

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ ve KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ÇERKEZ DİLİ ve EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇERKEZ AİLE İÇİ ADETLERİNDE SOSYAL DEĞİŞİM:
BİGA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emel Demirkıran

Düzce
2021

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ ve KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ÇERKEZ DİLİ ve EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇERKEZ AİLE İÇİ ADETLERİNDE SOSYAL DEĞİŞİM:
BİGA ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMEL DEMİRKIRAN

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi FEHMİ ALTIN

Düzce

2021

Т.Р.

Дюзджэ университет

Сосиальнэ Институт

Кавказыбзэхэмрэ культурэхэмрэ якъутам

Адыгабзэмрэ адыгэ литературэмрэ имагистур

**Адыгэ Унэгъо К1оц1 Хабзэхэм Язэхъок1ыныгъ: Бига Районым
Ис Адыгэмэ Яхьыл1агъэ Щысэхэр**

Магистрэ Юфш1эн

Эмил Дэмиркыран

Упч1эжьэгъур:

Доцентэу Алтын Фехьми

Дюзджэ – 2021

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, Çanakkale ilinin Biga ilçesine bağlı Çerkez köylerine mensup olan Çerkezlerde, aile içi ilişkileri düzenleyen örf ve adetlerin (Adıge Khabzelerin), geçmişten günümüze değişimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın önemli bir özelliği evren, örneklem ve konu bakımından yapılan ilk araştırma olmasıdır. İlçedeki erkezlerin; yaşam biçimleri, yemek kültürleri, dilleri, sanatsal ve folklorik yapıları, aile yaşantıları, kuşaklar arasındaki ilişkileri, bölgede yaşayan başka etnik toplumlar ile etkileşimleri sosyolojik açıdan ayrı ayrı araştırılabilecek niteliktedir. Bu nedenle, bundan sonra yapılacak araştırmalarda bu konuların bilimsel açıdan ele alınıp incelenmesi, ülkemizin kültürel zenginliğine katkı sağlayacaktır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların daha sonra yapılacak çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

Tez çalışmamın yürütülmesinde ilgisini ve desteğini esirgemeyen değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Altın'a, araştırma yöntem ve teknikleri konusunda derin bilgileri ile bana yol gösteren Dr. Memduh Ceylan'a, kendisini yakından tanıma onurunu yaşadığım, örf ve adetleri (Adıge Khabzeleri) bizzat kendisinden dinlediğim Doç. Dr. Mira Vunerekova'ya teşekkür ederim.

Araştırmama kaynak temin etmemde bana yardımcı olan değerli büyüğüm Hikmet Neg'e, Alaattin-Seçil Akçal iftine, İlhan Elmas'a, görsellerinin paylaşılmasına izin veren Ahmet Bozkurt ve Mareta Makaova çiftine, tezimin bilgisayar ortamında teknik olarak düzenleme aşamasındaki katkılarından dolayı Ahmet zbek'e teşekkür ederim.

Ayrıca araştırma kapsamında görüşmüş olduğum kaynak kişilere, Biga Kafkas Kültür Derneği Başkanı Harun Şiren'e, G.O.P. Adıge Khase- Çerkes Derneği'ne, çalışma süresince benimle aynı heyecanı paylaşan ve desteğini esirgemeyen eşim Rıdvan Demirkıran ile oğullarım Emirhan- Zelimhan Demirkıran'a ve Adıge Khabze'yi yaşayarak öğrenmemin mimarı olan anneme- babama teşekkürü borç bilirim.

Emel Demirkıran

ÖZET

ÇERKEZ AİLE İÇİ ADETLERİNDE SOSYAL DEĞİŞİM: BIGA ÖRNEĞİ

DEMİRKİRAN, Emel Yüksek Lisans Tezi
Kafkas Dilleri ve Kùltürleri Ana Bilim Dalı
Çerkez Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Altın

Bu araştırmada, “Çerkez Aile İçi Adetlerinde Sosyal Değişim” başlığı altında, Biga ilçesinin Çerkezlerinde, aile içi ilişkileri düzenleyen örf ve adetlerin (Adıge Khabzelerin), geçmişten günümüze değişimlerini incelemek amaçlanmıştır.

Çanakkale ilinin, en büyük ilçesi olan Biga’ya bağlı on iki Çerkez köyü bulunmaktadır. Bu Çerkez köyleri 1852-1887 yılları arasında, anavatanlarından sürgün edilerek Osmanlı İmparatorluğu’na gönderilen Çerkez göçmenler tarafından kurulmuştur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, bu Çerkez köylerinden seçilen otuz bir kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu ekseninde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler, nitel araştırma yöntemi ile analiz edilip yorumlanmıştır. Verilerin analizi sonucunda;

Geleneksel Çerkez aile yapısının, tarihsel süreç içerisindeki sosyo-ekonomik değişimler karşısında, özelliklerini koruyamadığı ve yerini çekirdek aile yapısına bıraktığı belirlenmiştir.

Büyükbaba, büyükanne, anne, baba, çocuklar, kardeşler, üvey kardeşler, gelin, damat ve torunlar olmak üzere, aileyi oluşturan tüm bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini düzenleyen örf ve adetlerin çoğunun, süreç içerisinde değişime uğradığı tespit edilmiştir.

Bu nedenle, aile içi ilişkileri düzenleyen örf ve adetlerin (Adıge Khabzelerin) varlığını koruyabilmesi, güncellenmesi ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi hususunda öncelikle ebeveynlere, Çerkez derneklerine, ardından tüm Adıge toplumuna önemli görevler düşmektedir.

Anahtar sözcükler: Çerkezler, Biga, Aile, Adıge Khabze.

ABSTRACT

SOCIAL CHANGING IN THE CIRCASSIAN FAMILY CUSTOMS AND USAGES: BIGA SAMPLE

DEMİRKIRAN, Emel

Master Thesis, Major Field Of Study Of Caucasian Languages And Cultures
The Programme Of Circassian Language And Literature
Thesis Consultant: Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Altın

In this research, it is intended to study the customs and usages (Adıge Khabzes) which organising intrafamilial relationships from past to today, under the title of “Social Changing in the Circassian Family Customs and Usages: Biga Sample.”

There are twelve Circassian villages in Biga which is the biggest district of Çanakkale city. These Circassian villages were established by the Circassian immigrants sent to Ottoman Empire exiled from their motherlands between 1852-1887.

By the purpose of this research, it was interviewed with thirty-one people chosen from these Circassian villages. These interviews were made by using interview forms prepared by the researcher.

The research data was interpreted by the way of qualitative analysis. At the end of analysing this data;

- It was seen that traditional Circassian family structure evolved to nuclear family structure because of social – economic changes in the historical process.
- The most of customs and usages (Adıge Khabzes) organizing the relationships of family members, like grandmothers, grandfathers, mothers, fathers, children, brothers, stepbrothers, grooms, grandsons, were changed in the process.

For these reasons it is important preserving the customs and usages organizing intra familial relationships, updating and handing down the next generations them. In this duty, primarily parents then Circassian Associations and Adıge society have very important roles.

Key Words: Circassians, Biga, Family, Adıge Khabze

Çanakkale İli Biga İlçesi Çerkezlerini kapsayan bu araştırmamı; 1858-1865 yılları arasında yoğun olarak gerçekleşen “Büyük Çerkez Sürgünü”nde hayatını kaybeden tüm soydaşlarımız başta olmak üzere, anneme, babama, eşime ve oğullarıma ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çerkez Toplumunun Kısa Tarihçesi	1
1.2. Biga İlçesi ile İlçeye Bağlı Çerkez Köylerinin Tarihi ve Coğrafi Özellikleri	7
1.2.1. Biga ilçesi	7
1.2.2. Aşağıdemirci köyü (Бэджэшъкъуай-Едыпсыкъуай)	8
1.2.3. Bahçeli köyü (Еджэрыкъуай).....	9
1.2.4. Bakacak köyü	9
1.2.5. Cihadiye köyü (Тыгъужъкъуай)	9
1.2.6. Dereköy (Шынджый-Тэхъутэмыкъуаей)	9
1.2.7. Emiorman köyü (Хьац1ык1укъуай).....	10
1.2.8. Насıköy (Аскъэлай)	10
1.2.9. Kahvetepe köyü (Хьак1уцукъуай)	10
1.2.10. Osmaniye köyü (Гъобэкъуай).....	10
1.2.11. Savaştepe köyü (Бжыхъэкъоежъ)	10
1.2.12. Tokatkırı	11
1.2.13. İdriskoru köyü (Тэфкой-Бжыхъэкъуай)	11
1.3. Adıge Toplumunda “Khabze”nin Yeri	11
1.4. Adıge Toplumunda Aile Kurumunun Önemi	14
2. PROBLEM	16
2.1. Araştırmanın Amacı	16

2.2. Araştırmanın Önemi	17
2.3. Araştırmanın Sayıltıları.....	17
2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	18
2.5. İlgili Araştırmalar	18
3. YÖNTEM	22
3.1. Araştırmanın Modeli	22
3.2. Evren ve Örneklem	22
3.3. Veri Toplama Araçları	22
3.4. Verilerin Toplanması	23
3.5. Verilerin Analizi	23
4. BİGA İLÇESİ ÇERKEZLERİNDE AİLE İÇİ Khabze İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR.....	24
4.1. Kaynak Kişilerin Sosyo-Demografik Özellikleri	24
4.1.1. Eğitim durumları	24
4.1.2. Meslek durumları	24
4.1.3. Yaş dağılımları.....	25
4.1.4. Cinsiyet dağılımları	25
4.1.5. Mensup oldukları boylar	25
4.1.6. Medeni durumları.....	26
4.1.6.1. Evlenme şekilleri ve evlilik tarihleri.....	26
4.1.6.2. Başlık (vase-yacə) geleneği	30
4.1.7. Kardeş sayıları.....	31
4.1.7.1. Evlilikte kardeşler arasında sıra gözetme	31
4.1.8. Yetiştikleri aile yapısı ve büyüdükları yer.....	32
4.1.9. Yaşadıkları yer.....	32
4.2. Adıge Khabze'ye İlişkin Bulgular.....	33
4.2.1. Adıge khabze'nin kuşaklar arasında aktarımını etkileyen faktörler	34
4.3. Aile Yapısına İlişkin Bulgular.....	35
4.3.1. Geleneksel Çerkez aile yapısı	35
4.3.2. Günümüzdeki Çerkez aile yapısı	37
4.3.3. Büyükbaba ve büyükannelerin Çerkez aile yapısındaki rolleri	38

4.3.4. Büyükbaba ve büyükannelerin torunları ile iletişimlerinin geçmişten günümüze değişimi	40
4.3.5. Anne ve babaların Çerkez aile yapısındaki rolleri	42
4.4. Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Bulgular	44
4.4.1. Erkek çocuklarının yetiştirilmesi	44
4.4.2. Kız çocuklarının yetiştirilmesi	46
4.5. Kardeşler Arasındaki Davranışlara İlişkin Bulgular	49
4.5.1. Erkek kardeşler arasındaki davranışlar	49
4.5.2. Kız kardeşler arasındaki davranışlar	50
4.5.3. Erkek ve kız kardeşler arasındaki davranışlar	51
4.5.4. Üvey kardeşler arasındaki davranışlar	53
4.6. Evlilik Geleneklerine İlişkin Bulgular	55
4.6.1. Evlilik kararının alınması ve uygulanması	55
4.6.2. Gelin merasimi	58
4.7. Aile İçi Statü ve Rollere İlişkin Bulgular	60
4.7.1. Kayınpeder ve gelin arasındaki davranışlar	60
4.7.2. Kayınvalide ve gelin arasındaki davranışlar	62
4.7.3. Görümceler ve gelin arasındaki davranışlar	63
4.7.4. Kayınbiraderler ve gelin arasındaki davranışlar	64
4.7.5. Etiler arasındaki davranışlar	65
4.7.6. Gelinin ailesi ile damat arasındaki davranışlar	66
4.7.7. Yeni akraba-dünür olan aileler arasındaki davranışlar	68
4.8. Doğum Sürecine İlişkin Bulgular	69
4.8.1. Gelinin bebek beklediği haberinin aile fertlerine bildirilişi	69
4.8.2. Bebek bekleyen geline aile üyelerinin davranışları	70
4.8.3. Bebeğe isim konulması	72
4.9. Boşanma Olgusuna İlişkin Bulgular	73
4.9.1. Boşanma kararının ortaya çıkışı	73
4.9.2. Evin büyüklerinin boşanma kararına yaklaşımları	75
4.9.3. Boşanmaya karar veren erkeğin süreçteki davranışları	76
4.9.4. Boşanmaya karar veren kadının süreçteki davranışları	78
4.9.5. Çocuk sahibi olan çiftlerin boşanma sürecindeki davranışları	79

4.10. Cenaze Geleneklerine İlişkin Bulgular	81
4.10.1. Cenaze haberinin duyurulması ve defin süreci	81
4.10.2. Yas süreci	83
5. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	85
5.1. Sonuç	85
5.2. Değerlendirme	87
5.3. Öneriler	92
5.3.1. Uygulama önerileri	92
5.3.2. Yeni araştırma önerileri	92
6. ÇERKEZCE GENİŞ ÖZET	94
KAYNAKÇA	100
EKLER	105
Ek 1: Görüşme Formu	106
Ek 2: Kaynak Kişi Tablosu	111
Ek 3: Görüşme Örnekleri	114
Ek 4: Biga İlçesine Bağlı Çerkez Köylerinin Görselleri	126
Ek 5: Kaynak Kişi Görselleri	135
Ek 6: Nise Wored	140
Ek 7: Araştırmacı Yazar Engin Gürsu'un Kaynak Kullanım İzin Belgesi	144
EK 8: Alaattin Akçal Tarafından Görüntülenen Biga İlçesine Bağlı Çerkez Köylerinin Görsel Kullanım İzin Belgesi	146
EK 9: Ahmet Bozkurt'un Görsel Kullanım İzin Belgesi	148
Ek 10: Mareta Makaova'nın Görsel Kullanım İzin Belgesi	150

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Meotların Tarihi Yurtlarını Gösteren Harita	2
Şekil 2: Bölgelere Göre Çerkez Sürgünü Haritası.....	5
Şekil 3: Bölgelere Göre Çerkez Sürgünü Haritası.....	6
Şekil 4: Mysia-Sidene Haritası	8

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kaynak Kişilerin Yaş Dağılımı	25
Tablo 2: Kaynak Kişilerin Evlilik Tarihleri ve Evlilik Şekilleri.....	28

ÇERKEZ AİLE İÇİ ADETLERİNDE SOSYAL DEĞİŞİM: BİGA ÖRNEĞİ

1. GİRİŞ

1.1. Çerkez Toplumunun Kısa Tarihçesi

Çerkez kökenli araştırmacılar, Çerkezlerin atalarının Sind, Meot ve Zikh topluluklarından olduklarını belirtmektedirler. Ölü gömme kültürü dikkate alınarak bu toplulukların Kafkasya'daki varlığının, M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzandığı tespit edilmiştir (Kaya 2015, S. 22). Araştırmacılar özellikle Kuban boylarındaki Meot topluluklarının bölgenin yerli otokton halkı olduğunu belirtmektedirler. Kuzey Kafkasya stepleri, M.Ö.8.-7. yüzyıllardan itibaren, geç orta çağ dönemine kadar değişik halkların ve kavimlerin güzergâhı olma özelliği taşımaktadır. Bu kavimler ve halklar, güzergâhlarındaki yerlerde Adıgelerin¹ atalarının etnik gelişme sürecine de tesir etmişlerdir. Eski çağ Yunan kaynaklarında Meotlar veya Maotlar adı ile bahsedilen batı ön Kafkasya halkı da bunlardan biridir (Polovinkina, 2007, S.21-22). “Meot” kelimesi, birçok küçük boyu kapsayan ortak bir isimdir. Grek coğrafyacısı Strabo'ya göre bu boylardan bazıları; Sind, Dandari, Toreates, Ayres, Arreches, Torpotes, Obicliakenes, Doskhi'dir (Kafkasevi.com).

¹ Adıge (Адыгэ) adı Çerkez adı ile aynı anlamda kullanılmıştır.

Şekil 1: Meotların Tarihi Yurtlarını Gösteren Harita

Kaynak: <http://www.kafkasevi.com>

Meot etnik birliği, Don-Kuban ovasının steplerinde ve ormanlarında en az 1200 yıl boyunca mevcudiyetini devam ettirmiştir (Hotko, Sf.46).

Ömer Beygua'ya göre; “Çerkez, yerli Kafkas halklarının tamamı için yabancılarca kullanılan bir isimdir.” (Baytekin, 2017, S.22).

Çerkezler, kendilerine “Adıge” derler. Jül Truso/Trusso başkanlığındaki bilimsel kurulun hazırlayıp yayınlamış olduğu Büyük Sözlükte de “Çerkezlerin asıl lakapları Adıge olup, temiz, soylu adamlar veya aristokrat (les nobles) anlamına gelir.” (Çunatikho, 1914, S.97) denilmektedir.

Adıgelere “Çerkez” adının eski Yunanlılar (Grekler) tarafından verildiği fikri kabul görmektedir. Evliya Çelebi’de, 17.yüzyılda bütün Kuzey Kafkasya’yı, bir yıl boyunca gezmiş ve oradaki halkların tümüne “Çerkez” demiştir. Gerçekte ise bu bölgedeki halklar, sadece Adıgeler’den “Çerkez” diye bahsederler. Çeçenlerin kendileri için “Waynah” ya da “Noğçi,” İnguşların da “Ğalgay” adlarını kullanması örneğinde görüldüğü gibi kendileri söz konusu olduğunda ise kendi adlarını kullanırlar (Bağ, 1997, S.156).

Prof. Dr. Aytek Namıtok da Çerkezleri üç alt gruba ayırmaktadır;

1. Kendilerine Adıge adını veren en dar anlamda Çerkezler.
2. Adıge olduklarını söyleyen ama dil bakımından büyük farklılık gösteren Ubıhlar.
3. Abaza – Abhazlar (Namıtok, S.4).

Bu sınıflandırmaya göre “Çerkez” ismi, dar anlamda kuzeybatı Kafkas kökenli Adıge-Abaza-Ubıh guruplarını, en dar anlamda ise sadece Adıge gurubuna mensup boyları kapsamaktadır (Baytekin, 2017, S.22).

Kendilerine Adıge adını veren, en dar anlamda Çerkezlerde, 12 boy bulunmaktadır. Bu boylar; Abzeh, Besleney, Bjeduğ, Cemguy, Hakuç, Hatukoy, Kabardey, Mahoş, Mamkey, Natukoy, Şapsığ, Yecerikoy şeklinde listelenebilir. Bu 12 boy şive farklılıkları ile aynı dili konuşmaktadırlar.

Çerkezler tarih boyunca hiçbir zaman tek bir devlet altında birleşmemişlerdir. Asırlar boyunca, Çerkez boyları birbirlerinden ayrı ve bağımsız yaşam sürdürdüler ise de kıyafetleri, karakterleri, gelenekleri, silahlanmaları gibi alanlarda pek çok benzer özelliğe sahiptirler (Natho, 2009, S.129).

Çerkezlerin İslam dini ile tanışma süreci, Kırım Hanlığı’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun himayesine girmesi ile başlar. Kırım Hanlığı, 1475 yılında Osmanlı himayesine girmiş, 1783 yılında da Rusya tarafından işgal edilmiştir. Aradaki yaklaşık 300 yıllık zaman diliminde de Kuzey Kafkasya’nın başına tam anlamıyla dert olmuştur. Müslümanlığı kan dökerek, kılıç zoru ile kabul ettirmeye çalışırken ülkeyi de yağmalayıp talan etmiş, esir tüccarlığı yapmıştır (Bağ, 1997, S.188). Kırım Hanlığı Kuzeybatı Kafkasya’daki Hristiyan din adamlarının neredeyse tamamını öldürüp birçok din kitabını yakarken Adıge tarihine ilişkin birçok belgenin de yok olup gitmesine sebep olmuştur (Kaya, 2015, S.78).

Osmanlı Devleti’nin, 1768-74 yılları arasında, Rusya ile yaptığı savaş sonrasında, Küçük Kaynarca Antlaşması’nı imzalayarak Kırım’ın bağımsızlığını tanımış olması, Kırım’ın Rusya tarafından işgali tehlikesini gündeme getirdi. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Çerkezler ile doğrudan diyaloga geçmeyi

planlayarak bu amaçla 1780 yılında Ferah Ali Paşa'yı Soğucak Kalesine vali olarak gönderdi. On sekizinci yüzyılın sonlarına gelinmiş olsa da Çerkezler hala Müslümanlığı benimsememişlerdi. Ferah Ali Paşa Çerkezlerin Müslümanlığına vesile olmak amacı ile Emri altındaki subayları ve diğer görevlileri de Adige kızları ile evlenmeye teşvik ederek kendisi de Şapsığ boyundan Hajan Bey'in kızı ile evlendi. Böylece Osmanlı, Kırımlılar gibi dayatmayla değil de barış yolu ile İslam dininin bölgede yayılmaya başlamasına vesile oldu (Bağ, 1997, S.189).

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Rusya'nın Kafkasya halkları ile savaşa başlaması da bu bölgede İslamiyet'in yayılmasına hız kazandı. İslam dini, Ruslara karşı mücadelelerinde Kafkas Halkları için birleştirici bir unsur oldu. Ayrı boylar olarak değil de din birlikteliği ile beraber mücadele etmeyi tercih ettiler. Dini adeta bir kalkan olarak kullansalar da rutin hayatlarında din daima Adige Khabze¹'nin gerisinde kalmıştır (Kaya, 2015, S.79).

Çerkezler, Kuzey Kafkasya'ya göç yolu ile gelerek yerleşmemişlerdir. Aksine Kuzey Kafkasya kendilerinin öz yurtdur. Çerkezler, yaşadıkları yerlerde hiçbir zaman huzurlu yaşayamamışlardır. İskitler, Gotlar, Hunlar, Sarmatlar, Moğollar, Cengiz, Timur ve Kırımlılar tarafından sürekli saldırılara maruz kalmış, mücadele etmek zorunda bırakılmışlardır. Son olarak en büyük düşmanları olan Rusya ile çok uzun yıllar savaşmışlar fakat Rusya'nın Kafkasya'nın tamamını işgal etmesini engelleyememişlerdir (Bağ, 1997, S.157).

21 Mayıs 1864'te de Çarlık tarafından Kbaada Vadisi'nde bir tören düzenlenmiş, Rus-Kafkas savaşlarının resmen sona erdiği ilan edilmiştir. Çerkez Halkları, Çar'ın emrindeki Rus askerlerinin silahlı dayatmaları eşliğinde, zorla ana yurtlarından koparılarak Karadeniz kıyılarına yığılmışlar ve tarihteki en acımasız toplu katliamı yaşamak zorunda bırakılmışlardır (Kalkan, 2006, S.64).

¹ Adige Khabze (Адыгэ хабзэ): Çerkez yaşam felsefesi, örf-adet ve gelenekler

Bu hedefler gözetilerek oluşturulan Osmanlı'nın iskân siyaseti doğrultusunda; Çerkezlerin bir kısmı Balkanlar'a, bir kısmı Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Düzce, Eskişehir, İzmit ve Sakarya'ya, bir kısmı da Türk ve Kürt nüfusun arasında denge sağlayacakları amaçlanarak Sinop ve Samsun'dan Hatay'a kadar olan bölgelerde iskân edildiler.

Rus Çar'ının, 1856 yılında imzalanan Paris Anlaşması'nın baskılayıcı yaptırımlarından kurtulmak ve Balkanlarda Rus hükmünü arttırma isteği ile başlattığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Osmanlı'nın yenilgisi ile bitti. Savaşın bitmesinin ardından imzalanan 3 Mart 1878 Ayestefanos, 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşmaları'na, Rusya'nın dayatmaları sonucunda "Çerkezlerin, Rumeli'yi terk etmeleri ve Osmanlı-Rus sınırından uzak yerlere gönderilmeleri" maddesi eklendi. Ardından Çerkezler Balkanlardan sürülmeye başlandı. İkinci kez sürgün acısı ve sefaleti yaşatılan Balkanlardaki Çerkezler, Anadolu'ya ve yakın doğuya gönderildiler (Kalkan, 2006, S.73-74-75).

Türkiye'deki Çerkezler günümüzde; Antalya, Amasya, Ankara, Antakya, Adana, Afyon, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Bingöl, Bursa, Bitlis, Çorum, Çanakkale, Düzce, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Kahramanmaraş, Kütahya, Konya, Kayseri, Kars, Mardin, Muş, Manisa, Mersin, Niğde, Sakarya, Samsun, Sivas, Sinop, Tokat, Yalova, Yozgat illerinin merkez, ilçe ya da köylerinde yaşamaktadırlar (Sediyani.com).

Şekil 3: Bölgelere Göre Çerkez Sürgünü Haritası

Kaynak: <https://www.kaffed.org/21 may/>

1.2. Biga İlçesi ile İlçeye Bağlı Çerkez Köylerinin Tarihi ve Coğrafi Özellikleri

1.2.1. Biga ilçesi

Günümüzde Çerkezler'in yaşadıkları yerlerden biri olan Çanakkale ilinin Biga ilçesi, Marmara Bölgesi'nin güneybatısında yer alır, yüzölçümü 1331 km² dir. İlçe; doğusunda Balıkesir'in Gönen ilçesi, batısında Çanakkale'nin Lâpseki ilçesi, güneyinde Yenice ile Çan ilçeleri, kuzeyinde ise Marmara Denizi ile komşudur. 110 köyü ile Türkiye'nin en çok köyüne sahip olan Biga, Çanakkale'nin de en büyük ilçesidir.

İlçede, yaz ayları Akdeniz iklimi özelliğinde sıcak ve kurak geçer. Kış ayları ise kar yağışı ve soğuğu ile kara iklimi özelliği gösterir. İlkbahar aylarındaki yoğun yağışlar ve oluşan yüksek nem Karadeniz iklimi özelliklerini taşır (Biga Tmo: <http://www.tmo.gov.tr.>).

Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu Biga'da, özellikle domates, biber ve pirinç ekimi yoğundur. Ayrıca yörenin peynir tatlısı, köftesi, yoğurdu ve lokumu meşhurdur (<https://www.biga.bel.tr/bigatanim>).

Latince bir sözcük olan Biga'nın; *“iki tekerlekli ve iki at ile çekilen yarış arabası”, “savaş arabası”* veya *“zafer alayı arabası”* anlamlarını taşıdığı bilinse de Arapçada da Bigaret (Bigara) *“İnek yetiştirilen yer”*, Farsçada ise *“öküzlerin bol bulunduğu yer”* anlamlarını taşımaktadır (Gürsu, 2019, S.40). Biga, Bizans döneminde kullanılan arabaların yapımında da oldukça ilerideydi. Yöreye özgü meşe ağaçları, imal edilen arabalardaki kaliteyi en üst seviyeye çıkarmaktaydı. Yakın zamana kadar bölgede araba yapımı devam etmiştir.

Tarih boyunca Biga'ya; Paga, Pegasos, Pigas, Pegai, Baris, Barenos, Boğaz, Boğa, Sidene (Siden) gibi pek çok isimler yakıştırılmıştır. Bu isimler arasında yer alan Sidene (Siden) ismi *“Dağ, tepe eteği şehri”* anlamına gelmektedir ve 13.yüzyılda bölgeye yerleşmiş olan Mysler'in haritalarına bakıldığında Biga'nın eski adının Sidene olarak yazıldığı görülmektedir (Gürsu, 2019, S.41-42-43).

Şekil 4: Mysia-Sidene Haritası

Kaynak: twitter.com/celinesymbioss/status

1864 büyük Kafkas Sürgünü ve 93 Harbi diye bilinen Osmanlı –Rus savaşının ardından Anadolu’ya büyük göç dalgaları gerçekleşmiştir. Yüzbinlerce Çerkez ve Rumelili göçmen, yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Bu göç dalgalarından etkilenen Biga’daki birçok köy bu tarihlerde, bu göçmenlerin yerleştirilmesi ile kurulmuştur (Gürsu, 2019, S.91).

Çerkez Sürgünü ’nün ardından Biga’da kurulan Çerkez Köyleri şunlardır:

1.2.2. Aşağıdemirci köyü (Бэджэшъкъуай-Едыпсыкъуай)

Biga ilçesinin doğu yönünde, 12 km. uzağında yer alır. 1877 yılında Kafkasya’nın Kuban Havzası ve çevresinden 45-50 hane olarak Osmanlı’ya gelen Çerkezler tarafından kurulmuştur. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının ardından, Bulgaristan’ın bazı kasabalarından gelen 20 hanelik muhacir göçmenlerin de yerleştirilmesinin ardından günümüzdeki halini almıştır. Aşağı Demirci ve Yukarı Demirci olmak üzere iki kısımdan oluşur (Gürsu, 2019, S.182).

1.2.3. Bahçeli köyü (Еджэрыкъуай)

Biga ilçesinin doğu yönünde ve 7 km. uzağındadır. 1874 yılında Kuban Havzası'ndan göç eden Çerkezler tarafından kurulmuştur. 1935, 1951 ve 1989 yıllarında Bulgaristan'dan göç eden muhacirler de bu köye yerleştirilmişlerdir (Gürsu, 2019, S.183).

1.2.4. Bakacak köyü

Biga ilçesinin batı yönünde yer alır ve 17 km. uzağındadır. 1874 yılında Kafkasya'nın Kuban havzasından gelen 70 Çerkez hane tarafından kurulmuştur. 1877 yılında Bulgaristan'dan gelen muhacirler de bu köye yerleştirilmişlerdir. İlk adı “sürekli kalınacak yer” anlamına gelen “İbkaiye” (halk arasında “İpkaiye”) olan köyün adı 1961 yılında “doyuracak, yetecek yer” manasında “Bakacak” olarak değiştirilmiştir (Gürsu, 2019, S.184).

1.2.5. Cihadiye köyü (Тыгъужькъуай)

Biga ilçesinin batı yönünde ve 20 km. uzağındadır. 1887 yılında Kafkasya'nın Kuban Havzasından gelen Çerkezler tarafından kurulmuştur. İlk adı “*buzagıt beslenen yer*” anlamına gelen Buzagılık olan köyün adı daha sonra “*dini yaymak için savaşılan yer*” anlamına gelen Cihadiye olarak değiştirilmiştir (Gürsu, 2019, S.185).

1.2.6. Dereköy (Шынджый-Тэхьутэмыкъуаей)

Biga ilçesinin batı yönünde ve 15 km. uzağındadır. 1872 yılında Kafkasya'nın Kuban havzasında Krasnodar kasabasına bağlı olan Şıncıу (Щынджый) ve Tahutamıгуау (Тэхьутэмыкъуаей) köylerinden gelen Çerkezler tarafından kurulmuştur. Köyün ortasından geçen derenin batı tarafında Tahutamıгуау (Тэхьутэмыкъуаей), doğu tarafında ise Şıncıу (Щынджый) köyünden gelenler yerleşmişlerdir. Köyün Şevketiye olan ilk adı daha sonra Dereköy olarak değiştirilmiştir (Gürsu, 2019, S.188).

1.2.7. Emirorman köyü (Хьац1ык1укъуай)

Biga ilçesinin doğu yönünde ve 12 km. uzağındadır. 1881 yılında Kafkasya'nın Kuban havzasından göç eden 50 Çerkez hane tarafından kurulmuştur, Çerkezler köy topraklarını 150 altın karşılığında Emir Ağa'dan, 12 altın karşılığında da Gümüşçaylılardan satın almışlardır. Köyün İhbanîye olan ilk adı daha sonra, "*Emir Ağa'nın ormanı*" anlamına gelen Emirorman olarak değiştirilmiştir (Gürsu, 2019, S.189).

1.2.8. Hacıköy (Аскъэлай)

Biga ilçesinin doğu yönünde ve 8 km. uzağındadır. 1872 yılında Kafkasya'nın Kuban havzasından önce Biga'ya gelen, 2 yıl sonra da köyün bulunduğu yere yerleşen Çerkezler tarafından kurulmuştur. Köyün ilk adı Maksudiye'dir. 1878 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen muhacirler de köye yerleşmişlerdir (Gürsu, 2019, S.193).

1.2.9. Kahvetepe köyü (Хьак1уцукъуай)

Biga ilçesinin batı yönünde, 13 km. uzağındadır. 1874 yılında Kafkasya'nın Kuban Havzasından göç eden 8 Çerkez hane tarafından kurulmuştur. "*Kutsal yer, soyluların yeri*" anlamına gelen ve köyün ilk adı olan "*Şerifiye*" daha sonra "*kahve içilen yer*" anlamına gelen "*Kahvetepe*" olarak değiştirilmiştir (Gürsu, 2019, S.195).

1.2.10. Osmaniye köyü (Гъобэкъуай)

Biga ilçesinin doğu yönünde ve 7 km. uzağındadır. 1877 yılında Kuban Havzası'ndan Gümüşçay bucağına gelen, 1880 yılında da köyün şu anki yerine yerleşen 50 Çerkez hane tarafından kurulmuştur (Gürsu, 2019, S.200)

1.2.11. Savaştepe köyü (Бжыхъэкъоежъ)

Biga ilçesinin batı yönünde ve 3 km. uzağındadır. 1878 yılında Kafkasya'nın Kuban havzasındaki 4 köyden göç eden 50 Çerkez hanesi tarafından kurulmuştur. Köyün ilk adı Lütfiye'dir (Gürsu, 2019, S.203).

1.2.12. Tokatkırı

Biga ilçesinin kuzey-batı yönünde ve 3 km. uzağındadır. 1852 yılında Kafkasya'dan göç ederek, Ahmet Paşa'nın çiftliğini satın alan Çerkezler tarafından kurulmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından göçe zorlanan Bulgaristan muhacirlerinin gelmesi ile günümüzdeki halini almıştır (Gürsu, 2019, S.205).

1.2.13. İdriskoru köyü (Тэфкой-Бжыхъэкъуай)

Biga ilçesinin kuzey-doğu yönünde ve 7 km. uzağındadır. Kafkasya'nın Kuban Havzası'ndan gelen 30 Çerkez hane tarafından kurulmuştur. Önce Gümüşçay'a gelen 30 hane, 4 yıl sonra Gümüşçaylı İdris Ağa adlı kişiden köy topraklarını satın alarak bugünkü yerinde köyü kurmuşlardır. Köyün ilk adı olan "Teyfikiye", "Tanrı'nın yardım ettiği yer" anlamını taşımaktadır. 1900 yılında Bulgaristan göçmenlerinin de katılmasıyla köy günümüzdeki halini almıştır (Gürsu, 2019, S.207).

1.3. Adıge Toplumunda "Khabze"nin Yeri

Biga halkının etnik yapısı; Çerkez, Muhacir, Yörük, Pomak, Kumuk, Çeçen, Boşnak, Tatar ve Romanlardan (Çingene) oluşmaktadır (Gürsu, 2019, S.154-164). Bu etnik toplulukları birbirinden ayıran en temel özellikleri örf ve adetleridir. Adıge toplumu söz konusu olduğunda ise bu örf ve adetler "*Adıge Khabze*" olarak adlandırılır.

Her toplumun kendisine özgü oluşmuş sosyo-kültürel yaşam anlayışı ve kurallarının oluşumları binlerce yıla dayalı olduğundan, tarihi destanlara kadar izlerini sürebilmek mümkündür. Yakın dönemlere kadar yazılı olmayan Adıge Khabze'nin (Adıge Yaşam Felsefesi), yazılı hale gelmeye başlaması ile Adıge toplumunu oluşturan gruplarda az da olsa farklı yaklaşımların olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortak yönleri ise, Adıge Khabze anlayışının özünde, her bireyin toplumsal gelişmeye olan azami katkılarıyla toplumla birlikte mutluluğa ulaşmayı amaçlamasıdır.

Fehmi Altın Adıge Khabze'yi şöyle tarif ediyor:

“Adıge toplumunda bin yıllardan beri toplumla gelişerek sosyal yaşamda var olan kurallar-adetler olarak baktığımızda, insanların yaşam boyu hayatlarında karşılıklı davranış biçimlerini bir disiplin içerisinde uyumlu şekilde düzenleyen, insanlarla birlikte gelişim-değişim ile ihtiyaçlar gereği sürekli yenilenerek gelişmeye devam eden, her ortamın kendisine göre uyulması zorunlu olan, kurallar zinciri vardır. Bu toplumda “seçilmiş olan ehil şahısların” katkılarıyla, şeffaf bir şekilde, toplumun kabul edeceği şekilde, zaman içerisinde de yenilenerek sürekli yaşar hale gelmiştir ki, bu kuralları yaşayan toplum, ‘herkesin’ katkısıyla şekillenmiş ve toplum tarafından sahiplenerek benimsenmiştir. Sonuç olarak, Adıge Khabze kurallarını yaşatan toplum olduğu için, eserin sahibi de yine toplumdur.” (Altın, 2019, S.266).

Adıge halkı için bir yaşam tarzı olan Khabze tanrısallık temeli ve bilgelik değeri ile tüm bireylerin aynı zamanda tüm toplumun davranışlarını yönlendirir. Bu yönü ile de bilmek, hissetmek gibi tüm insani duygu ve durumları kapsar. Khabze'nin bilgisel, estetik ve etik boyutu mevcuttur. Adıge Khabze'nin bilgisel boyutunu; kuşaktan kuşağa aktarılmasında dayanak olan eğitim süreci, estetik boyutunu; insanın iç dünyasına yaptığı uyarı ve düzenleme, etik boyutunu da toplum içindeki tüm davranışları belirlemesi oluşturmaktadır. Adıge Khabze içerisinde her detay önemlidir. Yaşamın derinliğinin ve hikmetinin anlaşılabilmesi için geçmiş kuşaklardan günümüze miras olarak ulaşan bu değerlere sahip çıkılması ve önemsenmesi gereklidir (Serbes, 2016, S.18-28).

Adıge Khabze'nin sahip olduğu özellikler aşağıda sıralanmıştır.

- Tek seferlik ve belli bir tarihte oluşturulmamıştır.
- Oluşan ihtiyaçların giderilmesi gereğinden doğmuştur.
- Toplum tarafından uygun görülüp benimsenerek ve uygulanarak uzun zaman dilimi içerisinde meydana gelmiştir.
- Süreç içerisinde gerekli görüldüğünde yeniden düzenlenerek topluma sunulmuştur.
- Bütünü kapsayan uygulama alınına sahiptir.
- Demokratik kurallardan oluşmaktadır.
- Adıge Khabze gücünü toplum üzerindeki psikolojik ağırlığından almaktadır.
- Adıge Khabze, etik değerler açısından insanlığın ortak değerleriyle ters düşmez (Baytekin, 2017, S.115-116).

Adıge Khabze kurallarını üreten ve temsilci olarak seçilen yaşlı ve saygın kişilerden (Thamadelerden) oluşan meclise “Hase” adı verilir. Hase’nin yaptıkları toplantılara “Zehes,” toplumun bütününe ilgilendiren ve sürekli uygulanmak üzere aldıkları kararlara da “Adıge Khabze” adı verilir (Tuna, 2014, S.57).

*“Adıgelerin, zamanın ve yaşayışın gerisinde kalmaması için hase otuz yılda bir, Adıge Khabze’yi gözden geçirir ve gerekli görülen durumlarda Khabze’de değişiklikler yapılır.” (Vunereko, Mayıs 2019 tarihli görüşme).*¹Hase, sürekli mesai ile çalışan bir yasama organı değildir. Gereken durumlarda uygun bir yerde toplanarak alınan kararların ardından dağılan onursal bir halk meclisidir (Kakıncı, 2013, S.45).

Hase’nin yaptığı toplantılarla ihtiyaca yönelik değişiklikler tespit edilir, uygun davranışların ölçüleri ve hedefleri belirlenip bir sonuca ulaşılarak kararlar alınır. Alınan kararlar Adıge Khabze olarak topluma iletilirdi. Toplantıya (Zehese) katılan tüm Thamadeler alınan kararları (Adıge Khabzeleri), temsil ettikleri bölgelerde anlatmak ve uygulanmasını sağlamak ile yükümlüydüler. Toplantı esnasında atlı olarak bekletilen ve Hase’nin güvenliğini sağlamakla görevli koruyucu kimseler de kendilerine tebliğ edilen yeni Adıge Khabzeleri topluma bildirirlerdi (Tuna, 2014, S.57).

Şekil 5:. Temsili Hase Toplantısı

Kaynak:<http://www.gusips.net/>

¹ Vunereko Mira ile Adıgece yapılmış olan görüşmelerin çevirisi araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Ana vatanlarının işgal edilmesi ile büyük çoğunluğu Osmanlıya gelen Adıgeler, Khabzelerinden hiç vazgeçemediler. Yüzellibeş yıldır diasporada yaşıyor olmalarına rağmen muhafaza etmeyi başardıkları Adıge Khabzeleri (Adıge Yaşam Felsefesi), kültürlerini koruyarak ayakta kalmalarını sağlamıştır. Adıge Khabze'nin kadına vermiş olduğu değer dikkate alındığında anaerkil bir yapıya dayandığı da görülmektedir. Adıge kadınları başka birçok toplumların aksine sosyal hayatın içinde aktif olarak yer alırlar. Bu sayede her alanda güncel bilgiye sahip olabildiklerinden ihtiyaç durumunda yol gösterici olurlar. Kadın annelik vasfı ile de Khabze kurallarının uygulanması ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli role sahiptir (Altın, 2019, S.261-262-265).

Adıge Khabze ailede başlar. “Aile; bir soyun hayatının başlangıcı, neslin devam ettiği, toplum düşüncesinin, karakterinin geliştiği yerdir” (Serebiy, 2016, S.129).

1.4. Adıge Toplumunda Aile Kurumunun Önemi

Aile, toplumun en küçük birimi olarak kabul edilir ve insanın yaşamında büyük önemi vardır. Ailesinin yanı kişinin ihtiyaçlarını karşılayabileceği en güvenli yerdir. İnsanın her alanda doğru, etkili ve yaşadığı topluma aykırı olmayacak bir şekilde yetişmesinin mimarı öncelikle ailesidir (Nazlı, 2013, S.18).

Tarih boyunca toplumların uğradığı değişimlerden, aile yapısı da boyut ve işleyiş açısından etkilenmiştir, dolayısı ile evrensel bir Adıge Ailesi tanımlı yapabilmek zorlaşmıştır. Bu nedenle Adıge ailesi; evrensel tanım yerine, özelliklerinden bahsedilerek; “Aile, *Adıge Khabze kültürünün temel bilgi ve davranış biçimlerini, kuşaktan kuşağa aktarmakta birinci derecede sorumluluk sahibi olan, karşılıklı ilişkilerin kurallara bağlandığı, maddi ve manevi değer birikimleri olan bir birimdir.*” (Serbes, 2016, S.108) şeklinde açıklanabilir.

Aileler; çekirdek aile, büyük aile ve kökleri çok eskiye dayanan soy aile olarak üç gruba ayrılır.

- Çekirdek aile; Anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur.

- Büyük aile; iki nesilden fazla kuşağın bir arada yaşaması ile oluşur, ortak mülkiyet temeline dayanır.
- Soy aile ise; aynı soydan gelen Vunekoş adı verilen kimselerden oluşur. Bu kimselerin manevi bağları kuvvetlidir.

Her grubu temsil eden daimî bir lider vardır. Mensubu olduğu aileyi her yerde bu lider temsil eder (Serbes, 2016, S.109).

Adıge kültüründe aile büyüklerinin sözü kanun hükmündedir. Bu kültürde, katı bir ataerkil yapıdan bahsedilemez. Aile reisliğini babanın üstlendiği aile içerisinde kadın da söz sahibidir. Adıge kadınları, diğer topluluklarla karşılaştırıldığında çok daha fazla değer ve saygı görmektedirler. Evlendiklerinde eşlerinin soyadını alma zorunlulukları yoktur. Sosyal hayatta ve aile hayatında söz sahibi olan kadınlar, erkekler ile eşit haklara sahiptirler. Kadına şiddet Adıge kültüründe oldukça sert bir şekilde cezalandırılır (emoji.com.tr. 2019).

Vuneroko Mira Adıge aile yapısında kadının statüsünü şöyle ifade ediyor:

“Geleneksel Adıge aile yapısında, toplum içinde en saygın yer önce kadına ardından sırası ile konuğa, yaşlıya, thamade’ye ve statüsüne göre diğer kişilere ait olurdu. Eşi dışındaki tüm bayanlar, erkeğin sağ tarafında yer alırlardı. Sadece erkeğin kendi eşi sol tarafında yer alır ve bu duruş onların aralarındaki evlilik bağını simgelemiş olurdu.” (Vunereko, Mayıs 2019, tarihli görüşme).

Adıge aile yapısında çok eşlilik ve akraba evliliği ne Müslüman olmadan önce ne de Müslüman olduktan sonra kabul görmemiştir (Altın, 2016, S.41).

2. PROBLEM

Araştırmanın temel problemini, Biga ilçesi Çerkezlerinin geçmişte ve günümüzde, aile içi ilişkileri kapsayan sosyo-kültürel yaşamlarındaki değişimin incelenmesi oluşturmaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; Biga ve Biga'ya bağlı Çerkez köylerini tanımak, Biga Çerkezlerinde aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin, geçmişten günümüze değişimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki konular araştırılmıştır.

- Adıge Khabze,
- Adıge Khabze'nin kuşaklar arasındaki aktarımını etkileyen faktörler,
- Geleneksel ve günümüzdeki Çerkez aile yapısı,
- Büyükanne ve büyükbabaların, Çerkez aile yapısındaki rolü ve torunları ile ilişkilerinin geçmişten günümüze değişimleri,
- Çerkez aile yapısında, anne-babaların rolü ile çocuk yetiştirme şekillerinin geçmişten günümüze değişimleri,
- Çerkez ailesinde, kardeş ilişkilerini düzenleyen Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri,
- Çerkez ailesinde, gençlerin evlilik kararı alma ve uygulama süreçleri ile ilgili Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri,
- Adıge Khabze'ye göre aileye yeni katılan gelinin, ailenin diğer üyeleri ile iletişimindeki uygulamaların geçmişten günümüze değişimleri,
- Adıge Khabze'ye göre damadın, eşinin ailesi ile iletişimindeki uygulamaların geçmişten günümüze değişimleri,

- Aile üyelerinin, yeni doğacak olan bebekten haberdar olma şekilleri, bebek bekleyen geline davranışları ve bebeğe isim konulması ile ilgili Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri,
- Çerkez ailesinin, geçmişte ve günümüzde boşanma konusuna yaklaşımları,
- Cenaze gelenekleri ve yas süreci ile ilgili Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri.

Dünyadaki kültürel değişim, toplumların gelenek ve göreneklerini muhafaza etmesini zorlaştırmaktadır. Bu çalışma ile Biga Çerkezlerinde, aile üyelerinin ilişkilerini düzenleyen Adıge Khabzelerin, süreç içerisindeki değişimi araştırılarak, sosyal bilimler literatürüne katkı sağlamak hedeflenmiştir.

2.2. Araştırmanın Önemi

Çerkezler ve Adıge Khabze ile ilgili birçok araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların bazılarında genel olarak Çerkezlerin tarihi incelenirken bazılarında ise farklı bölgelerde yaşayan Çerkezlerin sosyo-kültürel yaşantıları ele alınmıştır. Ancak sürgün sonrasında, Biga ilçesine yerleştirilen Çerkezlerin, sosyo-kültürel yapıları ve bu yapılardaki değişimler hakkında araştırmalara rastlanmamıştır. Bu nedenle, Biga ilçesi Çerkezlerinde aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin, geçmişten günümüze değişimlerini incelemek, bu çalışma ile artık unutulmuş ve uygulanmayan pek çok Adıge Khabze'yi gündeme getirmiş olmak önemli ve gereklidir. Bu sayede yeni nesillerin, aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzeler ile ilgili bilgi sahibi olmaları değerli sayılmaktadır.

2.3. Araştırmanın Sayıltıları

Bu araştırmada, görüşme yöntemi kullanılarak elde edilecek veriler sonucunda;

- Biga ilçesinin Çerkezlerinde, aile yaşantısındaki ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimlerinin tespit edilebileceği,
- Bigalı Çerkezlerden oluşan kaynak kişilerin, konuya içten ve samimi yaklaşım gösterecekleri varsayılmaktadır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Ana vatanlarından kopartılarak sürgün edilen Çerkezlerin, en yoğun nüfusla yaşadıkları ülke Türkiye’dir. Türkiye’nin birçok il ve ilçesinde, Çerkezler yaşıyor olsa da bu araştırmada Biga ilçesi Çerkezleri ele alınmıştır. Araştırma, Biga ilçesi Çerkezleri ve aile içi Adıge Khabze ile sınırlandırılmıştır.

2.5. İlgili Araştırmalar

Yapılan araştırmalar sonucunda, Biga İlçesindeki Çerkezler ve diğer etnik gruplar ile ilgili herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde; Türkiye’de farklı bölgelerde yaşayan Çerkezler, Büyük Sürgün sonrasında Kafkasya’da kalabilen az sayıdaki Çerkez ve benzer kaderi paylaşan farklı milletlerin, kültürel yapılarındaki değişimleri konu edinen araştırmalara yer verilmiştir.

Fethi Güngör tarafından 2004 yılında yazılmış olan “S.S.C.B. Sonrası Dönemde Batı Kafkasya’da Sosyal Yapı ve Değişme: Adıge Toplumu Örneği” adını taşıyan doktora tezinde, Rusya Federasyonu içerisinde bulunan iki idari bölge ve üç federatif cumhuriyette yaşamakta olan Adıge toplumu incelenmiştir. Araştırmacı, Adıge toplumunun milli değerlerine karşı tutumlarını gözlemleyerek, kültürel değerlerini bilme, benimseme ve uygulama derecelerini, ayrıca sosyal yapılarını oluşturan diğer unsurlarda tarihsel süreç içerisinde ne gibi değişimler olduğunu tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla yapılan araştırmada, ‘Sovyet adamı yaratma’ adı altında uygulanan Ruslaştırma politikaları neticesinde, hayatın her alanında yaşanan batılılaşma olgusuna rağmen Adıgeler’in kimliklerini koruyabildikleri ve Sovyet rejiminin Batı Kafkasya’da yaşayan Adıge toplumunu büsbütün eritemediği tespit edilmiş, Perestroika döneminde baskıların kalkmaya başlamasıyla birlikte milli değerlere ve dini pratiklere yönelişin hız kazandığı belirlenmiştir.

Ceyhan Dönser tarafından hazırlanmış olan “*Türkiye’de Kültürel Çeşitlilik Olarak Alt Kültürler: Çerkez ve Manav Alt Kültürleri Arasında Mukayeseli Bir Çalışma*” adını taşıyan yüksek lisans tezinde, Ankara, İzmit, Tokat merkezde ve Manisa’nın Kırkağaç ilçesinde varlığını devam ettiren Manav ve Çerkez alt

kültürlerinin sosyo-kültürel özellikler incelenmiştir. Araştırmacı, İnceleme esnasında iki kültür arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit ederek bu alt kültürlerin kendi kültürlerini gelecek kuşaklara aktarma yöntemlerini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Bu amaçlar doğrultusunda yapılan araştırmada, her iki kültürün de değişen dünya düzeninde kendi değerlerini koruma kaygısı taşıdıkları ve gelenek-göreneklerinin çok az bir bölümünün yaşatılabildiği sonucuna erişilmiştir. Bununla birlikte Manavların kültürlerini gelecek kuşaklara aktarmada kendilerine özgü bir eğitim sistemlerinin olmadığı fakat Çerkezlerde yüz yıllardır mevcut olan “ayıp” olgusunun caydırıcılığı sayesinde, kendilerine özgü doğal bir eğitim şeklinin olduğu belirlenmiştir. Çerkezlerin ayıp işleyenleri toplumdan dışlama yaptırımı uygulamasının, bireyleri her zaman ölçülü olmaya sevk ettiği, ayrıca Kafkas derneklerinin gerçekleştirdikleri dans çalışmaları ve Çerkez kültür motiflerini benimsetme çabalarının da bu doğal eğitim şeklini desteklediği gerçeği ortaya çıkmıştır (Dönser, 2008).

Mayıs 2016 ve Ekim 2019’da Düzce Üniversitesi’nde düzenlenen Adıge Filolojisi Sempozyumlarında da Adıgelerin dil, tarih, edebiyat, sosyo-kültür, biogastronomi ve sanat yönleri ile ilgili tebliğler sunulmuştur (AF 2016; AF 2019).

Ayça Günkut Vurucu’nun gerçekleştirmiş olduğu “*Muş İlindeki Kafkas Kökenli Halklar*” adını taşıyan araştırmada, Muş ilinin merkez ve bağlı köylerinde yaşayan Kafkasya kökenli grupların kimliklerini, dillerini ve geleneklerini ne ölçüde koruyabildikleri, kültürel değerlerini yeni nesillere aktarma biçimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde, bölgede yaşayan Kafkas halklarının büyük çoğunluğunun ana dillerini bilmedikleri fakat aile içi ilişkilerinde kendi gelenek ve göreneklerini korumaya çalıştıkları, Türkiye’yi vatan kabul ettikleri ve her ne kadar Kafkasya ana vatan olsa da artık oraya geri dönmek istemedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Vurucu, 2014).

Belal Hatami Khajeh’ de “*İran’da Yaşayan Hallaç Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı*” isimli bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmanın örneklemini, bölgede mevcut 61 Hallaç köyü arasından seçilen 18 Hallaç köyüdür. Araştırma, Hallaç Türklerinin aile ve akrabalık yapıları, kimlik sorunları, tarihte yaşadıkları yerler ve göçleri, Fars dili ve kültürlerinin etkisinde kalan dil, kültür, gelenek ve göreneklerinin değişim biçimlerinin incelenmesi amaçlanarak yapılmıştır. Araştırma sonucunda, devlet

tarafından yürütülen asimilasyon politikalarının neticesinde Hallaç Türk kimliğinin, kültürünün ve dilinin, Fars başat kültürü içinde hızla eridiği belirlenmiş olup bu erime sürecini durduracak tedbirlerin alınması gerektiği tespit edilmiştir (Khajeh,2013).

Yonghua LI'nin hazırlamış olduğu “*Çin’de Yaşayan Salarlar’ın Sosyo-Kültürel Yapıları Üzerine Bir Araştırma*” adını taşıyan yüksek lisans tezinde, 800 yıldır günümüzdeki Çin topraklarında yaşayan Salarlar’ın sosyo-kültürel yapısı, kimlik algıları, inançları, hâkim grup içinde kendilerini nasıl ve nerede gördükleri, diğer kültürler ile olan temas süreçleri incelenmiştir. Araştırma Çin’in Çinghay Eyaletine bağlı Şunhua Salar Özerk İlçesinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, elde edilen veriler ile Salarların kendilerini Müslüman Çin vatandaşı olarak tanımladıkları ve İslam inancına uygun yaşam biçimini benimsedikleri, tarihsel süreç içerisinde farklı kültürler ile etkileşime girdikleri, Çin kültürü ile olan temasları sonucunda, başta dil olmak üzere birçok alanda Çin kültüründen etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır (L1, 2019).

Dr.Öğr. Üyesi Khalida Devrisheva tarafından yazılan “*Ahıska Türklerinde Aile Kültürü*” ismini taşıyan makalede, 1944 yılında birbirlerinden koparılarak Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan devletlerine sürgün edilen Ahıska Türklerinden bahsedilmektedir. Bu araştırmada, 1944 yılından beri dünyanın çeşitli ülkelerinde sürgün hayatlarına devam eden Ahıska Türklerinin, güçlü aile bağları sayesinde asırlarca sahip oldukları dil, din, örf ve adetlerini gittikleri her ülkede devam ettirebildikleri tespit edilmiş olup bu değerlerini gelecek nesillere aktardıkları sonucuna ulaşılmıştır (Devrisheva, 2018).

Yıldırım Şafak Üstün tarafından hazırlanan “*Bulgaristan’dan 1989 Yılında Yalova’ya Göç Eden Türklerin Sosyo-Kültürel Yaşamı ve Süreç İçindeki Değişimi*” adını taşıyan yüksek lisans tezinde, 1989 yılında zorunlu göç ile Yalova’ya gelip yerleşen Bulgaristan göçmenlerinin, göç etmelerinden bugüne sosyo-kültürel yaşamlarındaki değişimleri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda, Bulgaristan’dan Yalova’ya Göçle gelen Türklerin, birbirlerine yakın çevrelerde iletişim ve dayanışma içerisinde yaşamayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu göçmenleri diğer göçmenlerden ayıran en belirgin özellik Bulgaristan’ın göç eden Türkleri vatandaşlıktan çıkarmamış olmasıdır. Bu sayede çifte vatandaşlık hakkına sahip olan göçmenler, vize sorunu

yaşamadıkları için geride kalan akrabalarının yanına rahatlıkla gidip gelebilmektedirler. Bulgaristan'da genel olarak köylerde yaşayan göçmenlerin Türkiye'ye gelince şehir hayatıyla karşılaşması neticesinde yeni alışkanlıklar kazandıkları görülmüştür. Göçe neden olan asimilasyon politikaları göçmenlerin birbirine daha çok kenetlenmesini sağlamış, Bulgaristan'da kalsaydılar unutulabilecek pek çok gelenek- görenek göç sonrası varlığını korumuştur (Üstün, 2018).

3. YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve görüşme formu yaklaşımı benimsenmiştir. Ayrıca, gözlem tekniğine de başvurulmuştur.

Görüşme formu, önceden hazırlanmış ve yarı yapılandırılmış açık uçlu elli dört adet sorudan oluşmaktadır (Ek: 1). Görüşme formundaki soruların, araştırma içeriğine uygun olarak bütün konuları kapsamasına dikkat edilmiştir. Görüşme formunda yer alan sorular ışığında, araştırma konusu ile ilgili uygulamaya yönelik, otuz bir kaynak kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama; günümüzde veya geçmişte mevcut olan bir durumu, kendi şartları içerisinde ve var olduğu şekli ile belirlemeyi hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2018, S.109).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni, Çanakkale ilinin, Biga ilçesine bağlı Çerkez köylerine mensup Çerkezlerden oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise bu Çerkezler arasından seçilmiş 31 kaynak kişi oluşturmaktadır (Ek:2).

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, konu ile ilgili yazılmış dokümanlar temin edilerek literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Benzer konularda yapılmış araştırmalar incelenmiştir.

Görüşme formu düzenlenmiş (Ek:1) ve araştırmanın örneklemini oluşturan otuz bir kaynak kişi ile görüşmeler yapılmıştır (Ek:2). Bir kısım görüşmelerde cevaplar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Bazı görüşmelerde de kişilerin hassasiyetlerine

dikkat edilerek beyanları araştırmacı tarafından yazılı olarak alınmıştır. Görüşmelerin bir kısmı ise kişilerin kendi yazılı ifadelerinden oluşmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması

Öncelikle, araştırmaya yönelik dokümanlar tespit ve temin edilerek literatür taramaları gerçekleştirilmiştir. Tespit edilen dokümanlardan bir kısmının, basımının olmaması ve piyasada bulunamaması, karşılaşılan zorluklardandır. Bu aşamada bazı dokümanların, kimlerin elinde mevcut olduğu araştırılarak kişilere ulaşılmış “iade etmek koşulu ile” dokümanlar temin edilmiştir.

Temin edilen bir kaynağın araştırmada kullanılabilmesi için yazarına ulaşılmış ve gerekli kaynak kullanım izin belgesi alınmıştır (Ek:7).

Konu içerikli görüşme formu hazırlanmıştır (Ek:1). Çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülen kaynak kişiler belirlenmiştir (Ek: 2). Belirlenen kaynak kişilerden randevular alınarak, görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmeler sırasında bayan kaynak kişilerin tamamı, ses kaydını kabul etmezken bazı erkek kaynak kişiler, ses kaydını kabul etmişlerdir. Erkek kaynak kişilerden bazıları da güvenlik endişesi ile kişisel bilgilerini vermekte tereddüt etmişlerdir. Yirmidokuz kaynak kişi görsellerinin kullanımına izin vermemiştir. İki kaynak kişi görsellerinin kullanımına izin vermiştir (Ek.5), (Ek:9), (Ek.10).

Yapılan görüşmelerde, kaynak kişilerin tamamı özel bilgilerinin gizli tutulması konusunda hassasiyetlerini dile getirmişlerdir. Bu nedenle kaynak kişilerin endişeleri mümkün olduğunca giderilmiş, güvenleri kazanılmış ve hassasiyetlerine gereken saygı gösterilmiştir (Ek.3).

3.5. Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen verilere betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır.

4. BİGA İLÇESİ ÇERKEZLERİNDE AİLE İÇİ K HABZE İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bulguları, Biga ilçesinin Çerkez köylerine mensup Çerkezler arasından seçilen otuz bir kaynak kişi ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, belirli temalar çerçevesinde toparlanarak değerlendirilmiştir.

4.1. Kaynak Kişilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmanın bu bölümünde sırası ile kaynak kişilere, eğitim durumları, meslek durumları, yaşları, cinsiyetleri, mensubu oldukları boyları, medeni durumları, evlilik tarihleri ve evlenme şekilleri, evlenirken başlık (vase) geleneğinin uygulanıp uygulanmadığı, evlenirken kardeşler arasında sıra gözetip gözetmedikleri, yetiştikleri aile yapısı, büyüdükları ve halen yaşadıkları yere ilişkin sorular sorularak kişisel bilgileri elde edilmiştir.

4.1.1. Eğitim durumları

Araştırmaya katılan kaynak kişilere eğitim durumları sorulmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda, on dört kaynak kişinin ilköğretim mezunu, bir kaynak kişinin orta öğretim mezunu, dört kaynak kişinin lise mezunu, altı kaynak kişinin üniversite mezunu, dört kaynak kişinin üniversite öğrencisi, bir kaynak kişinin lise öğrencisi, bir kaynak kişinin de yüksekokul mezunu olduğu belirlenmiştir (Ek-2).

4.1.2. Meslek durumları

Araştırmada görüşülen kaynak kişilere meslekleri sorulduğunda altı kişinin emekli, iki kişinin tekstil işiyle meşgul, dokuz kişinin ev hanımı, bir kişinin muhasebeci, bir kişinin memur, iki kişinin esnaf, bir kişinin öğretmen, beş kişinin öğrenci, üç kişinin satış pazarlama uzmanı, bir kişinin de yönetici olarak çalışma hayatına devam ettiği tespit edilmiştir (Ek-2).

4.1.3. Yaş dağılımları

Aile içi ilişkilerde Adıge Khabze'nin, kuşaklar arasındaki aktarımı ve geçmişten günümüze değişimlerini yorumlayabilmek amacıyla, araştırmaya katılan kaynak kişilere yaşları sorulmuş ve Tablo 1'deki bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 1: Kaynak Kişilerin Yaş Dağılımı

Yaş	15-25	26-35	36-45	46-55	56-65	65 üstü	Toplam
Kişi Sayısı	4	3	8	4	4	8	31

Araştırmaya katılan dört kişinin on beş-yirmi beş yaş yaş aralığında, üç kişinin yirmi altı-otuz beş yaş aralığında, sekiz kişinin otuz altı-kırk beş yaş aralığında, dört kişinin elli altı-altmış beş yaş aralığında, sekiz kişinin de 65 yaş üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

4.1.4. Cinsiyet dağılımları

Araştırmaya katkıda bulunan otuz bir kaynak kişinin cinsiyet dağılımı; yirmi kadın ve on bir erkek kaynak kişi şeklindedir (Ek-2).

4.1.5. Mensup oldukları boylar

Araştırmaya katılan kaynak kişilere, etnik kimliklerinin farkındalığını anlayabilmek açısından önemli görülerek mensup oldukları boy, sülale ismi ve sürgünle Kafkasya'dan ilk gelen aile büyüklerinin kim olduklarına ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bir kaynak kişi, sorulan her üç soruya da “*Bilmiyorum*” (K.K.30) cevabını vermiştir. Bu kişi dışındaki tüm kaynak kişilerin, Biga'ya ilk gelen aile büyükleri, boy ve sülale isimleri konusunda bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Buna göre; kaynak kişilerden on yedisi Bjeduğ, beşi Şapsığ, sekiz kişi de Abzeh boyundan olduklarını ifade etmişlerdir (Ek-2).

Elde edilen bulgular sonucunda, Biga ilçesi Çerkezlerinin genellikle Bjeduğ, Abzeh ve Şapsığ boylarından oluştuğu anlaşılmaktadır.

En eski boylardan olan Bjeduğlar; Çerçan, Hhımiş, Beğersekhue, Bastekhue adını taşıyan dört kardeşten çoğalmışlardır. Aralarında anlaşmazlık baş gösterince son iki kardeş, diğer kardeşleri ile yollarını ayırmışlardır. Mehhueş ve Wepsın adındaki iki boy bu kardeşlerden türemiştir. İlk iki kardeş de Bjeduğ adını muhafaza ederek farklı vadilere yerleşmişlerdir. Bu iki kardeşten de Hhımişe ve Çerçeney boyları türemiştir (Çunetıkho, 2002, S.179). 19.yüzyılın başlarındaki Rus baskılarına kadar Kuban Irmağı'nın kuzeyinde oturan Bjeduğlar, bu bölgeye Rus Kazakların yerleştirilmesi üzerine Kuban Irmağı'nın sol tarafına göç etmişler ve Şapsığlar ile Temirgoylar arasındaki düzlüğe yerleşmişlerdir (Tavkul, 2007, S.134).

Abzehlerin isminin, “*Abazaların arka tarafında olan yer*” anlamını ifade ettiği düşünülmektedir Yedi küçük boydan türemişlerdir. Günümüzde bu boyların Yedıc, Hhıj, Tsey Khuejin, Kube Pe’ueç’ıh, L’ışe Siywdin, Aşine Peşış olmak üzere beşinin ismi bilinmektedir (Çunetıkho, 2002, S.178).

Şapsığ boyunun oluştuğu tarih bilinmemekte fakat adının anlamı ile ilgili birkaç ihtimalden bahsedilmektedir. Buna göre ilk olarak “şı” = at ve “ğepsığ” = terbiye edilmiş açıklaması ile “*at besleyen*” anlamına geldiği ifade edilmiştir. İkinci ve üçüncü olarak da “*Şağepsığ,*” yani “*ilk yurt edinilen yer*” ve “*Şağepsığu,*” yani “*incelmiş yer*” veya “*yarımada*” anlamına geldiği de düşünülmektedir. Şapsığların bölgesi, Büyük ve Küçük Şapsığ olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Büyük Şapsığ’a “Hekuj (eski vatan)”, Küçük Şapsığ’a ise “*Yeni Şapsığ*” veya “*Nethhuac*” denmektedir (Çunetıkho, 2002, Sf.181).

4.1.6. Medeni durumları

Araştırmaya katılan kaynak kişilere, kendilerine yöneltilen sorulara verecekleri cevaplarda etkisi olacağı düşünülerek medeni durumları sorulmuştur. Elde edilen bulgularla, yirmi kaynak kişinin evli, sekiz kaynak kişinin bekâr, üç kaynak kişinin de dul olduğu tespit edilmiştir (Ek:2).

4.1.6.1. Evlenme şekilleri ve evlilik tarihleri

Sosyolojik açıdan aile toplumsal yapının temel taşıdır ve evlenme yoluyla kurulur. Çerkez genç kız ve delikanlıları birbirlerini tanımak amacı ile görüşme imkânlarına sahiptirler. Bu görüşmeler asla ailelerden ve çevreden gizli gerçekleşmez.

Görüşmelere mutlaka üçüncü bir kişi eşlik eder. Eş seçiminde, adayların kendi hür iradelerine müdahale edilmez, saygı duyulur. Bu Khabze, Adige toplumunda halen uygulanmaktadır (Tuna, 2014, S.149-153). Çerkes gençleri düğün, toplantı, imece gibi ortamlarda serbestçe görüşebilmeleri neticesinde birbirlerinin yeteneklerini, toplum içerisindeki hal ve hareketlerini rahatlıkla gözlemleyebilirler. Bu sayede birbirini yakından tanıma ve kanaat edinme konusunda zorlanmazlar, kendilerine en uygun eş bularak mutlu yarınlara temellerini atarlar (Baj, 2019, S.51).

Araştırma kapsamında görüşülen yirmili yaşlardaki bekâr gençler günümüzde kaşenleri¹ ile sosyal medya ortamında görüşüklerini dile getirmişler, zeheslerin sanal âleme taşındığını belirtmişlerdir (K. K².7 ve 9).

Geçmişte Çerkezlerde kız kaçırarak evlenmek geleneği çok yaygındı. Kız çocuğunun törenle baba evinden ayrılmasının ayıp karşılanması, kaçarak evlenmeleri de gelenekselleştirmişti. Çerkez kültüründe, bir kızın rızası dışında cebren kaçırılması kabul edilemez bir davranıştı. Ayrıca kız kaçırmanın da kuralları vardı. Kız kaçarken, kızın güvenliği açısından, yaşıtı olan bir akrabası mutlaka yanında bulunurdu. Kaçırılan kız her iki ailenin de itimat edebileceği bir aileye emanet edilirdi. Damat düğün bitene kadar bu eve bir daha gitmez, gitmek zorunda kaldığında da yanına bir refakatçi alarak gidebilirdi. Daha sonra elçiler aracılığı ile aileler arasında barış sağlanırdı. Zamanın yeni anlayışına göre kız kaçırma geleneği yok denecek kadar azalmıştır. Söz kesme, nişanlanma yöntemi ile evlenmeyi tercih etmek yaygınlaşmıştır (Serbes, 2016, S.147).

Bu bağlamda araştırmada görüşülen kaynak kişilere evlilik tarihleri ve ne şekilde evlenmeyi tercih ettikleri ya da edecekleri sorulmuştur. Bu soru ile Biga ilçesi Çerkezlerinin hangi tarihlerde, ne şekilde evlenmeyi tercih ettikleri ve süreç içerisindeki değişimin tespit edilebilmesi amaçlanmış, aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

¹ Kaşenlik (Къэщэн): Birbirinden hoşlanan ve birbirini tanımaya çalışan genç kız ve erkeğin arkadaşlığı.

² K.K.: Kaynak kişi.

Tablo 2: Kaynak Kişilerin Evlilik Tarihleri ve Evlilik Şekilleri

Sıra	Kaynak. Kişi	Evlilik Tarihi	Evlenme Şekilleri	
			Kaçarak	Normal
1	K.K. 2	1963	✓	
2	K.K. 1	1964	✓	
3	K.K. 23	1965		✓
4	K.K. 25	1967		✓
5	K.K. 31	1967	✓	
6	K.K. 16	1969	✓	
7	K.K. 6	1970	✓	
8	K.K. 17	1971	✓	
9	K.K. 14	1979		✓
10	K.K. 15	1985	✓	
11	K.K. 3	1985		✓
12	K.K. 5	1986		✓
13	K.K. 4	1990		✓
14	K.K. 30	1993		✓
15	K.K. 12	1998		✓
16	K.K. 21	2000	✓	
17	K.K. 22	2002		✓
18	K.K. 19	2002		✓
19	K.K. 13	2003		✓
20	K.K. 27	2009		✓
21	K.K. 10	2010		✓
22	K.K. 11	2012		✓
23	K.K. 26	2017		✓

Sorulan soruya sekiz kaynak kişi kaçarak evlendikleri cevabını vermişlerdir. Bu kaynak kişilerden bir tanesi kendi rızası dışında kaçırıldığını belirtmiştir (K.K.1). Diğer yedi kaynak kişi, kaşenleri olan kişiler ile karşılıklı anlaşarak kaçtıklarını ifade etmişlerdir (K.K.2, 6, 15, 16, 17, 21 ve 31). On beş kaynak kişi ise kendi seçimleri olan kaşenleri ile normal şekilde evlendiklerini dile getirmişler, evlenme süreçlerini ailelerinin de onayı ve katılımları ile söz, nişan, düğün ritüelleri eşliğinde gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir (K.K.3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 30). Kaçarak evlenenlerden altı kişi, 1963 ve 1971 yılları arasında, bir kişi 1985 yılında, bir kişi de 2000 yılında evlendiğini belirtmiştir. Bekâr olan üç kadın ve dört erkek kaynak kişi, günümüz koşullarında kaçarak ve kaçırarak evlenmeyi düşünmediklerini, ailelerinin de dâhil oldukları ritüeller eşliğinde normal şekilde evlenmek istediklerini söylemişlerdir (K.K.7, 8, 9, 18, 20, 28 ve 29). Bekâr olan bir kaynak kişi yaşlı anne ve babasına baktığı için evlenmediğini, onları kaybettikten sonra da evlilik için yaşının ilerlediğini düşündüğünü belirterek “*Zamanında evlenecek olsaydım kaçarak evlenirdim*” sözleri ile düşüncelerini dile getirmiştir (K.K.24).

Elde edilen bulgular incelendiğinde Çerkez gençlerinin kendi seçtikleri eş adayları ile karşılıklı anlaşarak evlilik kararı almakta özgür oldukları tespit edilmiştir. Kaçarak evlenen kaynak kişilerin, ağırlıklı olarak 1971 yılı ve öncesinde evlendikleri belirlenmiş olsa da iki kaynak kişinin 1965 ve 1967 yıllarında normal şekilde evlendikleri (K.K.23 ve 25), iki kaynak kişinin ise 1985 ve 2000 yıllarında kaçarak evlendikleri görülmektedir (K.K.15 ve 21). Bu dört kişinin evlenme şekillerinin bahsedilen yıllar için istisna olduğu söylenebilir. Kaçarak evlenen bir bayan kaynak kişinin, kaşeni olan şahıs tarafından rızası dışında kaçırıldığı belirlense de cebren kaçırma olayının yok denecek kadar az olduğunu söylemek mümkündür. Bekâr olan bir kişinin de şayet evlenecek olsaydı muhtemelen 80’li yıllarda kaçarak evleneceği anlaşılmaktadır.

Veriler göz önüne alındığında, 2000 yılından sonra kaçarak evlenmelerin olmadığı görülmektedir.

4.1.6.2. *Başlık (vase-yacə) geleneği*

Çerkezlerde evlenen kız için başlık (vase) alma geleneği uygulanmaktaydı. Eski yıllarda başlık bedeli oldukça yüksek olurdu. Eski Çerkezler, başlık aldıklarında kızlarını yücelttiklerini düşünürlerdi. Genç kızlarda, başlığı kendilerine verilen kıymetin sembolü olarak görürlerdi. Bu nedenle damat tarafı başlık konusunda gereken hassasiyeti gösterirdi. Kız tarafı, almış olduğu başlık bedelini yine kızlarına hediyeler hazırlamak için kullanırdı. Baba, kızının baba evine yapmış olduğu ilk ziyarette de bu hediyeleri kızına verirdi (Kaya, 2015, S.145).

Biga ilçesindeki Çerkeslerde de başlık geleneğinin uzun yıllar uygulandığı bilinmektedir. Bu nedenle araştırmaya katılan kaynak kişilere, evliliklerinde başlık ödemesinin söz konusu olup olmadığı sorulmuştur. Bu soru sorularak başlık geleneğinin süreç içerisindeki devamlılığı konusunda bilgi edinebilmek amaçlanmıştır.

Bu soruya verilen cevaplarda, kaçarak veya normal şekilde evlenmiş olan dokuz kaynak kişi, evliliklerinde başlık ödemesi yapıldığını belirtmiştir (K.K.1, 2, 6, 14, 16, 17, 23, 25 ve 31). Kaynak kişiler başlık ödemesi yapılan evliliklerini 1963-1979 yılları arasında gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Diğer 14 kaynak kişi de 1980 sonrasında evlendiklerini ve başlık ödemesi yapılmadığını dile getirmişlerdir. (K.K.3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 21, 22, 26, 27 ve 30). Bekâr olan iki kaynak kişi başlık diye bir geleneği bilmediklerini söylemişlerdir (K.K.8 ve 20). Bekâr olan diğer altı kaynak kişi de evlenecek olduklarında başlık geleneğini uygulamayacaklarını, bu geleneğin günümüz için uygun olmadığını ifade etmişlerdir (K.K.7, 9, 18, 24, 28 ve 29).

Kaynak kişilerin bulguları incelendiğinde başlık geleneğinin 1979 yılından önce yapılan evliliklerde uygulandığı, sonraki yıllarda yapılan evliliklerde uygulanmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte günümüzde gençlerin genel olarak başlık geleneğini bilmedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bulgulardan hareketle, başlık geleneğinin günümüz koşullarına uygun olamadığının düşünüldüğü belirlenmiştir.

4.1.7. Kardeş sayıları

Evlilikte kardeşler arasında sıra gözetme konusunu inceleyebilmek amacı ile araştırmaya katılan kaynak kişilere kaç kardeş oldukları sorulmuştur. Sorulan soruya, üç kaynak kişi tek çocuk (K.K.9, 10 ve 11), yedi kaynak kişi iki kardeş (K.K.7, 8, 13, 18, 20, 22 ve 27), dört kaynak kişi üç kardeş (K.K.4, 15, 1 ve 26), yedi kaynak kişi dört kardeş (K.K.2, 3, 19, 23, 25, 29 ve 31), beş kaynak kişi beşkardeş (K.K.1, 5, 6, 24 ve 30), iki kaynak kişi altı (K.K.17 ve 28), bir kaynak kişi yedi (K.K.16), iki kaynak kişi de dokuz kardeş (K.K.12 ve 14) olduğunu belirterek cevap vermişlerdir.

4.1.7.1. Evlilikte kardeşler arasında sıra gözetme

Geleneksel Çerkez ailesinde evlilikte sıra gözetme ile ilgili Adıge Khabze'nin gerektirdiği belirli kurallar vardı. Vunereko Mira bu kuralları;

“Adıge geleneklerinde genç kız ve delikanlılar, kendilerinden büyük bekâr kardeşleri var ise onlardan önce evlenemezlerdi. Evde bekâr ablası olan bir genç kızın evine pseliho¹ kimse gelemezdi. Pseliholar, bu genç kız ile ancak bir düğünde ya da başka bir yerdeki zeheste görüşüp konuşabilirlerdi.” (Vunereko, Mayıs 2019 tarihli görüşme).

şeklinde ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan kaynak kişilere, evlenirken kardeşler arasında sıra gözetip gözetmedikleri sorulmuştur. Bu soru ile kardeşler arasında, evlenirken büyükten küçüğe sıra gözetme uygulamasının, süreç içerisinde göstermiş olduğu değişimin tespit edilebilmesi amaçlanmıştır.

Sorulan soruya verdikleri cevaplarda on iki kaynak kişi, kendinden büyük olan kardeşlerinin evli olması nedeniyle evlilik sırasının zaten kendilerinde olduğunu söylemişlerdir (K.K.1, 2, 3, 4, 5, 6, 12, 22, 23, 25, 27 ve 30). İki kaynak kişi, tek çocuk (K.K.10 ve 11), beş kaynak kişi de ailenin ilk çocukları olmaları nedeni ile bu konuda sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir (K.K.13, 15, 17, 21 ve 31). Bir kadın kaynak kişi, bekâr olan iki büyük erkek kardeşinin rızasını alarak evlendiğini (K.K.14), bir erkek kaynak kişi de evlenmemiş olan büyük erkek kardeşinin onayını alarak

¹ Pseliho (Псэлыхъо): Gençlerin güzel sözlerle birbirlerini tanımlarına, birbirleriyle sohbet etmelerine verilen addır.

evlendiğini belirtmiştir (K.K.19). Bir kadın kaynak kişi, bu ayrıntıyı dikkate almadan kaçarak evlenmeyi tercih ettiğini, bu yüzden de ablasının çok uzun yıllar kendisi ile görüşmediğini dile getirmiştir (K.K.16). Bir erkek kaynak kişi ise kendisinden küçük olan kız kardeşinin evlenmesine müsaade ettiğini hatta kendisinin de bu evlilikten uzun yıllar sonra kırklı yaşlarda evlilik gerçekleştirdiğini, bu sürede iki yeğeninin doğduğunu söylemiştir (K.K.26).

Elde edilen bulgular incelendiğinde, kaynak kişilerin çoğunun evlenirken sıralarını beklediği aksi bir durum geliştiğinde de büyük kardeşin onayını önemsedikleri tespit edilmiştir. Arzu edilmeyen bir durum olsa da evlilik sırasının gözetilmemesinden kaynaklanan kardeş dargınlıklarının oluştuğu da belirlenmiştir. Bununla birlikte evlilik sırası gözetilmemesinin, hemcins olan kardeşler arasında daha fazla problem oluşturduğu, hemcins olmayan kardeşler arasında ise daha hoşgörü ile karşılandığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle abi veya ablaların, hemcinsi olmayan kız ya da erkek kardeşlerinin kendilerinden önce evlenecek olmalarından rahatsızlık duymadıklarını söylemek mümkündür. Günümüzde ise kardeşler arasında evlilik sırası konusunda sorunlar yaşanmadığı hatta alınan evlilik kararlarında kardeşlerin birbirlerine destek verdikleri görülmektedir.

4.1.8. Yetiştikleri aile yapısı ve büyüdüğü yer

Araştırmaya katkıda bulunan kaynak kişilere nerede ve nasıl bir ailede büyüdüğü sorulmuştur. Verilen cevaplarda on kaynak kişi, köyde ve büyük aile içinde (K.K.1, 2, 6, 14, 16, 17, 25, 26, 28 ve 31), sekiz kaynak kişi, köyde ve çekirdek aile içinde, (K.K.3, 12, 19, 21, 23, 24, 28 ve 29), on iki kaynak kişi, şehirde çekirdek aile içinde doğup büyüdüğülerini belirtmişlerdir (K.K.4, 5, 7, 8, 9,10, 11, 13, 18, 20, 22 ve 27). Bir kaynak kişi ise dört yaşına kadar köyde, büyük aile içinde daha sonra şehirde ve çekirdek aile içinde büyüdüğünü belirtmiştir (K.K.15).

4.1.9. Yaşadıkları yer

Günümüzde nerede yaşamakta olduklarına ilişkin sorulan soruyu, on dokuz kaynak kişi şehirde (K.K.1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 29 ve 30), iki kaynak kişi, kış aylarında şehirde, yaz aylarında ise köyde (K.K.3 ve 14)

yedi kaynak kişi, köyde (K.K.7, 15, 23, 24, 25, 27 ve 28), üç kaynak kişi, yurt dışında (K.K.6, 13 ve 31) yaşadıklarını söyleyerek cevaplamışlardır.

4.2. Adıge Khabze'ye İlişkin Bulgular

Adıge Khabze'nin sözlük anlamı “*örf-adet, yasa, kanun*” olarak açıklanmıştır (Çelikkıran, 1992, S.164). Adıge Khabze, “*Çerkes halkı tarafından tarihsel süreç içerisinde üretilen, kuşaktan kuşağa aktarılan, düşünce, yaşam ve davranış biçimidir.*” Adıge Khabze kültüründe; dayanağı sevgi, şefkat ve merhamet olan, aynı zamanda yazılı olmayan kurallardan oluşarak yaşam biçimini belirleyen bir disiplin vardır. Bu disiplin; kişilerin daima üzerlerinde taşıması gereken şık bir kostüm gibidir (Serbes, 2016, S.18-27). Adıge Khabze kuralları din, vicdan, ahlak, örf-adet, gelenekler, hukuk kuralları ve sosyal ilişkileri kapsamaktadır (Tuna, 2014, S.53).

Araştırma kapsamında görüşülen kişilere “*Sizce Adıge Khabze nedir?*” sorusu sorularak kişilerin Adıge Khabze ile ilgili bilgilerinin tespit edilebilmesi amaçlanmıştır.

Bu soruya kaynak kişilerin büyük çoğunluğu “*Adıge Khabze Çerkez örf – adetleridir*” şeklinde cevap verirlerken, bazı kaynak kişiler de Adıge Khabze'nin, “*yazılı olmayan ve temeli saygıya dayanan Çerkez anayasası*” olduğunu söylemişlerdir (K.K.5, 13, 17 ve 24). İki kaynak kişi ise, Adıge Khabze'nin “*bir yaşam biçimi*” olduğunu belirtmişlerdir (K.K.25 ve 26). Bir diğer kaynak kişi, Adıge Khabze'nin “*bir Çerkez duruşu*” olduğunu söylerken (K.K.15), bir kaynak kişi de “*Adıge Khabze, bizi biz yapan unsurdur.*” (K.K.29) şeklinde cevap vermiştir.

Görüşme yapılan kişilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde Adıge Khabze'nin; Çerkez toplumunun örf ve adetlerini oluştururken aynı zamanda yazılı olmayan Anayasa hükmünde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte Çerkez toplumu için bir yaşama biçimi ve onurlu bir duruş olarak kabul edildiği belirlenmiştir.

4.2.1. Adıge khabze'nin kuşaklar arasında aktarımını etkileyen faktörler

Araştırmaya katılan kaynak kişilere Khabze'nin gelecek nesillere aktarımında etken olan faktörlere ilişkin bilgileri sorulmuştur. Kaynak kişilerin büyük çoğunluğu, Khabze'nin aktarımında en önemli sorumluluğun annelere ait olduğunu bu nedenle annelerin, çocuklarını yetiştirirken bilinçli olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Altmış yaş üzerinde ve köyde doğup büyüyen bazı kaynak kişilerde dil ve Khabze'nin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini belirterek “Dili olmayanın Khabze'si olmaz” atasözünü söylemişlerdir. Çerkezce konuşabiliyor olmanın, kendilerini daha çok Çerkez hissetmelerini sağladığını söyleyen kaynak kişiler, köylerde bir aradayken anadillerini ve Khabze'yi öğrenmenin, uygulamanın kendileri için hayatın bir parçası yani yaşam felsefesi olduğunu belirtmişlerdir (K.K. 1, 2, 16, 17, 23, 28, 31). Bir kaynak kişi ise “*Khabze kuşaktan kuşağa aktarılırken Çerkezce aktarılmış, bir insan dili öğrenirken Khabze'yi de öğrenir. Khabze ve dil birbirini tamamlıyor. Dil unutulunca Khabze de unutuluyor*” sözleri ile düşüncesini dile getirmiştir (K.K.18). Başka bir kaynak kişi de Khabze'nin aktarımında dilin etkisini önemli bulduğunu belirterek, kendisinin “yemuk (uygun olmayan, ayıp)” kavramı ile uyarılarak büyüdüğünü ve bu kavramı hayat felsefesi edindiğini, kelimenin Türkçe karşılığının kendisinde aynı etkiyi göstermediğini söylemiştir (K.K.15). Bazı kaynak kişilere göre ise, sadece dil bilmek Khabze'yi ileriye taşımada yeterli değil, dilin yanında Adıge şuuruna da sahip olmak gerekir (K.K.14, 24, 25). İki kaynak kişi de günümüzdeki Çerkez gençlerinin dil öğrenmeyi zor bulduğunu, Khabze'yi bilmediklerini fakat Çerkez müziğine ve danslarına yoğun ilgi gösterdiklerini, dansı öğrenmenin daha eğlenceli ve daha kolay olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. (K.K. 12, 26). Bazı Kaynak kişilere göre ise, Khabze'nin kuşaktan kuşağa aktarılmasında soyo-ekonomik koşullar daha etkilidir. Bu kişilere göre dil Khabze'nin aktarımında etkili değildir (K.K. 10, 11, 13, 19, 22, 27). Diğer genç kaynak kişiler ise Khabze normlarını çağın gerisinde ve ilkel bulduklarını ifade etmişlerdir (K.K. 8, 9, 20). Bir kişi dışında tüm kaynak kişiler, Khabze'nin kuşaktan kuşağa aktarılmasını olumsuz etkileyen en önemli faktörlerin, yapılan yabancı evlilikler ve sosyal çevrenin değişmesi olduğunu belirtmişlerdir. Aynı fikire sahip olmayan bir kaynak kişi ise yapılan yabancı

evliliklerin, Khabzelerin başka toplumlara tanıtılmasına vesile olduğunu düşündüğünü dile getirmiştir (K.K.7).

Elde edilen bulgular incelendiğinde, Khabze'nin kuşaktan kuşağa aktarılmasında çocukları yetiştiren annelerin bilinçli yaklaşımlarının önemli olduğu görülmüştür. Geçmiş yıllarda köylerde ve bir arada yaşayan Çerkezlerin dillerini konuşma ve Khabzelerini uygulama konusunda daha uygun koşullara sahip oldukları ve anadilleri ile Khabze'nin ayrılmaz bir bütün olduklarını düşündükleri, hatta anadil ile yapılan uyarıların kendilerinde daha fazla etki oluşturduğu ve dili biliyor olmanın kendilerini tam anlamıyla Çerkez hissettirdiği tespit edilmiştir.

Günümüzde ise Khabze'nin aktarımında dilin etkisinin azaldığı gözlemlenmiştir. Bir kişinin yapılan yabancı evlilikleri, Khabze'nin başka toplumlara tanıtımına vesile olarak gördüğü belirlenmiş olsa da yabancı evliliklerin ve sosyo-ekonomik koşulların Khabze'nin geleceğe aktarılmasını olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Günümüz gençlerinin, anadillerini konuşamadıkları, Khabze normlarını çağın gerisinde buldukları buna rağmen Çerkez müzik ve danslarına ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir.

4.3. Aile Yapısına İlişkin Bulgular

4.3.1. Geleneksel Çerkez aile yapısı

Geçmişte Çerkezler büyükbaba, büyükanne, evlenen çocuklar ve onların da evlatları olmak üzere birlikte büyük aile olarak yaşamayı tercih ederlerdi. Tercih edilen bu büyük aile düzeni içerisinde gelişen şartlara göre yakın akrabalarından olan fakat yalnız kalmış yaşlı kadın veya erkekler ile kimsesiz kalmış çocuklar da aileye dâhil edilir, kendilerine sahip çıkılırdı. Büyük aile yaşantısında, aile fertlerinin her biri görev ve sorumluluklarını bilir, bireyler arasında saygı kurallarının uygulanmasında gereken hassasiyeti gösterirlerdi. Büyük aile yaşantısında otorite büyüklerin elinde olurdu. Büyük aile olarak yaşamanın, tarım ve hayvancılıkta da avantajları çoktu. Birlikte çalışmak işleri hızlandırıyor aynı zamanda aileleri de güçlü kılıyordu (Sarebiy, 2016, S.129-130).

Vunereko Mira ise geleneksel Adıge Ailesi ile ilgili aşağıdaki satırları dile getirmiştir.

“Geleneksel Adıge ailesinde, evlenen gençlerin ayrı eve çıkma talebinde bulunması mümkün değildi. Bu karar, aile büyükleri tarafından alınırdı. Daima En küçük çocuk baba evinde kalırdı. Gelinlerde bunu bilerek evlenirdi” (Vunereko, Mayıs 2019 tarihli görüşme).

Bu bilgiler bağlamında, kaynak kişilere geleneksel Çerkez aile yapısına ilişkin bilgileri sorulmuştur. Kaynak kişilerin tamamı geleneksel Çerkez ailesini: “Büyükanne, büyükbaba, çocuklar ve torunlar ile birlikte aynı evlerde, amcalar ile de bazen aynı bahçelerde olmak üzere yakın mesafelerde yaşamayı tercih eden aynı zamanda çiftçilik ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaya çalışan aile yapısıydı” şeklinde tarif etmişlerdir. Bazı kaynak kişiler de kendilerinden örnek vererek sorulan soruyu “Geçmiş yıllarda Çerkez aileler kalabalık olurdu. Biz ve bütün komşularımız büyükanne, büyükbabalar, evlenen çocuklar ve torunlar ile aynı bahçedeki evlerde yaşıyorduk” şeklinde cevaplamışlardır (K.K.1, 2, 6, 16 ve 17).

Yirmi bir yaş ve altındaki kaynak kişiler, sorulan soruya “herhangi bir bilgim yok” (K.K.7, 8, 9 ve 20,) şeklinde cevap vermişlerdir. Bir kaynak kişi, geleneksel Çerkez aile yapısında, genellikle ilk evlenen evin büyük oğlunun, kendisinden yaşça küçük olan kardeşinin evlenmesine kadar ailesi ile aynı evde yaşadıklarına şahit olduğunu söylemiştir. Küçük oğulları da evlenmeye karar veren ailelerin, öncelikle büyük oğullarına aynı bahçede veya en yakın olacakları şekilde, belirledikleri bir yere ev inşa ederek yeni bir ev düzeni kurduklarını dile getirmiştir. Kaynak kişi, bu sistemin ailenin en küçük oğlunun evliliğine kadar devam ettiğini ve en küçük oğulun evlendiğinde baba evinde kalarak ebeveynleri ile birlikte yaşadığını belirtmiştir (K.K.28). Altı kaynak kişi geleneksel Çerkez ailesinde anne ve babaların, çocukları ile olan ilişkilerinin mesafeli olduğunu, ataerkil bir yapının hüküm sürdüğünü ve ailelerin çocuklarını okutmadıklarını belirtmişlerdir (K.K.3, 11, 12, 14, 24 ve 31).

Elde edilen bulgular sonucunda, kaynak kişilerin geleneksel aileyi ortak bir dille büyükanne, büyükbabalar ve amcalar ile birlikte, genellikle köylerde aynı bahçe içinde yaşayan, ataerkil bir aile yapısı olarak tarif ettikleri görülmektedir. Evlenen en küçük erkek çocuğun baba evinde kaldığı geleneksel aile yapısında tarım ve

hayvancılığın geçim kaynağı olduğu, çocukların eğitim hayatının çok öncelikli olmadığı tespit edilmiştir.

Yirmi bir yaşın altındaki kaynak kişilerin geleneksel Çerkez ailesi ile ilgili bilgilerinin olmadığı görülmüştür.

4.3.2. Günümüzdeki Çerkez aile yapısı

Zaman içerisinde değişen koşullara bağlı olarak büyükbabalar, amcalar, halalarla birlikte yaşanan geniş aile modeline günümüzde çok az rastlanmaktadır. Günümüz toplum yaşamında daha fazla tercih edilen çekirdek aile modelinin, Çerkez aile yapısında da yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir (Ceyhan, 2008).

Bu bağlamda araştırma kapsamında görüşülen kişilere, günümüzdeki Çerkez aile yapısı ile ilgili bilgileri sorulmuştur. Bu soru ile görüşülen kişilerin, günümüz Çerkez aile yapısı ile ilgili bilgilerinin tespit edilebilmesi amaçlanmıştır.

Sorulan soruya kaynak kişilerin büyük çoğunluğu, günümüzde çekirdek aile yaşantısının tercih edildiği, köylerde bile çiftçilik ve hayvancılığın azaldığı şeklinde cevap verirken her şeye rağmen ailelerin Adıge Khabze'yi, özellikle de saygıyı muhafaza etmeye çalıştıklarını söylemişlerdir. Bir kaynak kişinin *“günümüzde köylerde bile çekirdek aile hayatı tercih ediliyor”* (K.K.17) diyerek, sitemkâr bir şekilde düşüncesini dile getirdiği görülmüştür. Başka bir kaynak kişi günümüzde ailelerin, çocuklarının okuyup bir meslek sahibi olmasına, eskisinden daha çok önem verdiğini söylemiştir. Kaynak kişi bu nedenle birçok ailenin köyde evleri olsa bile ancak okullar tatil olduğunda, yaz aylarında köylerine geldikleri, kış aylarında ise çocuklarının okulu sebebi ile büyük şehirde yaşamayı tercih ettiklerini dile getirmiştir (K.K.22). Bir kaynak kişi de günümüzde çekirdek aile yaşantısı genel tercih olsa da eşi ve kendisinin yirmi bir yıldır İstanbul'da, oğlu, gelini ve torunu ile birlikte aynı evde, iki aile bir arada yaşadıklarını söylemiştir (K.K.1). Bir diğer kaynak kişi de günümüzdeki aile yapısında anne babaların çocukları ile arkadaş gibi olduklarını ve bundan dolayı çok mutlu olduğunu, aksini düşünemediğini dile getirmiştir (K.K.20). Yetmiş sekiz yaşındaki bir kaynak kişi ise sorulan soruya şöyle cevap vermiştir: *“Günümüzdeki aile yapısında saygı azaldı, adetler bitti, herkes kendi bildiğini*

yapıyor. Yaşlıların bir şey bilmediğini düşünüyorlar.” (K.K.23). Yetmiş iki yaşındaki bir diğer kaynak kişi de sorulan soruya aşağıdaki cümleler ile cevap vererek adeta çekirdek aile düzenine geçişin sebeplerini özetlemiştir:

“Günümüzde Çerkez ailesi birbirinden uzakta yaşayan küçük aile şeklini aldı. Gençler iç içe yaşamayı sevmiyorlar. Bizim evlendiğimiz yıllarda (1969) evlenenlerin çoğu büyük şehirlere yerleştiler. Neredeyse tüm akrabalarımız böyle yaptı. Çünkü ekonomik imkânlar kısıtlıydı. Eldeki şartlar da büyüyen ailelere yetersiz gelmeye başlamıştı. Bu nedenle evlenen erkekler eşleri ile birlikte büyük şehirlere yerleşerek, sigortalı işlerde çalışmayı tercih ettiler” (K.K.16).

Elde edilen bulgular incelendiğinde, Biga ilçesindeki Çerkezlerin genellikle 1960’lı yıllara kadar büyük aile şeklinde yaşamayı tercih ettikleri fakat 60’lı yıllar sonrasında, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı büyük şehirlere olan göçlerin, geleneksel aile yapısını olumsuz etkileyerek çekirdek aileye geçişi hızlandırdığı belirlenmiştir. Değişen algılar neticesinde, köylerde de çekirdek aile düzeninin tercih edildiğini söylemek mümkündür. Geleneksel Çerkez aile yapısının aksine günümüzde çekirdek aile yapısında çocukların eğitim hayatına daha çok önem verildiği, Ebeveynlerin çocuklarının eğitimi söz konusu olduğunda kendi konforlarından vazgeçerek bütün tercihlerini çocuklarının rahatı yönünde kullandıkları tespit edilmiştir. Günümüzdeki anne, baba ve çocuklar arasında otoriteye dayalı mesafeli bir ilişki olmadığı, aile büyüklerinin bu yeni düzeni anlamakta ve onaylamakta zorlandıkları, geleneklerin öneminin azaldığına dikkat çekerek bu durumdan memnun olmadıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

4.3.3. Büyükbaba ve büyükannelerin Çerkez aile yapısındaki rolleri

Büyüklerle özellikle de yaşlılara saygı, Çerkez kültürünün temel esasları arasındadır. Toplumdaki sosyal statüler bu esası asla değiştiremez. Çerkezlerde yaşlıya, evin bereketi, hanenin ve toplumun direği gözü ile bakılır. Çerkez kültüründe yaşlıların önemine dair; “Yaşlısı olmayanın, genci de yoktur”, “Yaşlısına saygısı olmayanın, kendisine de saygısı yoktur”, “İyi yaşlı olmayan yerde iyi genç olmaz” şeklinde pek çok atasözü vardır (Baytekin, 2017, S.249-254).

Bu bağlamda kaynak kişilere, Çerkez aile yapısında büyükbaba ve büyükannelerin rolü ve önemi hakkındaki bilgileri sorulmuştur. Elde edilecek bulgular ile kaynak kişilerin aile hayatlarında büyükbaba ve büyükanneleri hangi konumda gördüklerinin değerlendirilebilmesi hedeflenmiştir. Kaynak kişilerin büyük çoğunluğu verdikleri cevaplarda, geçmişte büyükbaba ve büyükannelerin otorite olduğunu, her konuda nihai kararın onlar tarafından verildiğini, şayet büyükbaba sağ değil ise büyükannenin de tek başına bu otoriteyi temsil ettiğini belirtmişlerdir. Günümüzde ise büyükbaba ve büyükannelerin otoritelerinin tavsiyeden öteye geçemediğini söyleyen kaynak kişiler, bunun çekirdek aile yaşantısına geçilmiş olmasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Bir kaynak kişi, büyükbaba ve büyükannelerin Adıge Khabze'ye hâkim olan son kuşaklar olduklarından ve Adıge Khabze'nin günümüze taşınmasında rollerinin önemli olduğundan bahsetmiştir (K.K.19). Bir kaynak kişi de büyükbaba ve büyükannelerin, tecrübeleriyle ailedeki gençleri doğru yönlendirmeye çalıştıklarını söylerken geçmişte daha katı olan büyüklerin, günümüzde daha hoşgörülü olduklarını söylemiştir. Bir kaynak kişi sorulan soruya; *“Toplumun ve ailenin büyükleri oldukları için kendilerine saygıda kusur edilmediğini biliyorum. Günümüzde de hala yaşlılarımıza saygı konusunda insanların hassas olduğu görüşündeyim.”* (K.K.7) şeklinde cevap verirken bir diğer kaynak kişi de *“Geçmişte büyük büyüktü, küçük küçüktü. Günümüzde ise küçükler büyük, büyükler küçük.”* (K.K.21) şeklinde günümüz gençlerine gönderme yaparak cevap vermiştir.

Tüm bu bulgular göz önüne alındığında büyükbaba ve büyükannelerin geniş aile hayatının yaygın olduğu dönemlerde otoriteyi ellerinde bulundurdukları ve saygı gördükleri fakat günümüzde küçülen aile yapısı ile birlikte bu otoritenin zayıfladığı tespit edilmiştir. Ayrıca büyüklerin, Adıge Khabze'nin yeni kuşaklara aktarılmasında önemli rollerinin olduğu günümüz kuşağının bazı büyükler tarafından kendi gençlikleri ile kıyaslanarak eleştirilseler de otoriteyi kabul etmedikleri fakat genel anlamda büyüklere saygı göstermeyi önemsedikleri belirlenmiştir.

4.3.4. Büyükbaba ve büyükannelerin torunları ile iletişimlerinin geçmişten günümüze değişimi

Kendi çocuklarını büyütmüş ve onların yuvadan uçması ile farklı duygular içerisinde olan büyükbaba ve büyükannelerin çoğu için torun mutluluk kaynağıdır. O minik bebek, yeni heyecanlar, yeni umutlar, yeni hayaller demektir.

Araştırmada kaynak kişilere, büyükbaba ve büyükannelerin torunları ile ilişkilerinin geçmişte ve günümüzde nasıl olduğu ile ilgili bilgileri sorulmuştur. Bu soru ile görüşülen kişilerin, kuşaklar arasındaki ilişkiler ile ilgili bilgilerinin öğrenilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca bu ilişkilerdeki zamana bağlı değişimlerinde tespit edilebileceği düşünülmüştür. Bu soruya bir kaynak kişi, geçmişte büyük aile yaşantısında büyükbabaların torunlarını çok sevseler de mesafeli davrandıklarını, büyükannelerin torunları ile daha yakın ilişkileri olduğunu belirtmiştir. Bu yakınlığın, ev halkı tarla işleri ile meşgul olurken büyükannelerin evde kalıp torunların bakımı ile ilgilenmesinden kaynaklandığını belirten kaynak kişi, günümüzde ise büyükbabaların da büyükanneler gibi torunları ile yakın ilişkiler kurduğunu söylemiştir (K.K.1). Büyükbaba ve büyükannelerin, geçmişte de günümüzde de torunlarına sevgiyle yaklaştıklarını dile getiren bir kaynak kişi de altı çocuğunu büyütürken bir kez dahi gittikleri okullara uğramayan büyükbabasının, kendisi okula başladığında, okul bahçesini mesken tuttuğu anısını da mutlulukla dile getirmiştir (K.K.4). Bir kaynak kişi ise sorulan soruya kendi hayatından örnek vererek şöyle cevap vermiştir:

“Benim anneannemin ikinci eşi olan üvey dedem vardı. Biz dede olarak onu bildik. Anneannemin ondan çocuğu olmadı. Türkçe konuşamayan dedemiz, bizi çok severdi. Hepimizi etrafına toplar “Size masal anlatayım mı? (“Tkhıdej kuşfes’otena?”)¹ diye sorar, Çerkezce masallar anlatırdı. Bize şekerler verirdi. Üvey dedemiz olmasına rağmen hiçbir zaman bize üveylik duygusu yaşatmadı, öz dedemiz gibi hissettik biz onu. Günümüzde de büyükbaba ve büyükannelerin torunları ile ilişkileri çok güzel, sevgi dolu fakat üveylik olduğunda bizim kadar şanslı olan az çıkar.” (K.K.12).

Başka bir kaynak kişi ise geçmişte de günümüzde de büyükbaba ve büyükannelerin bir kısmının torunlarına karşı sevecen olduğunu bir kısmının da yüz vermediğini ifade etmiştir. Kaynak kişi bu davranışların, kişilerin yaşadıkları yer ve zaman ile alakalı olmadığını tamamen kendi karakterleri ile ilgisinin olduğunu

¹ Tkhıdej kuşfes’otena? (Тхыдэжы кышыфэс’отэна?)

düşündüğünü dile getirmiştir (K.K.2). Bir kaynak kişi de kuzenleri ile birlikte toplam on torun olduklarını, bunun da görecekları ilgiyi böldüğünü ve torun olarak çok ilgi görmediklerini, mesafe ve ciddiyetin korunduğunu söylemiştir. Zaten tarım ile geçinen ailelerde, yoğun iş temposunda, sevmeye ve sevilmeye ayıracak zamanın olmadığı fikrini dile getiren kaynak kişi, günümüzde ise büyükbaba ve büyükannelerin torunları ile ilişkilerinde, mesafenin ve ciddiyetin ortadan kalktığını, iç içe geçmiş bir hal aldığını belirtmiştir. Bu samimiyetin zaman zaman torunlar tarafından kullanıldığını da dile getiren kaynak kişi, günümüzdeki nine ve dedelerin, anne ve babası çalışan torunlara bakma görevlileri haline geldiklerini, adeta modern mürebbiyeler olduklarını düşündüğünü de belirtmiştir (K.K.15). Bir başka kaynak kişi ise büyükbaba ve büyükannelerin, torunlarının gözünde her dönem, sevgi ve şefkati temsil ettiklerini, tüm aileyi etraflarında toplayabilen sihirli bir güce sahip olduklarını düşündüğünü ifade etmiştir. Kaynak kişi tatillerde köyde yaşayan büyükannesini ziyarete gittiklerinde, orada kurulan kalabalık sofralarda hayatının en güzel anılarını biriktirdiğini belirtmiştir (K.K.20). Bir kaynak kişi de sorulan soruya bir önceki kaynak kişi ile benzer şekilde “*Büyükbaba ve büyükannelerin yakınında, saygı kavramı ile iç içe yaşamak, onların sevgi ve şefkatini yakından hissetmek tarifi imkânsız bir duygu.*” (K.K.21) diyerek cevap vermiştir

Elde edilen bulgulardan hareketle geleneksel Çerkez ailesinde, dışarı işleri ile meşgul olması gereken büyükbabaların torunları ile büyükanneler kadar yakınlık kuramadığını söylemek mümkündür. Ayrıca büyükbaba ve büyükannelerin torunlarına karşı sergiledikleri davranışların, kendi karakterleri ile alakalı olduğu fikri ile karşılaşılmıştır. Bulgulardan, torun sayısı çoğaldıkça ilginin bölündüğü de anlaşılmaktadır. Bununla birlikte genel olarak büyükbaba ve büyükannelerin geçmişte de günümüzde de torunlarına sevgi ile yaklaştığı fakat günümüzde bu sevgi ve yakınlığın zaman zaman torunlar tarafından kullanıldığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Günümüzde evlatları çalışan büyükbaba ve büyükannelerin, torunlarının bakımını üstlendikleri görülmektedir. Ayrıca büyükbaba, büyükanne evinde yaşanan güzel anıların torunları çok mutlu ettiği belirlenmiştir.

4.3.5. Anne ve babaların Çerkez aile yapısındaki rolleri

Geleneksel Çerkez aile yapısında, baba ailenin reisidir ve evin geçimini temin etmekten sorumludur. Otorite babadadır. Bu nedenle ailenin tüm üyeleri, babanın isteklerini itirazsız yerine getirirler. Babalar, eşi ve çocukları ile resmidirler. Sevgilerini yılışik bir biçimde göstermezler. Baba eşine ismi ile değil, sülale ismi ile seslenir. Bu saygı ifadesidir. Baba eve geldiğinde, karısı ve kızı dışındakiler kendisinin huzurunda oturmaz ve ayakta beklerler. Karısı da dâhil olmak üzere, babayla kimse yemek yemez (Baj, 2019, S.26). Geleneksel Çerkez ailesinde, anneler ev işleri ve çocukların bakımı ile ilgilenirler. Anne ile çocuk arasındaki ilişkiler, baba ile olduğu gibi resmiyet içermez. Anneler çocukları ile yakındırlar. Sevgilerini belli etmekten kaçınmazlar. Çocuklarına sabırla yaklaşırlar. Çocuklarını asla başka çocuklarla kıyaslamazlar, aşağılayıcı sözler sarf etmezler. Anneler, çocuklar ve baba arasında köprü vazifesi görürler (Serbes, 2016, S.112).

Bu bilgilerden yola çıkarak araştırmaya katılan kişilere, Çerkez aile yapısında anne ile babanın rolü ve önemine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bu soru ile kişilerin aile hayatında anne ve babaları nasıl konumlandığının öğrenilmesi amaçlanmıştır. Sorulan soruya bir kaynak kişi şöyle cevap vermiştir:

“Önceden köylerde büyük aile hayatı yaşanırdı. Biz de büyük aileydik. Bu nedenle, Adıge Khabze gereği babalar ve anneler büyüklerin yanında çocuklarına mesafeli davranırlardı. Babalar ve anneler bağ, bahçe, tarla işleri ile ilgilenirdi. Maddi durumu iyi olan ailelerde, evin hanımları tarlaya gitmezdi. O evin reisi, tarlasında gündelikçi¹ çalıştırırdı. Annesi tarlaya giden çocuklara, babaanneleri bakardı. Anneler ve babaanneler çocukların Adıge Khabze'ye uygun yetiştirilmesini önemserlerdi. Babalar, çocuklarla çok samimi olmazlardı. Söyleyeceklerini annelerinin aracılığı ile çocuklarına iletirlerdi. Bizim evlendiğimiz yıllarda evlenenlerin geneli, her ne kadar büyük ailelerden ayrılıp çekirdek aile olarak şehirlerde yaşamaya başlamış olsa da yine anneler evin iç işleri ile babalarda evin geçimini temin etmekle meşgul olurlardı. O yıllarda şehirde de olsa kadınların işe gidip çalışması hoş karşılanmazdı. Bu nedenle çalışan kadın, yok denecek kadar azdı. Günümüzde ise artık büyük aileler kalmadı, herkes ayrı evlerde ve birbirinden uzakta yaşamayı tercih ediyor. Ekonomik zorluklar nedeni ile annelerde çalışıyorlar. Evde şartlara göre iş bölümü yapılıyor. Babalar da çocukları ile yakın ilişki içerisinde yaşıyorlar. Önceden babanın yanında bile bebek bezi değiştirmek son derece yakışsız karşılanır, saygısızlık kabul edilirken şimdiki babalar bebeklerinin her türlü bakımını rahatlıkla üstleniyorlar.” (K.K.1).

¹ Gündelikçi: Günlük ücret karşılığı çalışan işçi.

Başka bir kaynak kişi de önceden anne ve babaların birbirlerine adları ile seslenmediğinden bahsetmiş, bunun sebebini anlayamadığını ve çok ilginç bulduğunu dile getirmiştir (K.K.7). Bir kaynak kişi ise Çerkezlerde ailenin toplumun yapı taşı olduğunu ifade etmiştir. Ailenin kurucusu aynı zamanda koruyucusu olan anne ve babaların, çocuklarının iyi yetişmesine de çok önem verdiğini belirten kaynak kişi *“eskiden çocuk toplumundu, şimdi ise anne, babanın”* diyerek sözlerini noktalamıştır (K.K.18). Bir diğer kaynak kişi, kendisini de dâhil ederek yaşıtı olan anne ve babalara sitemini dile getirmiş, Çerkez kültürünü biliyor olmalarına rağmen çocuklarına aktaramadıklarını ifade etmiştir (K.K.19). Bir kaynak kişide geçmişte babaların sevgisini çocuklarına belli etmediğini söylemiştir. Kendisinin kaçarak evlendiğini söyleyen kaynak kişi, kendisinin kaçtığını öğrenen babasının çok ağladığını duyduğunda çok üzülüğünü dile getirmiştir. Babasının kendisini ne kadar çok sevdiğini ilk defa o gün hissettiğini söyleyen kaynak kişi, bu sevgisini önceden belli etmemiş olması nedeniyle babasına hala kırgın olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda çevresinde pek çok akranının da aynı duyguları taşıdığına şahit olduğunu söyleyen kaynak kişi, günümüz ailelerinde anne ve babaların çocuklarına sevgilerini belli ediyor olmalarını memnuniyetle karşıladığını, çocuğun sevildiğini hissetmeye hakkı olduğunu düşündüğünü söylemiştir (K.K.16).

Elde edilen bulgular incelendiğinde, geleneksel Çerkez aile düzeninde babanın ailenin reisi, resmîyetin simgesi ve otoritenin merkezi, annenin ise nezaket ve şefkatin simgesi olduğu fikrinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte Babanın resmîyetinin, duygularının anlaşılmasını engellediği ve çocukların bu durumdan çokta mutlu olmadıkları anlaşılmaktadır. Kendileri geleneksel Çerkez yapısı ve kültürünü bilmelerine rağmen, günümüzde çocuklarına bunu aktarmayan babaların bu tutumunun belki de geçmişte yaşadıkları sevildiğinden emin olamama duygusundan kaynaklandığı düşünülebilir.

Günümüz aile yapısında ise anne, baba ilişkilerinin geleneksel yapıdaki gibi resmi olmadığı görülmektedir. Değişen dünya düzeni içerisinde bu anlamda geleneksel yapının muhafaza edildiğini söyleyebilmek çok zor. Günümüz anne babaları çocuk bakmaktan, evin geçimi ve ev işlerine kadar her konuda iş bölümü yapmakta ve dayanışma içerisinde hareket etmektedirler. Otorite de duruma göre el

değiştirmektedir. Geçmişte toplum baskısı ile büyütülen çocukların, günümüzde daha bireysel düşüncelerle ve ben merkezli yetiştirildiğini söylemek mümkündür. Aynı zamanda, geleneksel Çerkez ailesinde anne ve babaların Adıge Khabze gereği, birbirlerine uyguladıkları resmiyet esaslı davranışların, günümüz gençliğinin resmiyet ve saygı anlayışı ile örtüşmediği fikrinin de ortaya çıktığı görülmektedir.

4.4. Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Bulgular

4.4.1. Erkek çocuklarının yetiştirilmesi

Çocuğun kişiliği ailede oluşur. Ailenin yaşam tarzı, ömür boyu çocuğu şekillendirir ve kişiliğinin oluşmasına etki eder. Aile bireyleri ile sağlıklı iletişimi olan mutlu çocuklar, toplum içinde de sağlıklı iletişim kurabilirler (Sezal, 2003, S.154). Çerkez aile yapısında da doğan çocuğun geleceği o ailenin yaşantısı ile ilgilidir. Aile fertlerinin çalışma şekli, oturması, kalkması, konuşması, her şey çocuklar için örnek teşkil eder. Erkek çocuklar ailedeki büyük erkekleri, kız çocuklarda ailedeki büyük kadınları kendilerine örnek alırlar. Çerkezlerde, çocuğun eğitiminden aile ile birlikte komşular, çevrede yaşayan herkes yani tüm topluluk sorumluluk hissederdi. Reşit olan herkes çocuğu eğitmekle görevli sayılırdı. Bu nedenle aileler çocuklarıyla ilgili çevreden gelen uyarıları çok önemser, uyaran kişiye darılmaz, memnuniyetle teşekkür ederlerdi (Sarebiy, 2016, S.155). Ana yurtlarında yaşadıkları çok eski yıllarda, ileri gelen Çerkez aileler genellikle erkek evlatlarını her konuda yetiştirilmek üzere, ileri gelen başka bir Çerkez aileye atalığa (babalığa) vermeyi tercih ederlerdi. Atalığa verilen çocuğa “P’ur” atalık alana da “Bjok” denirdi. Bir çocuğu P’ur olarak alıp yetiştirmek de yetiştirmeye vermek de büyüklük ve ayrıcalık kabul edilirdi. Atalığa P’ur olarak verilen çocuk o ailenin göz bebeği olurdu (Baj, 2019, S.34). Geleneksel Çerkez ailesinde anneler, altı yaşına kadar oğullarının bakımı ve terbiyesi ile ilgilenirlerdi. Daha sonra amcalar ile ailenin çevresindeki deneyimli erkekler bu görevi üstlenirdi. Bu kişiler, ata binmeyi, sırası ile bütün silahları kullanmayı öğreterek sorumluluk duygusunu geliştirir, çocuğun sosyal anlamda hayata hazırlanmasına katkıda bulunurlardı (Noghumuka, 1974, S.37).

Bu bilgilerden yola çıkarak kaynak kişilere Çerkez ailesinde erkek çocukların yetiştirilmesine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Alınan cevaplar incelendiğinde bir kaynak kişi,

“Geçmişte erkek çocuklara daha çok değer verilirdi. Örneğin kız kardeşler, erkek kardeşleri ile aynı sofrada bile yemek yiyemezlerdi. Önce erkek kardeşlerinin yemeğini hazırlar, o yemeğini yedikten sonra kendileri yemek yerlerdi. Kızlar erkek kardeşlerine her zaman hizmet ederlerdi. Günümüzde yok artık böyle uygulamalar. Yaşam tarzları değişti. Yemek saati geldiğinde tüm aile aynı anda sofraya oturuyor. Kız veya erkek çocuk ayrımı yapılmıyor. Kardeşlerde birbirine hizmet etmiyorlar.” (K.K. 27).

cümleleri ile fikrini dile getirirken, bir başka kaynak kişi de sorulan soruya kendi hayatından bir kesitle şöyle cevap vermiştir:

“Biz fakir bir aileydik. Annem üç çocuktan sonra, biri kız biri erkek olmak üzere ikiz doğum yapmıştı. Ardından fakir bir ailenin ikizleri olmuş haberini duyan, kendilerinin de çocukları olmayan varlıklı bir aile, ikizlerin birini evlatlık almak istemişti. Babam biraz tereddüt etse de oğlunun soyunun devamı olduğunu düşünerek ikizlerin kız olanını evlatlık vermeye karar vermişti. Bu durumu öğrenen annem “Eğer kızı verersen, oğlunu da asla emzirmem ve asla ona bakmam” diyerek babama karşı çıkmış, kız kardeşimin evlatlık verilmesini engellemiştir. Aynı zamanda bir anne için evladın, kızı-erkeği olmadığını, ikisinin de sevgisinin aynı olduğunu ispatlamıştı.” (K.K.16).

Bir kaynak kişi de geçmişte erkek çocuklara soyun devamı, evin direği, anne babanın güven kalesi gözüyle bakıldığını söylemiştir. Kendisinin de bu bakış açısının kurbanı olduğunu dile getiren kaynak kişi son olarak aşağıdaki cümleler ile duygularını dile getirmiştir:

” Okuyup bir meslek sahibi olmayı çok istememe rağmen bana nasıl olsa evlenip gidecek gözüyle bakılarak okutma tercihinin erkek kardeşimden yana kullanılması yüzünden benim hayallerim yarım kaldı. Günümüzde, bu tarz düşünce yapısı iyi ki tamamen değişti. Şükür ki erkek çocukların etrafında kurulan aile düzeni kalmadı artık.” (K.K.24).

K.K.15’ de geçmişte erkek çocuğunun aileyi toparlayabilecek ve sorumluluk alabilecek donanımlarla yetiştirildiğini, biraz daha birinci planda tutulduğunu, günümüzde ise cinsiyet ayrımı yapmadan çocuklara her tür donanımın katılmaya çalışıldığını söylemiştir. Başka bir kaynak kişi ise geçmişte şimdiki gibi her ailede traktör tarzı tarım aletleri olmadığı için insan gücünün çok önemli olduğundan bahsetmiştir. Bu nedenle erkek çocukların, babalarının birinci derece yardımcıları olduğunu belirten kaynak kişi, eski yıllarda erkek çocukların içerisinde dahi okutulanlara çok rastlanmadığını dile getirmiştir (K.K.1).

Elde edilen bulgular sonucunda, bayan kaynak kişilerin çoğunun geçmişte Çerkezlerde erkek çocuklarına daha fazla önem verildiğini, daha çok ilgi gösterildiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Geçmişte, evin geçiminden sorumlu olacağı düşünüldükleri tarım ve hayvancılığın ayrıntılarını, ata binmeyi, silah kullanmayı, çevresini, kendisini ve ailesini koruyabilmeyi öğrenmesinin gerekli olduğu düşünülen erkek çocuklarının, bu yükümlülükleri taşıyabilecek donanımları kazanırken ön plana çıkmasının doğal olduğu düşünülebilir. Ancak yakın zamana kadar bu düşünce yapısının devam ettirilmiş olmasının kız çocuklarının ruhunu incittiği gözlemlenmiştir. Günümüz de ise gerek değişen sosyo-ekonomik şartların etkisi ile gerekse çekirdek aile düzenine geçilmesi ve şehirleşme gibi nedenlerle, çocuk yetiştirirken cinsiyetine göre yaklaşımın olmadığı, genel olarak çocukların eğitime eşit şekilde önem verildiği belirlenmiştir.

4.4.2. Kız çocuklarının yetiştirilmesi

Vunereko Mira geleneksel Adıge ailesinde kız çocuklarının yetiştirilmesi konusundaki görüşlerini;

“Geleneksel Adıge aile yapısında kız çocukları çok nazlandırılarak büyütülür, dikiş-nakış ve ev işleri öğretilirdi. Kız çocuğuna annesi, gelin gideceği evin mutfak düzenini kolay benimsemesi için baba evinde yemek yaptırmazdı. Kız mutfakta, sadece annesine yardımcı olurdu. Kız çocuklar asla hayvanların bakımından sorumlu olmazlar, hayvan sağmazlardı. Her genç kızın pşşe vunesi¹ olur, kızlar burada yetiştirilirdi. Burada pselihoları kabul ederlerdi. Pseliholara yemek hazırlamak Adıge Khabze’de yoktu. Bir Adıge kızı asla tek başına bir yere gitmez, kendisine mutlaka birisinin eşlik etmesi gerekirdi. Şayet bir yere davet edilmişse davet edenlerin gelip genç kızı almaları yakışan bir davranıştı.” (Vunereko, 2019 tarihli görüşme).

cümleleri ile ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında kaynak kişilere, Çerkez ailesinde kız çocukların geçmişte ve günümüzde nasıl yetiştirildiği sorulmuştur. Bu soru ile geleceğin anne adayları olan kız çocuklarının nasıl yetiştirildiğinin belirlenebilmesi hedeflenmiştir.

Kaynak kişilerin tamamına yakını, geçmişte Çerkez ailesinde kız çocuklarının iyi bir anne, iyi bir eş, iyi bir ev hanımı olacak şekilde yetiştirildiğini söylemişlerdir.

¹ Pşşe vune (Пшъэшъэ унэ): Adıge geleneklerinde evin genç kızlarının misafirlerini ağırladıkları ve gelenekleri uygulayıp öğrendikleri kendilerine ait odaları.

Üç kız kardeş olduğunu belirten bir kaynak kişi, ailesinin dini eğitime önem vermesi sebebi ile kendisinin ve kız kardeşlerinin, ilkokulun ardından Kuran kursuna gönderildiklerini daha sonra köylerinde açılan dikiş nakış kurslarına gittiklerini ifade etmiştir. Temizlik ve yemek yapmanın inceliklerini, annelerinden öğrenerek tam bir ev hanımı gibi yetiştirildiklerini, söyleyen kaynak kişi, günümüzde ise eskisi gibi düşünülmediğini, kız çocukların eğitiminin ve meslek sahibi olmasının ev hanımı olmasından daha fazla önemsendiğini belirtmiştir (K.K.3). Bir başka kaynak kişi de kendisinin ilkokulu 1962 yılında bitirdiğini, sonrasında bir evin sorumluluğunu alabilecek donanımlarla yetiştirildiğini söylemiştir. Ayrıca o dönemde akranları arasından sadece bir kız çocuğunun okutulup öğretmen olduğunu dile getiren kaynak kişi, günümüzde ise her ailenin, “*ev işlerini nasıl olsa eninde sonunda öğrenir*” diye düşünerek kız çocuklarının eğitimi ve meslek sahibi olmasını eskisinden daha çok önemsendiğini ifade etmiştir (K.K.16). K.K.1’de sorulan soruya şöyle cevap vermiştir:

“Ben çocukken keçilerimiz vardı, onlara çobanlık yapmak benim görevimdi. Bizim erkek kardeşimiz olmadığı için ablalarım bağ bahçe işlerini de yaparlardı. Fakat erkek kardeşi olanlar da aynı işleri yapmaktaydılar. Bize evlerin toprak sıvasını yapmayı bile öğretmişlerdi. Ev sıvasını iyi yapabilmek, hamaratlığın göstergesiydi. Sıva yapmayı öğrendikten sonra, evinde genç olmayıp yardıma ihtiyacı olan yaşlı komşu veya akrabaların evlerini sıva yapmaya gönderirlerdi bizi. Bu durumdaki komşu ya da akrabalara yardımcı olmak genç kızların görevi sayılırdı bizim gençliğimizde. Anneme göre bir Çerkez kızı çok iyi dikiş dikebilmeli, ev işi ve bağ bahçe işlerinden anlamalı, gelin gittiği yerden hiçbir konuda şikâyet getirmemeliydi.” (K.K.1).

Bazı kaynak kişiler de geçmişte serbest ve özgüvenli şekilde yetiştirilen Çerkez kızlarının, günümüzde de aynı şekilde yetiştirildiklerini söylemişlerdir (K.K.7, 11, 21 ve 23). Bir kaynak kişi ise sorulan soruya, genç kızlığının köyde geçtiğini belirterek aşağıdaki cevabı vermiştir.

“Tarlaya gitmeyi hiç sevmiyorduk, ablamlara da bana da çok zor geliyordu. Kendi tarla işlerimizin bitmesini dört gözle bekliyorduk. İşlerimiz bitti derken komşulardan biri gelip anneme; “Ben işleri yetiştiremeyeceğim, kızları yardıma yollar mısın?” dediğinde itiraz etme hakkımız olamadan istemesek de mecburen yardıma giderdik. Bu yardımın karşılığı bazen ücret, bazen bir hediye, bazen de dua olurdu. Şimdi köye gittiğimde, tarımla geçinen ailelerde ailedeki hanımların patron hanımı, kızı veya gelini olduklarını, tarla işlerine yakındaki köylerden gündelikçi işçiler getirdiklerini görüyorum.” (K.K.12).

Geçmişte geleneksel Çerkez ailesinde genç kızların, Pşese vunelerinin olduğu bilinmektedir. Bir kaynak kişide bu konuya değinerek; genç kızlığında kız kardeşler olarak kendilerinin de pşese vuneleri olduğunu, gelen misafirlerini burada kabul ettiklerini, zehesler yaptıklarını, fakat günümüzde pşese vunelerin de zeheslerin de kalmadığını, gençlerin derneklerde bir araya geldiklerini ifade etmiştir. Kaynak kişi, günümüzde ailelerin bu gelenekleri önemsemediğini, kız çocuklarını ekonomik özgürlüğe sahip olmaları arzusu ile meslek sahibi olmaya yönlendirdiklerini belirtmiştir (K.K.24).

Elde edilen bulgular göz önüne alındığında, geçmişte Biga ilçesinde Çerkez kızlarının iyi bir ev hanımı olacak şekilde yetiştirildiği fakat okutularak bir meslek sahibi olmalarına çok önem verilmediği gözlemlenmiştir. Günümüzde ise Çerkez kızlarının okutulmasına, meslek sahibi olmasına, ekonomik özgürlük kazanmasına daha çok önem verildiği belirlenmiştir. Geçmişte, Çerkez kızlarının çok nazlı yetiştirildiği, genellikle ev içindeki işlerle ilgilendiği, evin dışında kalan ve erkeklerin yapacağı işlerden sorumlu tutulmadıkları günümüze kadar aktarılmış bilgiler arasındadır. Oysa elde edilen bulgulara bakıldığında, geçmişte Biga ilçesinde kız çocuklarının da tarım ve hayvancılık işlerinde ailedeki erkeklere yardımcı oldukları hatta tarla işlerini yetiştiremeyen ve yardım isteyen komşularına da yardıma gittikleri anlaşılmaktadır. Burada yardım talebinin ayıp ve kırıci olacağı düşünülerek geri çevrilemiyor olması, önemli bir ayrıntı olarak göze çarpmaktadır. Bu yardımın bazen hatır için, bazen de ücret karşılığı olduğu bu detayın tamamen yardım isteyen kişinin düşüncesi ile şekillendiği de bulgularda görülmektedir. Günümüz için ise tarımla geçimini sağlayan ailelerin genelinde, ailedeki hanımların hiçbirinin tarlaya gitmediği, ihtiyaç halinde çevre köylerden, işçi temin edilip çalıştırıldığı belirlenmiştir. Ayrıca geçmiş yıllarda, genç kızların misafirlerini kabul ettikleri, gençlerle bir araya gelip görüştükleri, eğlendikleri pşese vunelerin günümüzde kalmadığı, günümüz gençlerinin genellikle derneklerde veya düzenlenen farklı etkinliklerde bir araya gelip görüştükleri tespit edilmiştir.

4.5. Kardeşler Arasındaki Davranışlara İlişkin Bulgular

4.5.1. Erkek kardeşler arasındaki davranışlar

Geleneksel Çerkez ailesinde erkek kardeşlerin büyüklük-küçüklük esasında, saygı ve dayanışma içinde hareket etmeleri, aile düzeninin temelini oluşturan unsurlardandır. Bu konuda Vunereko Mira aşağıdaki satırları dile getirmiştir.

“Geleneksel Adıge ailesinde aile içi ilişkileri şekillendiren Khabze'nin kökü, yaşça büyüklük ve küçüklük esasına dayalıdır. Erkek kardeşlerin çocuklarının dahi pozisyonları, babalarının yaşça büyük ya da küçük olmasına bağlıdır. Geçmişteki büyük aile düzeninde evin hizmeti, erkek kardeşlerin sorumluluğunda olurdu. Kardeşler arasında iş bölümü yapılırdı. Biri hayvanlarla ilgilenirken biri tarla işleri ile ilgilenirdi. Bu süreç, babanın gözetiminde ilerlerdi. Şayet baba ölürse, ailedeki en büyük erkek çocuk, babanın yerini alır ve sorumluluklarını üstlenirdi.” (Vunereko, 2019 tarihli görüşme).

Bu bağlamda araştırmaya katılan kaynak kişilere, Çerkez ailesinde erkek kardeşlerin arasındaki davranışlara ilişkin bilgileri sorulmuştur. Alınacak cevaplar ile Biga ilçesindeki Çerkez aile yapısında erkek kardeşler arasındaki davranışların şeklini belirlemek hedeflenmiştir.

Bir kaynak kişi sorulan soruya, geçmişte abilerin kendinden küçük olan erkek kardeşlerine bir baba gibi sahip çıktığını, koruyup gözettiğini söylemiştir. Aynı zamanda, toplum içinde önceliğin daima abide olduğunu belirten kaynak kişi, kardeşler arasındaki mesafenin aradaki yaş farkına göre kendiliğinden oluştuğunu ve her zaman saygıya önem verildiğini ifade etmiştir. Kaynak kişi, günümüzde ise erkek kardeşlerin birbirlerini çok sevseler de bireysel düşündüklerini, çok özel bir sebep olmadıkça kimsenin kimseye karışmadığını, müdahale etmediğini, şayet evli iseler aralarındaki iletişimin seviyesini, gelinlerin belirlediğini dile getirmiştir (K.K.1). Bazı kaynak kişiler de erkek kardeşlerin aralarında çok yaş farkı yok ise, geçmişte de günümüzde de arkadaş gibi olduklarını, yaş farkı var ise davranışlarının mesafeli olduğunu ifade etmişlerdir (K.K.9, 20 ve 29). Başka bir kaynak kişiye göre ise; geçmişte erkek kardeşler her konuda birbirlerine destek olurlardı. Büyüğün yer aldığı hiçbir meclise, saygı gereği küçük kardeşler katılamazlardı. Büyük bekâr ise küçük kardeşler evlenemezlerdi. Günümüzde ise aynı meclislerde bulunuyorlar ve çok samimi davranışlar içinde yaşıyorlar. Evlenmek isteyenler sıraya bakmadan evleniyorlar (K.K.6). Bir diğer kaynak kişi de geçmişte erkek kardeşler arasındaki

davranışlarda otoritenin sorgusuz sualsiz, büyük abide olduğunu söylerken günümüzde ise her bireyin ayrı bir dünya olduğunu, kimsenin sadece abi diye otoriteyi kabul etmek istemediğini ve her şeyin sorgulandığını dile getirmiştir (K.K.15).

Elde edilen bulgular göz önüne alındığında, geçmişte Çerkez ailesinde erkek kardeşler arasındaki davranış biçimlerinin sorgulanmadan yaşça büyük olanın önceliğinde şekillendiği görülmektedir. Aradaki yaş farkı az ise her ne kadar toplum içinde öncelik büyük abinin olsa da kardeşlerin, kendi aralarında yakın ve arkadaş gibi olduklarını söylemek mümkündür. Erkek kardeşler arasındaki davranışların günümüzdeki şekline bakıldığında ise evlenmek isteyenlerin, sırayı dikkate almadığı evli olan erkek kardeşlerin arasındaki iletişimin ölçüsünü, gelinlerin belirlediği, abi yaşça çok büyük ise saygı gösterildiği fakat sorgulanmayan büyük abi otoritesinin kalmadığı tespit edilmiştir.

4.5.2. Kız kardeşler arasındaki davranışlar

Geleneksel Çerkez ailesindeki kız kardeşlerin, birbirlerine davranış biçimleri konusunda Vunereko Mira şöyle diyor:

“Geleneksel Adıge ailesinde kız kardeşler aynı odada uyurlardı. Aralarındaki ilişkilerde belirleyici unsur, büyüklük ve küçüklük esasına dayalı idi. Büyük kız kardeş evlenmeden küçük kız kardeşi evlenemezdi. Pselholar ancak evin büyük kızına misafirliğe gelebilirlerdi. Kız kardeş ise pselhoları ile sadece düğünlerde ya da başka bir evde organize edilen zeheste görüşebilirdi. Pselho geldiğinde evin kızı, misafirini yalnız kabul edemezdi. Doğruyu yanlış ayırt edebilecek yaşlardaki bir çocuğun bu görüşmeye eşlik etmesi, önemli bir ayrıntı ve Adıge Khabze'nin gereği idi.” (Vunereko,2019 tarihli görüşme).

Araştırmanın evrenindeki Çerkez ailelerde, kız kardeşlerin arasındaki davranışların şeklini belirleyebilmek amacı ile kaynak kişilere, Çerkez ailesinde kız kardeşlerin arasındaki davranışların, geçmişteki ve günümüzdeki şekline ilişkin bilgileri sorulmuştur. Sorulan soruya bir kaynak kişi; geçmişte kız kardeşlerden büyük olanın toplumda ön planda olduğunu, küçük kız kardeşlerin de ablaya saygıda kusur etmediklerini söylerken günümüzde ise aralarında saygıyı muhafaza etseler de büyüklerin ön planda olamadığı, küçüklerin ön planda ve Adıge Khabze'den uzak olduğu şeklinde cevap vermiştir (K.K.5). Bir kaynak kişi de üç ablasının olduğunu, evde iş bölümü yaptıklarını, düğünlere hep birlikte gittiklerini fakat en büyük ablasının oynayanların arasına girdiğini, kendilerinin ise kenardan izlediklerini belirtmiş olup,

önceliğin her zaman büyük ablasında olduğunu söylemiştir. Kaynak kişi, günümüzdeki kız kardeş ilişkileri için ise; büyük, küçük anlayışının kalmadığını hatta küçüklerin daha baskın olduğunu ve ablalarını gölgelerinde bıraktıklarını dile getirmiştir (K.K.12). Bir başka kaynak kişi ise cevabında; annesinin sekiz kardeşin en büyüğü olduğunu, adeta evin ikinci annesi gibi bütün kardeşlerine çok emek verdiğini söylemiştir. Aynı zamanda, annesinin iki kız kardeşinin de annesine çok saygılı ve sevgi dolu yaklaştıklarını belirten kaynak kişi, günümüzde de kız kardeşlerin birbirlerine gönülden bağlı ve arkadaş gibi olduklarını ifade etmiştir (K.K.11). Bir diğer kaynak kişi de sorulan soruya; geçmişte kız kardeşler arasındaki davranış şekillerinde aradaki yaş farkının, samimiyetin ölçüsünü belirlediği, yaşça yakın olanların daha samimi ve daima birbirinin tamamlayıcısı oldukları şeklinde cevap vermiştir. Kaynak kişi günümüzde de aradaki yaş farkının kız kardeşlerin aralarındaki davranış şekillerinde etkili olduğunu ifade etmiştir (K.K.16).

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, geçmişte Çerkez ailesinde kız kardeşler arasındaki davranış şekillerinin büyüklük ve küçüklük esası ile şekillendiğini, toplum içinde büyük olanın daha öncelikli olduğunu, diğer kardeşlerinde bu durumu saygı ile karşıladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bazı kalabalık ailelerde büyük ablaların, kardeşlerinin bakımında annelerinin yükünü paylaştıkları, bu nedenle kardeşlerinin kalbinde ablalıktan öte bir yer edindikleri görülmektedir.

Günümüz Çerkez ailesindeki kız kardeşlerin arasındaki davranışlar değerlendirildiğinde ise aralarındaki yaş farkının davranışları etkilediği fakat toplum içinde öncelik sağlamadığı, hatta küçük kız kardeşlerin günümüzde daha baskın ve Adıge Khabze'den uzak olduğu belirlenmiştir.

4.5.3. Erkek ve kız kardeşler arasındaki davranışlar

Geleneksel Çerkez ailesinde, ailenin en nazlı üyesi olan kızlara bir gün gelin olup evden ayrılacağı için misafir gözüyle bakılırdı. Bu nedenle erkek kardeşleri de kız kardeşlerini çok severlerdi. Kız ise annesine her konuda yardımcı olurken erkek kardeşlerinin de kıyafetlerinin temiz olmasına, yırtık ve sökülük olmamasına dikkat ederdi. Bunlar kızın toplumdaki itibarı açısından önemli unsurlardı (Baj, 2019, S.49).

Araştırma kapsamında kaynak kişilere, Çerkez ailesinde erkek ve kız kardeşler arasındaki davranışların, geçmişteki ve günümüzdeki şekline ilişkin bilgileri sorulmuştur. Sorulan soruya bir kaynak kişi, geçmişte erkek kardeşlerin kendilerini kız kardeşlerinden sorumlu hissettiği ve kız kardeşlerin de erkek kardeşlerine saygıda ve hizmette kusur etmediği şeklinde cevap vermiştir (K.K.14). Bir başka kaynak kişi ise yaşları birbirine yakın olanların daha samimi ve sırdaş olduğunu fakat ev içinde ne kadar samimi olsalar da toplum içinde kız kardeşin, erkek kardeşinin önüne geçmediğini söylemiştir. Evde de kız kardeşlerin, erkek kardeşlerine hizmet ettiğini, erkek kardeşin temiz ve uyumlu giyiminin, kız kardeşe mal edildiğini dile getiren kaynak kişi; erkek kardeşlerinde kız kardeşlerini gezdirip, koruyup, gözettiklerini, kibar davrandıklarını ifade etmiştir. Kaynak kişi, günümüzde ise herkesin kendi geleceğine yön verme kaygısı taşıdığını, okul, çalışma hayatı, ya da evlilik nedeni ile evden ayrılmaların çoğaldığını, kardeşlerin özlemle bir araya geldiklerini ve büyük küçük gibi sınırları aradan kaldırdıklarını, hep bir arada eğlenip zaman geçirdiklerini dile getirmiştir. Bu nedenle de Adıge Khabze'deki gibi, erkek kardeşin korumacı yönü ile kız kardeşinde ona hizmet eden statüsünün kalmadığını ifade etmiştir (K.K.24). Bir diğer kaynak kişi de geçmişte erkek ve kız kardeşlerin Adıge Khabze gereği aynı anda, aynı zeheste bulunamadıklarını, düğünde aynı anda oynamadıklarını, günümüzde ise tam tersine karşılıklı oynadıklarını dile getirmiştir (K.K.11). Bir kaynak kişi ise; iki erkek, üç kız kardeş olmak üzere altı kardeşin en büyüğü olduğunu, erkek kardeşlerinin kendisine saygıda kusur etmediklerini belirtmiştir. Erkek ve kız kardeşlerinin ayrı odaları olduğunu söyleyen kaynak kişi, bir abla olarak kendisinin de erkek kardeşlerine hizmette kusur etmediğini söylerken kardeşlerinin de toplum içinde ve kalabalık meclislerde kendisinin önüne geçmediklerini, Adıge Khabze'ye göre davrandıklarını dile getirmiştir (K.K.17).

Ede edilen bulgular incelendiğinde, geçmişte erkek ve kız kardeşler arasındaki davranışların büyüklük, küçüklük esası ile şekillendiği tespit edilmiştir. Erkek ve kız kardeşlerin, kendi görev ve sorumluluklarının gereğini yadırgamadan yerine getirmelerinin, erkek kardeşlerin koruma içgüdüğü ile kız kardeşlerin şefkatinin bir araya gelmesinin, uyumlu bir kardeş ilişkisini oluşturduğu belirlenmiştir.

Bulgular, günümüzdeki erkek ve kız kardeş ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, değişen hayat şartları ve aile düzeni içerisinde saygı anlayışının değiştiği gözlemlenmiştir. Bu değişiklik neticesinde; erkek ve kız kardeşlerin rahatlıkla aynı ortamlarda bir araya gelebildikleri, birlikte eğlenerek zaman geçirdikleri belirlenmiştir. Günümüzde gençlerin çoğunun yoğun gelecek kaygısı taşıdıklarını, daha bireysel düşüncelerin yaygınlaştığını, bu nedenle de kız kardeşi koruyup gözetmek, erkek kardeşe hizmet etmek benzeri Adıge Khabzelerin bugün azaldığını söylemek mümkündür.

4.5.4. Üvey kardeşler arasındaki davranışlar

Üveylik, tarihin her döneminde masallara konu olmuş ve endişe ile karşılanan bir gerçektir. Günümüzde üvey aile tipi boşanma ya da farklı tercihler sebebi ile oluşsa da eski yıllarda genellikle ölüm, hastalık, savaş gibi doğal sebepler ile oluşmaktaydı. Vefat etmiş ebeveynin yerini doldurmak üzere bir kişinin konumlandırıldığı ve tüm aile bireylerinin aynı evde bir arada yaşadıkları eski üvey aile tipine mono nükleer aile tipi denilmektedir (Kurt, 2013, S.1).

Savaş ve sürgün gerçeğini yaşamış olan Çerkezlerde de ne yazık ki birçok aile yıkılmıştır. Geride kalan, yaralarını sarmaya çalışan insanlardan birçoğu, hep birlikte hayata tutunabilme ümidi ile yeni bir aile kurmayı tercih etmişlerdir. Bu yeni kurulan mono nükleer aile düzeninde, önceden mevcut olan ve yeni doğan çocukların ilişkileri üvey kardeş ilişkileridir.

Bu bağlamda araştırmaya katılan kaynak kişilere geçmişte ve günümüzde üvey kardeşlerin davranışları ile ilgili bilgileri sorulmuştur. Bir kaynak kişi cevabında; dedesinin ilk eşi vefat edince biri kız, biri erkek iki çocuğu ile yalnız kaldığını ve ikinci evliliğini yaptığını belirtmiştir. Ardından dedesinin yaptığı ikinci evlilikten, annesi ile iki teyzesinin daha dünyaya geldiğini ve dedesinin toplam beş çocuk sahibi olduğunu söylemiştir. İkinci hanımın (anneannesinin), dedenin ilk eşinden olan çocukları da kendi çocukları ile birlikte, aralarında hiç ayırım yapmadan büyüttüğünü, kardeşler arasında üveylik kavramının olmadığını ifade etmiştir. Toplum içinde büyüklük küçüklük esasına dayalı Adıge Khabze kurallarının tamamının öz kardeşlerdeki gibi işlediğini belirten kaynak kişi, günümüzde böyle bir durumla karşılaşılacak olsa, bu

derece olgunluk gösterebilecek ikinci eşlere rastlamanın çok zor olduğunu, kardeşler arasına üveylik duygusunun sokulduğunu dile getirmiştir (K.K.17). Bir kaynak kişi de dedelerin çoğunun savaşta şehit olduklarını, geride kalan eşlerden bazılarının tekrar evlendiklerini ve birbirlerinin çocuklarını benimseyip bir arada büyüttüklerini söylemiştir. Bununla birlikte, bir arada büyüyen çocukların birbirleri ile ilişkilerinin de öz kardeşlerden farklı olmadığını söyleyen kaynak kişi, bu durumdaki çocukların, genellikle üvey kardeş olduklarını tesadüfen çevreden öğrendiğini dile getirmiştir. Kaynak kişi günümüzde ise eski bakış açılarının kalmadığını, anne veya babalarda üveylik düşüncesinin hâkim olduğunu, bu düşüncenin de çocuklara yansıtıldığını, hele miras bölüşmek söz konusu olduğunda acımasız tutumlar sergilenebildiğini dile getirmiştir (K.K.16). Bir kaynak kişi de kendi ailesindeki gözlemlerinden yola çıkarak üvey kardeş ilişkilerine babasının hayatını örnek göstermiştir. Kaynak kişi; babasının bir kız ve bir erkek olmak üzere iki üvey kardeşinin bulunduğunu belirtmiştir. Babasının, üvey kardeşleri ile öz gibi çok güçlü kardeşlik duyguları içerisinde büyüdüklerini söyleyen kaynak kişi, kız kardeşin evlendiğini, ardından iki erkek kardeşin de aynı bahçede hayatlarına devam ettiklerini söylemiştir. Kardeşlerin her zaman birbirlerini sevip saydıklarını, kız kardeşlerini de hiçbir zaman ilgisiz bırakmadıklarını dile getiren kaynak kişi, kendisinin de yetişkin olana kadar bu üveylik konusu ile ilgili bilgisinin olmadığını, soy isimlerin değişik olduğunu fark ettiğinde babasına sorduğunu ve böylelikle konudan haberdar olduğunu ifade etmiştir. Bu durumdan da ailede üveylik diye bir kavramın yaşanmadığı anlaşılmaktadır (K.K.6).

Elde edilen bulgular sonucunda, geçmişte yapılan ikinci evliliklerde, eşlerin mevcut çocuklarının sorun oluşturmadığı tespit edilmiştir. Eşlerin mevcut çocukları ile sonradan sahip oldukları ortak çocuklarının arasına da üveylik duygusunun sokulmadığı belirlenmiştir. Geçmişte ikinci evliliklerini yapan kişilerin, genellikle eşlerinin vefatı sebebi ile yalnız kaldıkları görülmektedir. Tarafların karşılıklı olarak çocukları bağrına basmasında bu önemli detayın etkisinin olduğu düşünülebilir. Bu duyguların kardeşlerin ilişkisine de olumlu yansıdığı, öz kardeşler gibi bir arada ve büyüklük küçüklük esasına dayalı Adige Khabze çerçevesinde yaşadıkları belirlenmiştir.

Günümüzde ise ikinci evliliklerde, mevcut ve sonradan olan çocukların üveylik duygusunu yaşadıklarını özellikle miras bölüşmelerinde sert tavırlar ile karşılaştıklarını söylemek mümkündür.

4.6. Evlilik Geleneklerine İlişkin Bulgular

4.6.1. Evlilik kararının alınması ve uygulanması

Geleneksel Çerkez toplumunda, genç kız ve erkeklerin görüşüp tanışmalarını sağlayan kurallar ve bu kuralların uygulandığı ortamlar bulunmaktaydı. Bu ortamlardan biri de imece organizasyonlarıydı. Çerkezlere özgü olan imece; kendi imkânları ile bir işi yerine getiremeyecek ya da zorlanacak olan şahıs veya aileye karşılıksız yardım etmek anlamına gelmekteydi. Bu yardım ağırlıklı olarak genç kızların ve genç erkeklerin katılımıyla gerçekleşirdi. Adıge Khabze'ye göre, imece usulü yapılan işin ardından eğlenceler düzenlenir, gençlere tanışma ortamları oluşturulurdu. Zehes ve düğünler de gençler için uygun tanışma ortamlarıydı. Gençler için farklı bir tanışma şekli ise misafirlikti. Çerkez geleneklerinde, bir genç kız bazen akrabalarına misafirliğe götürülürdü. Bu misafirliğin süresi bir hafta ile bir ay arasında değişirdi. Misafir genç kız, gittiği yörenin gençleri tarafından thamadeler eşliğinde olmak şartı ile sık sık ziyaret edilir. Böylece gençler birbirleri ile tanışma ortamı bulurlardı (Tuna, 2014, S.157-158). Tanışma ortamlarında, pseluh ile başlayan kaşenlik, şaka kaşenliği ve ciddi kaşenlik olarak iki bölüme ayrılırdı. Ciddi kaşenlikte kişiler, evlenme amacıyla birbirini tanımaya çalışılırdı. Bu durumdaki kaşenlik, diğerine göre resmiyet içerir, şaka ve espri barındırmazdı. Bu aşamada anlaşabileceklerine inanan gençler, evlenmeye karar verirler ve kendi aralarında sözleşirlerdi. Bu aşamada verilen sözün simgesi olarak kız erkeğe “euj” adı altında mendil, atkı ya da herhangi takı eşyasını hediye eder, erkek de karşılık olarak kıza bir yüzük verirdi. Hediyeleşme esnasında ve sonrasında erkek ve kız yalnız başına görüşmezlerdi. Bu evleninceye kadar böyle devam ederdi. Akraba ya da arkadaşlarından kendilerine eşlik eden birkaç kişinin yanlarında olması gerekirdi. Evlenmeye karar veren gençlerin birbirlerini aileleri ile tanıştırmaları ayıp karşılanırdı. Aileler çocuklarının kaşenini, diğer kişilerden öğrenirler, sakıncalı bir durum görmedikçe müdahale etmezlerdi. Kaşenlik ile başlayarak evliliğe giden aşamada söz, nişan gibi uygulamalara çok rastlanmazdı. Gençler genellikle maddi sorunlar veya

kendisinden büyük evlenmemiş kardeşi olması gibi nedenlerden dolayı kaçarak evlenmeyi tercih ederlerdi. Kaçarak evlenmenin önemli sebeplerinden biri de Çerkezlerde adetlerin kişilerin ilişkilerine getirdiği sınırlamaydı (Altın ve Gümüş, 2011, S.30-31). Geçmişte Çerkezlerde kaçma şeklinde yapılan evliliklerin dışında ailelerin onayı ve yönlendirmesi ile yapılan evlilikler de olmaktaydı. Adıge Khabze'ye göre, evlilik konularının büyüklerle konuşulması ayıp sayıldığından gençler aracılar vasıtası ile anne ve babalarına kararlarını iletirlerdi. Ardından aile; amca, dayı ve babanın yakın arkadaşlarının yer aldığı bir heyet oluşturup kız tarafına gönderirdi. Bu ziyarete anne, baba, damat adayı ve kadınlar eşlik etmezdi. Kız tarafına giden heyeti, ailenin ileri gelen erkekleri karşılardı. Bu esnada gelin adayı, annesi ve babası gelenlere gözükmezdi. Taraflar birbirini tanısalarda ilk istemede hemen olumlu cevap verilmezdi. Şayet birbirlerini tanımıyorlarsa kızı istemeye gelen heyet, kız tarafına kendilerini nerede bulabileceklerine dair bilgiler verir ve geri dönerdi. Kız tarafının belirlediği heyet, habersiz ve kimliklerini belli etmeden erkek tarafına ziyarete (vunaplıheye-Унаплъэ) giderdi. Bu ziyaretin sonucu olumlu ise heyet vedalaşma aşamasında geliş sebebini ve kimliğini açıklayarak konu ile ilgili tekrar konuşabileceklerini belirtirlerdi. Bu ziyaretten kısa süre sonra erkek tarafını temsil eden heyet, hediyeler eşliğinde kız tarafını tekrar ziyaret eder ve nikâh günü belirlenir, ardından düğün hazırlıkları başlardı (Kaya, 2015, S.143-144). Kafkasya'da ve Kafkasya dışında yaşayan Çerkezlerde akraba evliliği ve süt kardeş evliliği hal-ı hazırda etkin olarak uygulanan evlenme yasaklarındandır (Güngör, 2004, S.66).

Araştırmada kaynak kişilere Çerkezlerde geçmişte ve günümüzde evlilik kararının alınıp uygulanmasına ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bir kaynak kişi cevabında, Çerkez toplumunda kaşenlik müessesesinin evlilik kararı almada etkili olduğunu, erkek ve kızların özgürce eşlerini seçtiğini belirtmiştir. Eş adayını onaylamayan anne ve babaların, aracı vasıtası ile bir şekilde fikirlerini çocuklarına ilettiklerini söyleyen kaynak kişi, gençlerin de genellikle büyüklerin fikirlerini önemseyip dikkate alarak hareket ettiklerini ifade etmiştir. Günümüzde ise gençlerin kendi kararlarını uyguladıklarını dile getirmiştir (K.K.15). Bir başka kaynak kişi de geçmişte gençlerin zeheslerde, düğünlerde kaşen olup birbirlerini tanımaya çalıştıklarını, özgürce evlilik kararı alabildiklerini belirtmiştir. Anlaşabileceklerine inanıp evlenme kararı aldıklarında kızların delikanlıya hediye (euj) verdiğini, ardından evlenme planını

hazırlamaya başladıklarını söyleyen kaynak kişi, nişanlı durmak adetlerden dolayı zor olduğundan, gençlerin kaçarak evlenmeyi tercih ettiklerini dile getirmiştir. Evlenen kızın düğününe kardeşleri, arkadaşları ve köylüleri katılsa da aile büyüklerinden hiç kimsenin katılmadığını, günümüzde ise evlilik kararı alan gençlerin kararlarını ailelerine bildirdiklerini ve onların belirlediği doğrultuda sürecin tamamlandığını ifade etmiştir (K.K.13). Bir kaynak kişi ise soruya şöyle cevap vermiştir:

“Kaşen olan gençler anlaşır, kaçmaya karar verirlerdi. Kızı kaçırarak olan delikanlı, mutlaka kızın akrabası veya yakın arkadaşı olan bir genci de yanına alarak harekete geçirdi. Kaçırılan kız, güvenilir bir akrabanın evine teşe (akraba evine emanet olarak teslim edilen gelin) götürülürdü. Ardından erkek tarafından görevlendirilen kimseler, kızın ailesine ulaşarak durumdan haberdar eder ve barış sağlamanın yolunu bulmaya çalışırlardı. Bu esnada başlık bedelinde anlaşmaya varılır ve genellikle barış sağlanırdı. Barışın ardından, kız bulunduğu yerden gelin alıcılarla alınır, nise vune (gelin evine) getirilirdi. Damadın akrabalarından olan genç kızlar nisedis (sağdıç) olarak geline eşlik ederlerdi. Gençler 15 gün veya bir ay boyunca kendi aralarında eğlenceler, zehesler, mini düğünler yaparlardı. Son gün, birçok misafirin de katıldığı büyük düğün gerçekleştirilirdi. Bu düğünde, ileri gelenlerden bir heyet oluşturulurdu. Bu heyet; düğün boyunca, genç kızların tavırlarını gözlemler, güzellik, zarafet, davranış, oyun gibi farklı kategorilerde başarılı bulduklarını “Bu düğünün en güzel kızı, bu düğünün en iyi oynayan kızı,” şeklinde ilan eder, övgü dolu sözler ve küçük hediyelerle onurlandırır. Gelinin aile büyükleri düğüne katılmaz hatta damat ve gelin de kendi düğünlerinde bulunamazdı. Gelin, nise vune (gelin odasında) durur, damat da bir arkadaşının evinde gizlenirdi. Düğünü, misafir genç kız ve erkekler yaparlardı. Günümüzde ise, gençler kaçarak evlenmeyi tercih etmiyor, başlık alma geleneği uygulanmıyor, köylerde de uzun süren düğünler yapılmıyor. Düğüne tüm aile bireyleri katılıyor, damat ve gelin de düğünde herkesle birlikte eğleniyor.” (K.K.1).

Bir kaynak kişi de kendi hayatından örnek vererek, asker arkadaşı olan babalarının uygun görmesi neticesinde, kendisinin de rızası alınarak evliliğinin gerçekleştiğini belirtmiştir. Kaynak kişi, erkek tarafının kendisini istemeye üç kez geldiğini, son gelişlerinde olumlu yanıt alınca düğün tarihini belirlediklerini, iki ay içinde de düğünlerinin gerçekleştiğini ifade etmiştir (K.K.11). Bazı kaynak kişilere göre de geçmişte gençler, büyüklerin karşı çıkacağı birisiyle evlilik kararı almazlardı. Ailelerinin onaylayacağı eş adayını seçecek olgunluğa sahiptiler fakat günümüzde gençler, kimsenin fikrini önemsemiyorlar (K.K.19, 23, 29 ve 30).

Elde edilen bulgular sonucunda, geçmişte Çerkezlerde evlilik kararının alınmasında kaşenlik kültürünün önemli yeri olduğu ve gençlerin tanışmasına olanak sağlayan çeşitli ortamların, kaşenlik için zemin oluşturduğu tespit edilmiştir. Evlenmeye karar veren gençlerin davranışlarının, Adıge Khabze çerçevesinde gerçekleştiği, Adıge Khabze’ye aykırı bir tavrın asla sergilenmediği belirlenmiştir.

Geleneksel yapıda tercih edilen kaçarak evlenme şekline ve bu aşamadaki ritüellere günümüzde sık rastlanmadığını söylemek mümkündür. Geçmişte gençler her ne kadar özgürce evlilik kararı veriyorlarsa da araçlar vasıtası ile ailelerinin onayını almayı önemsedikleri belirlenmiştir.

Günümüzde kaşenlik anlayışının ve kaşenlik yapılacak ortamların eskisi gibi olmadığı görülmektedir. Ayrıca günümüzde başlık parasının olmadığı, düğünlerin eskisi gibi günlerce sürmediği, geçmişte kızlarının düğünlerine gitmeyen anne ve babaların rahatlıkla düğünde bulunduğu, evlenen çiftlerinde düğüne gelen misafirler ile birlikte eğlenerek kendi düğünlerine katıldıkları belirlenmiştir.

4.6.2. Gelin merasimi

Geleneksel Çerkez ailesinde, gelini almaya gidecek kişiler ve bu kişilere öncülük edecek thamadeler önceden belirlenirdi. Thamadelerin belirttiği hareket saatinde buluşma yerine gelen genç kız ve erkeklerden oluşan gelin alıcı grubu, gelini almak üzere yola çıkardı. Hiçbir usulsüzlüğe meyden vermeden eğlenceli molalarla kız evine ulaşan grup, Adıge Khabze'ye uygun şekilde gelini alır ve damat evine getirirdi. Damat evine getirilen gelin, içinde bulunduğu araçtan damat tarafından indirilemezdi. Bu görev, genellikle evin çocuklu büyük gelini veya damadın erkek kardeşi tarafından yerine getirilirdi. Bu esnada, kayınpeder veya onun vekili tarafından geline hoş geldin anlamı içeren bir hediye verilirdi. Bu hediye toprak, altın, gümüş ya da süt veren bir hayvan olabilmekteydi. Eğlenceler ve “*Voridade*” (Ek,5) şarkısı eşliğinde eve getirilen ve gelin odasına alınan gelin, dışarıdan görünmeyecek şekilde odanın sağ karşı köşesine yerleştirilir ve beklemeye alınırdı. Daha sonra düğün başlatılırdı (Tuna, 2014, S.181-185). Gelin alıcıların damat evine getirdikleri gelin, arabadan ineceği esnada damadın büyükannesi, esprili bir şekilde evden kaçır, daha sonra güzel vaatlerle ikna edilerek geri getirilirdi (Kaya, 2015, S.150).

¹ Voridade- оридадэ

Araştırmaya katılan kaynak kişilere, aileye gelin gelmesine ilişkin bulguları sorulduğunda; yetmiş altı yaşındaki bir kaynak kişi sorulan soruya şöyle cevap vermiştir:

“Bizim gençliğimizde, nise voredler ¹(gelin şarkısı) eşliğinde, nise vune ²(gelin odası) getirilen gelin, düğün boyunca odasından çıkmazdı. Gelini görmek isteyenler nise vuneye gidip görebilirlerdi. Damadın yakın akrabalarından olan ve gelini görmeye giden kadınlardan arzu edenler, nise tephayı ³(şeker ve bozuk paralardan oluşan karışım) gelinin üzerine savururlardı. Savrulan tephayı orada bulunanlar toplarlardı. Bu şeker ve paraların alanlara uğur getireceğine inanırdık. Günümüzde günlerce süren düğünler kalmadı artık. Nisevune yok, nise tepha yok unutuldu hepsi. Şimdi düğünden bir gece önce kına gecesi yapıyorlar. Ertesi günde düğün ya da nikâh yapıp törenleri iki günde bitiriyorlar. Değişmeyen tek şey şuzışeye ⁴(gelin almaya) gitmek. Şuzışeler (Gelin alıcılar) eski yıllarda at arabaları ile gelin almaya giderlerdi, günümüzde ise kalabalık araçlardan oluşan konvoylar ile eğlenceli müzikler eşliğinde gelin almaya gidiyorlar.” (K.K.2).

Bir kaynak kişi de geçmişte aileye gelin geleceği zaman, eve yeni bir oda eklendiğini ve bu odanın yeni evlilere tahsis edildiğini, günümüzde ise köyde de olsa evlenen gençlere ayrı evler hazırlandığını belirtmiştir (K.K.25). Bir kaynak kişi ise sorulan soruyu, kendi gençlik anılarından bahsederek aşağıdaki gibi cevaplamıştır:

“Düğünün bitirildiği son akşamın ertesinde, öğlene doğru köydeki genç kız ve erkekler toplanır damadın evine nise yişij’e ⁵(gelini dışarı çıkarma) giderdik. Kayınvalide bizi karşılardı. Hepimizi temsil eden, elinde silahı olan delikanlı arkadaşımız, şaka içerikli sözler söyleyerek evin bacasını silahla devireceği tehditlerini savururdu, kayınvalide de “aman yavrum ben sana hediyeler vereyim sen yeter ki bacayı yıkma” sözleri ile şakaya eşlik ederdi. Hediye alınca bahçede kısa süreli bir düğün daha yapıp geri dönerdik. Günümüzde gençler bilmiyorlar bu adetleri. Zaten günümüzde, köyde veya şehirde fark etmeksizin bir akşam kız tarafında kına gecesi yapılıyor ertesi günde erkek tarafı düğün ya da nikâh yapıp evlenme törenlerini iki günde bitiriyorlar. Bizler kına gecesi uygulamasını büyüklerimizden hiç duymadık, onların zamanında Çerkezlerde kına gecesi yokmuş.” (K.K.12).

Başka bir kaynak kişide kendisinin 1964 yılında evlendiğini ve damat evine getirildiğinde damadın babaannesinin bohçasını toplayıp bahçeden çıkmaya kalkıştığını, bu esnada “Vah benim halime. Bu gelen gelin, iki kaynanayı ister mi şimdi? Benim gelinim kaynana oldu, artık bana yer kalmadı bu evde, başımı alıp gitmekten başka bir çarem yok” gibi komik sözlerle herkesi eğlendirdiğini, ardından babaanneye güzel bir kumaş hediye ederek gönlünü aldıklarını ve geri döndürdüklerini

¹ Nise vored- Нисэ уорэд

² Nise vune- Нисэ унэ

³ Nise tepha- Нисэ тэпха

⁴ Şuzışe- Шъузыщэ

⁵ Nise yişij- Нисэ ищыжъ

anlatmış, bununla birlikte günümüzde bu adetlerin uygulanmadığını söylemiştir. Kaynak kişi, bugün gençlerin eğlence ve şaka anlayışlarının değiştiğini belirterek, günümüzde gelin almaya gidenlerden, “gelin odasının kapısı açılmıyor” diyerek bahşiş isteyen kız tarafının şakalar yaptığından, erkek tarafının ise yanlış anlaşılır endişesi ile şakalar yapamadığından bahsetmiştir (K.K.1).

Elde edilen bulgular sonucu; geleneksel yapıda, aileye gelin gelecek olduğunda uygulanan Adıge Khabzelerden, sadece gelin almaya konvoyla eğlenceler eşliğinde gitmenin günümüzde de uygulandığı tespit edilmiştir. Zamanın şartlarına uygun yapılan şakaların, günümüzdeki algının değişmesi ile neredeyse sonlandığını, sadece kız tarafının nazlanarak bahşiş almadan gelini evden çıkarmama geleneğinin günümüzün klasik şakası olduğu belirlenmiştir. Geçmişte, türlü eğlencelerle günlerce süren düğünlerin, günümüz şartlarında kız tarafının organize ettiği kına gecesi ve erkek tarafının organize ettiği düğün töreni ile iki günde bitirildiği görülmektedir. Kına gecesi uygulamasının da Adıgelere özgü olmadığı tespit edilmiştir. Buradan da “kına gecesi” adı altında düğün öncesinde kız tarafında yapılan eğlencenin başka toplumlardan etkilenilerek Adıgelerde de uygulanmaya başladığı anlaşılmaktadır.

4.7. Aile İçi Statü ve Rollere İlişkin Bulgular

4.7.1. Kayınpeder ve gelin arasındaki davranışlar

Geleneksel Çerkez ailesinde, evin büyüğü damadın babasıdır. Aileye yeni katılan gelin Adıge Khabze gereği, kayınpederi ile konuşmaz mümkün olduğunca da kendisine görünmezdi. Bu durum gelinin hizmetini aksatmazdı. Gelin, kayınpeder ile ilgili hizmetleri genellikle kayınpeder evin dışındayken ve evdekilerin yönlendirmesi ile yerine getirirdi. Bu süreç, kayınpeder ve varsa görümceler eşliğinde kayınpederin bulunduğu odaya götürülen gelinin, kayınpeder ile yüz yüze görüşmesi ve kendisine takdim edilen hediye ile sonlandırılırdı. Takdim edilen hediye ailenin koşullarına göre değişmekteydi. Sürecin bu törenle sonlandırılmış olması, gelin ve kayınpederin samimi bir şekilde oturup sohbet etmeye başlayacağı anlamına gelmezdi, aralarındaki resmiyet yine de Adıge Khabze çerçevesinde devam ederdi (Tuna, 2014, S.202).

Bu çerçevede araştırmaya katılan kaynak kişilere kayınpeder ve gelin arasındaki davranış şekillerine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Sorulan soruya bir kaynak kişi, geçmişte kayınpeder ve gelinin çok resmi olduğu, hiç konuşmadıkları hatta aynı sofraya dahi oturmadıkları şeklinde cevap vermiştir. Kaynak kişi, kendi evlerinde de büyük yengelerinin, bu Adıge Khabzeleri uyguladıklarını fakat üçüncü ve dördüncü gelinlerde bu Adıge Khabzelerin uygulanmasında esnemelerin olduğunu, günümüzde ise bu Adıge Khabzelerin uygulanmadığını dile getirmiştir (K.K.5). Başka bir kaynak kişi de geçmişte gelinlerin kayınpederi ile konuşmadığını, fakat hizmette kusur etmediğini, abdest alıyorsa suyunu hazırladığını, havlusu elinde beklediğini belirtmiştir. Gelinlerin odadan çıkarken saygı gereği arkasını dönüp çıkmadıklarını da söyleyen kaynak kişi, günümüzde de gelinlerin, kayınpederlerine saygıda kusur etmediklerini fakat hizmet etmeyi çok sevmediklerini, gelin kayınpeder iletişimlerinin ise eskisi gibi resmi olmadığını dile getirmiştir (K.K.11).

Bir kaynak kişi ise sorulan soruya kendi hayatından örnek vererek şöyle cevap vermiştir:

“Biz on beş günlük evli iken eşim askere gitmişti. 1964 yılıydı ve o zaman askerlik iki yıld. Ben kayınpederimle hiç konuşmaz aynı odada ve sofrada oturmazdım. On sekiz ay sonra eşim izne geldiğinde de birlikte kayınpederime görünmedik. Tarlaya hep birlikte giderdik. Ben görümcelerimin yanında dururdum. Etraftan görenler hoş karşılamayacağı için, dinleneceğimiz zaman aynı ağacın altında bile birlikte dinlenemedik. Günümüzde askerlik yapmadan evlenmek çok karşılaşılan bir durum değil fakat karşılaşılsa da eş askere giden gelinler kayınpederinin evinde değil, kendi babasının evinde bekliyorlar eşlerini. Adetleri çok önemsemiyorlar ve kayınpederlerin otoritesi etki etmiyor.” (K.K.1).

Başka bir kaynak kişi de geçmişte kayınpeder ve gelinlerin, saygı ve otorite çerçevesinde yaşadıklarını, günümüzde ise daha bir baba kız ilişkisi kurduklarını söylemiştir (K.K.15). Bir diğer kaynak kişi ise, geçmişte kayınpeder ve gelin muhatap olmadıkları için, annesinin yirmi beş yıl kayınpederi ile konuşmadığını, kayınpederi felç geçirince annesinin ona hizmet ederken mecburen konuşmak zorunda kaldıklarını, günümüzde ise hemen yüz göz olduğunu dile getirmiştir (K.K.2). Bir kaynak kişi de geçmişte kayınvalidelerin kayınpeder ve gelin arasında köprü vazifesi gördüğünü, kendisinin de 1969 yılında evlendiğini ve kayınpederi ile konuşmadığı dokuz yıl zarfında, iletişim kurmak zorunda kaldığında, kayınvalidesinden yardım aldığını, günümüzde gençlerin bu uygulamaları gereksiz ve komik bulduklarını ifade etmiştir (K.K.16).

Elde edilen bulgular neticesinde, geleneksel Çerkez aile yapısının devam ettiği dönemlerde kayınpeder ve gelin arasındaki davranış şeklinin, Adıge Khabze gereği resmiyet içerdiği belirlenmiştir. Yetmişli yıllara kadar evlenmiş olan gelinlerin genelinin, Adıge Khabze'yi önemseyerek uyguladıkları, kayınpederi ile konuşmadıkları, aynı sofraya oturmadıkları, eşiyle birlikte görülmemeye dikkat ettikleri anlaşılmıştır. Bu resmiyet içerisinde dahi gelinlerin hizmetlerini aksatmadıklarını söylemek mümkündür. Zaman içerisinde esneyerek yok olmaya başlayan kayınpeder ve gelin arasındaki davranış şekillerine yönelik Adıge Khabzelerin, günümüze uygulanmadığı tespit edilmiştir.

4.7.2. Kayınvalide ve gelin arasındaki davranışlar

Geleneksel Çerkez ailesinde kayınvalideler, aileye katılan gelinin yeni evine ve aile düzenine alışma sürecinde her zaman yanında olarak Adıge Khabze kurallarının gerektirdiği ciddiyet çerçevesinde koruyucusu ve eğitici konumundaydılar (Tuna, 2014, S.203).

Bu bağlamda araştırmaya katılan kaynak kişilere kayınvalide ve gelinler arasındaki davranış şekillerine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bu soruya bir kaynak kişi, geçmişte kayınvalidelerin gelinleri ile iletişimlerinin resmiyet içerdiğini, evin genel düzeninden kayınvalidenin sorumlu olduğunu ve gelinin de kendisine sorgulamadan saygı ile itaat ettiğini söyleyerek cevap vermiştir. Kaynak kişi günümüzde ise saygının devam ettiğini fakat sorgulamadan itaat olmadığını ifade etmiştir (K.K.4). Bir kaynak kişi de diğer kaynak kişi ile benzer bir biçimde kayınvalidelerin geçmişte gelinler ile yüz göz olmadıklarını dile getirirken kendi annesinin de ancak kendisi kayınvalide olunca bu bürokrasiyi aştığını belirtmiştir. Kaynak kişi günümüzde ise kayınvalideler ve gelinlerin arasında eski yıllardaki gibi resmiyet içeren Adıge Khabzelerin kalmadığını dile getirmiştir (K.K.24). Bazı kaynak kişiler de geleneksel Çerkez ailesinde evdeki düzenin işleyişine ait otoritenin kayınvalidelerin elinde olduğunu, gelinlerin söz dinleyip uyum sağladıklarını, günümüzde ise çekirdek aile düzeninde, her gelinin kendi evinin yöneticisi olduğunu dolayısı ile kayınvalidelerin otoritesinin zayıfladığını ifade etmişlerdir (K.K.6, 21 ve 23). Bir başka kaynak kişi ise diğerlerinin aksine geçmişte kayınvalidelerin gelinlerini evin düzenine alıştırmaya çalışırken içten

davrandıklarını, mesafeli olmadıklarını, günümüzde de çalışan gelinlerin en büyük yardımcılarının kayınvalideleri olduğunu söylemiştir (K.K.12).

Elde edilen bulgular incelendiğinde geleneksel Çerkez aile yapısında evdeki işleyişin kayınvalidenin kontrolünde devam ettiği belirlenmiştir. Aileye yeni katılan gelinin evin düzenini kavrayabilme aşamasında, kayınvalidenin kendisine her konuda yardımcı olduğu fakat bu esnada resmiyetten taviz vermedikleri tespit edilmiştir. Bu resmiyetin zaman zaman, gelinlerin kendileri kayınvalide oluncaya kadar devam edebildiği de görülmektedir. Çok sık rastlanmasa da bazı kayınvalidelerin de gelinlerine çok samimi ve içten davrandıkları, resmiyeti ortadan kaldırdıkları belirlenmiştir.

Günümüzdeki kayınvalide ve gelin davranış biçimleri değerlendirilecek olursa günümüzde çekirdek aile yapısının hâkim olduğu ve her gelinin kendi evinin yöneticisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu nedenle kayınvalidelerin otoritesinin zayıfladığını söylemek mümkündür. Ayrıca saygıda kusur etmeseler de sorgulamadan her söylenene itaat eden gelinlerin kalmadığı, dolayısı ile saygı şeklinin değiştiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, geçmişte gelinler kayınvalidelerinin yardımcısı konumunda iken günümüzde ihtiyaç halinde, sağlık sorunu olmayan kayınvalidelerin gelinlerinin yardımcısı olduğunu söylemek mümkündür.

4.7.3. Görümceler ve gelin arasındaki davranışlar

Gelinin, yeni ailesindeki damadın kız kardeşlerine görümce (pşıphu)¹ denmektedir. Geleneksel Çerkez ailesinde gelinin geldiği evde bekâr görümce var ise gelinin en yakın arkadaşı olurdu. Gelin ve görümce toplum içinde birbirini küçük düşürecek davranışlarda bulunmaz, her anlamda birbirlerinin tamamlayıcısı olurlardı. Gelinler görümcelerini ismiyle çağırır, güzel isimler takarlardı (Tuna, 2014, S.203).

Araştırma kapsamında kaynak kişilere, görümce ve gelin arasındaki davranış şekillerine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bir kaynak kişi, geçmişte görümcelerin gelini yabancı olarak görmediğini, kardeş olarak gördüklerini, karşılıklı saygıya önem verdiklerini günümüzde ise anne ve babaların otoritesi zayıfladığı için gelin ve

¹ Pşıphu- (Пщыпхъу)

görümcelerin sorunlar yaşayabildiğini belirtmiştir (K.K.29). Bazı kaynak kişiler ise geçmişte de günümüzde de gelin görümce ilişkilerinin yaş farkına göre şekillendiğini, yaşlılarsa iki arkadaş gibi olduklarını; görümce yaşça büyük ise daha mesafeli olduğunu dile getirmiştir (K.K. 17, 24 ve 25). Bir kaynak kişi de on yedi yaşında evlendiğinde on dört, on ve beş yaşında olmak üzere üç görümcesinin olduğunu belirtmiştir. Üç yıl birlikte, aynı evde yaşadıklarını söyleyen kaynak kişi, on dört yaşındaki görümcesinin sırdaşı ve arkadaşı olduğundan, küçük görümcelerini de adeta kardeşi gibi bağrına bastığından bahsetmiştir. Ayrıca görümcelerine isimleri ile değil, kendi takmış olduğu dahenef¹, dahezaç², dahesuk³, lakapları ile seslendiğini belirtmiştir. Kaynak kişi günümüzde ise büyük aile yaşantısının tercih edilmediğini dolayısı ile görümceler ile aynı evde yaşanmadığını fakat yine de yaşıt olan gelin ve görümcelerin daha arkadaş gibi olduklarını, gelinlerin eskisi gibi görümcelerine lakap takmadığını ifade etmiştir (K.K.1). Bir başka kaynak kişi de kendisinden küçük bir görümcesinin olduğunu ve ona pşşefij⁴ diye seslendiğini dile getirmiştir (K.K.16).

Elde edilen bulgular sonucunda gerek geleneksel Çerkez ailesinde gerekse günümüz çekirdek ailesinde görümce ve gelinlerin arasındaki davranış şekillerinde yaş faktörünün belirleyici unsur olduğu tespit edilmiştir. Geleneksel aile yapısında Adıge Khabze dahilinde, gelinlerin görümcelerine güzel anlam ifade eden lakaplar taktığı ve o şekilde seslendiği, günümüzde ise bu Adıge Khabze'nin uygulanmadığı belirlenmiştir. Anne ve babaların otoritelerinin zayıflaması neticesinde çok sık olmamakla birlikte gelin ve görümcelerin sorunlar yaşayabildiğini de söylemek mümkündür.

4.7.4. Kayınbiraderler ve gelin arasındaki davranışlar

Evlenen erkeğin erkek kardeşlerine kayınbirader (pşiko⁵) denmektedir. Geleneksel Çerkez ailesinde gelinler, kayınbiraderlerine isimleri ile seslenmez, onlara güzel isimler takarlardı (Tuna, 2014, S.204).

¹ Dahenef (Дахэнэф): Güzel, aydınlık yüzlü

² Dahezaç (Дахэзак1): Her yönü ile güzel

³ Dahesuk (Дахэцык1): Küçük güzel

⁴ Pşşefij (Пшэшэфэфж): Beyaz tenli kız

⁵ Pşiko (Пшыкты)

Araştırma kapsamında kaynak kişilere kayınbiraderler ve gelin arasındaki davranış şekillerine ilişkin bilgileri sorulduğunda bazı kaynak kişiler, kayınbiraderler ile gelinler arasındaki iletişimin ölçüsünü aradaki yaş farkının belirlediğini söylemişlerdir. Kayınbirader büyük ise gelinin kayınpeder gibi saygı gösterdiğini ve abi diye seslendiğini, küçük ise ablası gibi, yaşıt iseler kardeş gibi davrandığını, güzel lakaplar taktığını da dile getirmişlerdir. Ayrıca günümüzde de büyük kayınbiraderine abi diye seslenen gelinlerin, küçük kayınbiraderlerine kendi isimleri ile seslendiklerini, lakap takma Adıge Khabze'sinin artık uygulanmadığını belirtmişlerdir (K.K.5, 11, 15 ve 24). Bir kaynak kişi de kendisinden küçük dört kayınbiraderinin olduğunu, onlara *caleşü*¹, *caleçan*², *caledahe*³ gibi lakaplar taktığını ve bu lakaplar ile seslendiğini söylemiştir. Günümüzde şehir hayatına geçince ailelerin birbirinden uzaklaştığını ve Adıge Khabzelerin uygulamadan kalktığını ifade eden kaynak kişi evli olan kayınbiraderlerin ailenin diğer gelinleri ile iletişimlerinin ölçüsünü de eşlerinin belirlediğini söylemiştir (K.K.16).

Elde edilen bulgular neticesinde, geleneksel Çerkez aile yapısında kayınbiraderler ve gelinler arasındaki davranış şekillerinin yaş faktörü ile şekillendiği, saygının daima muhafaza edildiği, gelinlerin eskisi gibi kayınbiraderlerine lakaplar takmadıkları belirlenmiştir. Evli olan kayınbiraderlerin; ailenin diğer gelinleri ile olan münasebetlerinde, eşlerinin etkili olduğu tespit edilmiştir.

4.7.5. Eltiler arasındaki davranışlar

Kardeş eşlerinden her birinin diğerine göre adına “*elti*” denmektedir (T.D.K. 2011, S,460).

Çerkez ailesindeki eltilerin (nısoğ⁴) ilişkilerini inceleyebilmek amacıyla araştırmaya katılan kaynak kişilere, eltiler arasındaki davranış şekillerine yönelik bilgileri sorulmuştur. Kaynak kişilerin, büyük çoğunluğu geleneksel Çerkez ailesinde eltilerin genellikle aynı bahçede ya da çok yakın mesafelerde oturduklarını ve uyum içinde yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte eltilerin aralarında bir problem

¹ Calesü (К1алэшгу1): İyi çocuk

² Caleçan (К1алэчан): Hızlı, atik çocuk

³ Caledahe (К1алэдахэ): Güzel çocuk

⁴ Nısoğ (Нысэгъу)

olsa bile eşlerine yansıtmadıklarını, eşlerinin arasını açabilecek her türlü davranıştan kaçındıklarını, etrafa asla aile düzeni ile ilgili olumsuz konuşmadıklarını ve ailelerini yücelttiklerini belirtmişlerdir. Problem oluşturan gelinlere, çevrede hoş bakılmadığını söyleyen kaynak kişiler, günümüzde ise eltilerin birbirlerinden uzakta ve mesafeli yaşamayı tercih ettiklerini, daha bireysel düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bir kaynak kişi de geçmişte yakın mesafelerde yaşayan eltilerin her konuda birbirlerine yardımcı olduklarını, aileye ilk katılan gelinin, kayınvalideden sonra ikinci otorite sayıldığını ve kendinden sonra aileye katılan gelinlerin yol göstericisi olduğunu belirtmiştir. Kaynak kişi günümüzde ise iyi anlaşılan eltilerin çok az olduğunu söylemiştir (K.K.24). Bazı kaynak kişiler ise geçmişte de günümüzde de eltilerin aralarında bir rekabet ve üstünlük yarışı olduğunu ifade etmişlerdir (K.K.4, 6 ve 18).

Elde edilen bulgular neticesinde, geçmişte eltilerin yakın mesafelerde oturdukları, ailedeki huzuru ve ailenin itibarını düşünerek hareket ettikleri, büyük eltilerin küçük eltileri sahiplendiği tespit edilmiştir. Günümüzde ise eltilerin yakın mesafelerde yaşamadıkları, eski eltiler gibi sabırlı olmadıkları, daha bireysel hareket ettikleri belirlenmiştir. Çok sık rastlanmasa da geçmişte de günümüzde de eltilerden bazılarının rekabet duygusu taşıdığı ve üstün olma çabalarının olduğu fikri ile de karşılaşmıştır.

4.7.6. Gelinin ailesi ile damat arasındaki davranışlar

Geleneksel Çerkez ailesinde damat (mahule)¹, kayınpeder ve kayınvalidesine asla görünmediği gibi büyük amcalar ve dayılarına da görünmezdi. Damat, kızlarını aldığı ailenin büyükleri ile yolda karşılaşacağını fark ettiğinde yolunu değiştirip başka uzak yollardan dolaşarak yoluna devam ederdi. Damadın bu süreci, ailenin statüsüne göre uzun yıllar sürebilirdi (Baj, 2019, S.59). Bu süreç gelinin ailesinin, damatlarını iki-üç arkadaşı ile birlikte evlerine davet etmesi ile sonlandırılırdı. Bu davette gelinin akrabaları olan gençler, damada birçok muzip şakalar yaparlardı. Bu şakalar yolu ile damadın sabrını, karakterini, becerisini, test ederek, anlayıp tanımaya çalışarlardı. Davete giden damat, kayınvalide ve kayınpederine önceden hazırlanmış bohçaları hediye olarak götürürdü. Damat için sofralar kurulur, gençler bir arada eğlenirler

¹ Mahule (Махульэ)

ardından damat iki arkadaşı ile birlikte kayınvalide, kayınpeder ve diğer aile büyüklerinin bulunduğu odaya götürülürdü. Bu esnada damat takdim edilmezdi. Büyükler ortada duran kişinin damat olduğunu bilirlerdi. Burada sadece tokalaşırlardı. Daha sonra, büyükler gelenlere hâl hatır sorarlar, ardından ailelerini sorup damadın ve yanındakilerin odadan çıkması için müsaade ederlerdi. Bu törenden sonra damat eşinin ailesine rahatça gidebilmeye başlasa da kayınpeder ve kayınvalideden çekinir, rahatlıkla konuşamazdı, fakat gelinin ailesinde yapılması gereken herhangi bir iş olduğunda damadın hemen yardımcı olması gerekirdi (Sarebiy, 2016, S.249-250).

Bu bilgiler ışığında araştırmaya katılan kaynak kişilere damadın, eşinin ailesine yönelik davranışlarına ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bu soruya bir kaynak kişi, geçmişte Çerkez ailesinde damatların gelinin ailesindeki büyükler ile bir araya gelmesinin ayıp karşılandığını, damadın gelini ailesine götürdüğünde ve daha sonra almaya gittiğinde asla içeri girmediğini fakat gelinin ailesindeki yaşlı olan gençler ile uygun ortamlarda bir araya gelip arkadaşlık ettiğini söyleyerek cevap vermiştir. Kaynak kişi, günümüz aile yapısında ise bu Adıge Khabzelerin uygulanmadığını damatların eşlerinin ailesi ile oldukça samimi ilişkiler içinde olduklarını dile getirmiştir (K.K.12). Kaynak kişilerden bazıları da geçmişte damatların, eşlerinin ailesi ile çok samimi olmayan, mesafeli bir iletişimlerinin olduğunu, günümüzde ise evin oğlunu kıskandıracak kadar ön planda hatta evin oğlu gibi olduklarını ifade etmişlerdir (K.K.6, 9, 10, 11, 15 ve 16).

Elde edilen bulgular neticesinde, geçmişte damadın eşinin ailesindeki büyükler ile uzun zaman bir araya gelmediği hatta yolda karşılaşmaktan dahi çekindiği, bu sürecin gelinin ailesinin, damadı davet etmesi ile kısmen aşıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte aile büyükleri ile resmiyeti devam eden damadın, eşinin ailesindeki yaşlıları ile yakın arkadaşlıklar kurabildiğini aynı zamanda ihtiyaç halinde eşinin ailesine yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Elde edilen bulgular, günümüzde ise damadın, eşinin ailesi ile evin oğlu kadar rahat iletişim içerisinde olduğunu ortaya koymuştur.

4.7.7. Yeni akraba-dünür olan aileler arasındaki davranışlar

Çerkezlerde evlenen çiftlerin, ait oldukları aileler arasında oluşan akrabalığa “*Blağa ya da Blağağa¹*” adı verilir. Evlilik neticesinde oluşan bu akrabalık bağına karşılıklı saygı, sevgi ve dayanışma içerisinde devam ettirebilmek adına taraflar sorumluluklarının bilinci ile hassasiyetlere dikkat ederler (Kaya, 2015, S.105). Adıge Khabze kurallarına göre Çerkezlerde akrabalar arasında evlilik yasaktır. Bu yasa, usul ve furuğa göre yedi göbeği kapsar. Blağa adı verilen ve evlilik neticesinde oluşan bu akrabalıkta ise evlilik yasağı yoktur (Tuna, 2014, S.197-208).

Araştırma kapsamında kaynak kişilere, dünür (Blağa) olan ailelerin iletişimine ilişkin bilgileri sorulduğunda; bir kısım kaynak kişi, geçmişte dünürlerin akraba sayıldığını, birbirlerini sevip, saygı duyduklarını buna rağmen birbirlerini çok sık ziyaret etmediklerini, günümüzde ise dünürlerin sık sık görüştiklerini, hatta karşılıklı dayanışma içerisinde torunlarının bakımı ile ilgilendiklerini söylemişlerdir (K.K.6, 14 ve 18). Bir kaynak kişi de dünürlerin her zaman birbirlerine karşı yapıcı yaklaşımlar sergilediklerini belirtmiştir. Kaynak kişi kendisinin de baba evine ziyarete götürüldüğünde babasının kendisine ne kadar kalacağını sorduğunu, on beş gün için izin aldığını söylediğinde ise babasının “*Aman kızım, onlar sana on beş gün izin verdiyseler, sen bir hafta sonra geri git. Onları benimseyip sevdiğini, son güne kadar beklemeden özlediğin için geri döndüğünü düşünürlerse seni daha çok severler.*” diyerek bir hafta sonra eşinin evine geri götürdüğünü dile getirmiştir. Kaynak kişi günümüzdeki dünürlerin ise aralarındaki saygıyı muhafaza ettiklerini fakat kız ailelerinin kaprisli olduklarını örnekteki gibi bakış açılarının kalmadığını ifade etmiştir (K.K.1). Başka bir kaynak kişi ise dünürlerin geçmişte de günümüzde de çocuklarının mutluluğunu her şeyden önemli gördüklerini bu nedenle birbirlerine hassasiyetle yaklaştıklarını, saygıda kusur etmediklerini ifade etmiştir (K.K.28).

Elde edilen bulgular neticesinde, çocuklarının mutluluğunu ön planda tutan dünürlerin her zaman birbirine saygılı ve uyumlu bir iletişim içinde olmayı tercih ettikleri ifade edilmiş olsa da günümüzdeki kız ailelerinin, dünürlerine karşı geçmişteki kız aileleri gibi davranışlar sergilemedikleri tespit edilmiştir. Ayrıca

¹ Blağa- Blağağa (Благъа- Благъагъа)

geçmişte mesafeli olan dünür münasebetlerinin günümüzde daha iç içe olduğu belirlenmiştir.

4.8. Doğum Sürecine İlişkin Bulgular

4.8.1. Gelinin bebek beklediği haberinin aile fertlerine bildirilişi

Geleneksel Çerkez ailesinde, gelin bebek beklediğini ulu orta söylemez, bu haber evli görümce ya da eltiler vasıtası ile duyurulurdu. Hamileliği anlaşılır duruma ulaşan gelin, büyüklerin karşısına çıkmaz, çok göz önünde olmamaya çalışırdı. Kadınlar arasında gelinin bebek beklediğinden açıkça söz edilmez, mecazi yollara başvurulurak “*Gelinimizin kusuru var*” şeklinde üstü kapalı olarak dile getirilirdi (Papşu, 2002, S.19-20).

Araştırmaya katılan kaynak kişilere, Çerkez ailesinde aileye yeni katılacak olan bebek haberinin verililişine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bu soruya bazı kaynak kişiler, geçmişte gelinlerin bebek beklediğini, utandıkları için ulu orta ilan etmedikleri şeklinde cevap vermişlerdir. Ayrıca daha sonra durum anlaşıldığında, büyük bir sevinçle karşılandığını fakat bu konunun gündem yapılmadığını, sessiz kalındığını da sözlerine ekleyen kaynak kişiler, günümüzde ise ultrason görüntülerinin elden ele gezdirildiğini ve daha bebek doğmadan eğlence partilerinin yapıldığını dile getirmişlerdir (K.K.4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 19 ve 25). Bir kaynak kişi de geçmişte evde ya da en yakında olan evli görümcenin veya eltinin, gelinin halinden şüphelendiklerinde geline sorarak hamileliği öğrendiklerini, şayet kimse şüphelenmez ise gelinin karnı büyüyünce hamileliğin kendiliğinden anlaşıldığını ifade etmiştir. Günümüzde ise gençlerin, bebek olacağını ilk günden, rahatlıkla tüm aileye ilan ettiklerini söyleyen kaynak kişi, kendilerinin yemük (uygunsuz) kavramı ile büyüdüğü için böyle durumlarda ilk tepkilerinin mahcubiyet ve şaşkınlık olduğunu bu nedenle gençlerin de sevinmediklerini zannedip kendilerine alınıp gücendiklerini dile getirmiştir (K.K.31). Başka bir kaynak kişi ise hamileliğin er ya da geç mecburen ortaya çıkacağını “*bahçedeki ile karnındakini kim saklayabilmiş ki?*” (K.K.2) sözleri ile ifade etmiştir.

Elde edilen bulgular göz önüne alındığında, geçmişte Çerkez ailesinde bebek bekleyen gelinlerin Adıge Khabze gereği bu haberi rahatlıkla ilan edemedikleri görülmüştür. Bununla birlikte gelinin durumundan şüphelenerek bebekten haberdar olanların da bu konudan mecazi bir şekilde, üstü örtülü olarak bahsettikleri belirlenmiştir. Bu Adıge Khabzeler ile büyümüş olan bazı kimselerin, günümüz ortamına uyum sağlamakta zorlandıkları, gençlerin de onları anlayamadıkları ve kırılganlıkların olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde gençlerin bu konularda rahat olduğu, hamileliğin ilk anlarından itibaren her süreci ulu orta yaşadıkları, yumug (uygunsuz) kavramını bilmedikleri tespit edilmiştir.

4.8.2. Bebek bekleyen geline aile üyelerinin davranışları

Geleneksel Çerkez ailesinde, bebek bekleyen gelin kalabalık ortamlara çok girmez ve özellikle de büyüklerden ve erkeklerden kaçınırdı. Kayınvalide ve çevredekiler, bebek bekleyen gelinin yiyeceğine, uyumasına, gezmesine, ihtiyaçlarına ve yapacağı işlere çok dikkat ederlerdi. Gelini üzüntülü ortamlardan uzak tutarlar, hatta hava karardığında gelini tek başına bırakmazlardı, mutlaka yanında birisi bulunurdu. Bebek bekleyen gelinin yemek için canı bir şey çekerse aile fertleri hemen temin edip geline yedirirlerdi. Çevredekiler de bu konuda gereken hassasiyeti gösterirler, ormana giden erkekler de dönüşte geline; dağ armudu, iğde, meyvelerden getirirlerdi. Komşu kadınlar da güzel bir yemek yaparlarsa “*komşu hissesi*” diyerek geline ikram ederlerdi. Geçmişte, bebek bekleyen gelin balık görürse, bebeğin patlak gözlü, tavşan görürse yarık dudaklı, kertenkele görürse de ten renginin mor olacağına inandıkları için, bebek bekleyen gelini balık, tavşan ve kertenkeleye baktırmazlardı (Sarebiy 2016, S.133-134).

Çerkez ailesinde, bebek bekleyen geline aile üyelerinin davranışlarını inceleyebilmek amacı ile araştırmaya katılan kaynak kişilere bu konudaki bilgileri sorulmuştur. Sorulan soruya bazı kaynak kişiler, geçmişte bebek bekleyen geline ayrıcalıklı davranılarak nazlandırılmadığı şeklinde cevap vermişlerdir. Hatta gelinin ciddi bir sağlık sorunu yok ise, günlük hayatına da olduğu gibi devam ettiğini ifade etmişlerdir. Kaynak kişiler, günümüzdeki gelinlerin ise hamileliğin ilk gününden itibaren kendini ayrıcalıklı görerek fazlası ile nazlandıklarını, çevredekilerin de gelinleri kâh isteyerek kâh istemeyerek nazlandıklarını söylemişlerdir. Ayrıca

doğacak bebek için, doğmadan önce eşya hazırlamanın uğursuzluk getireceğine inanıldığını söyleyen kaynak kişiler, günümüzde ise bebek daha doğmadan birkaç yıl yetecek eşyasının hazırlandığını belirtmişlerdir (K.K.4, 5, 6, 7, 8, 18, 21 ve 23). Bazı kaynak kişiler de verdikleri cevaplarda geçmişte pek çok kadının tarlada, bağda, bahçede doğum yaptığından bahsederek bebek bekleyen gelinlerin, rutin işlerine devam ettiklerini, bebek bekliyor olmalarının bir şey değiştirmedığını ifade etmişlerdir. Kaynak kişiler, aynı zamanda günümüz gelinlerinin bebek bekleme sürecinde daha hassas ve kırılgan olduklarını bu hassasiyetlerini çevrelerine yansıtmaktan da çekinmediklerini söylemişlerdir (K.K. 2, 28 ve 31). Dört kaynak kişi ise soruya, geçmişte de günümüzde de bebek bekleyen geline dikkatli ve özel davranıldığı, gelinin rahat etmesi için ailedeki ve çevredeki herkesin ellerinden geleni yaptıkları şeklinde cevap vermişlerdir (K.K.11, 19, 29 ve 30). Bir kaynak kişi de geçmişte kendisinin ilk bebeğini beklerken çok aşermesine ve çok zorlanmasına rağmen kimseye bebek beklediğini bile söyleyemediğini belirtmiştir. Kaynak kişi, iyice halsiz düşünce; birkaç gün bir köşeye çekilip bir iki saat uyduğunu bu nedenle, kayınvalidesinin kayınvalidesi tarafından “*Bizim gelin öğlen güzellik uykusuna yatmazsa bir iş yapamıyor mu acaba?*” sözleri ile kinayeli bir biçimde eleştirildiğini ve buna çok üzüldüğünü ifade etmiştir. Kendisi böyle tecrübeler yaşadığı içinde kendi gelinine çok hassas davrandığını belirtmiştir. Kaynak kişi, günümüzde ise büyük şehirlerde yaşamayı ve çalışmayı tercih eden gelinlerin çeşitli sağlık sorunları yaşadıklarını, bu nedenle daha hassas olduklarını bunun da naz olarak algılandığını söyleyerek “*Zaman sana uymaz, sen zamana uymalısın.*” (K.K.1) şeklinde sözlerini tamamlamıştır.

Elde edilen bulgular, geçmişte bebek bekleyen gelinlerin, bir sağlık sorunu yok ise rutin hayatlarına aynen devam ettiklerini, özel bir muameleye tabi tutulmadıklarını göstermektedir. Geçmişte birtakım inançlardan dolayı bebek doğmadan önce eşyaları hazırlanmasa da günümüzde uzun süre yetecek kadar eşyanın bebek doğmadan önce hazırlandığı belirlenmiştir. Kendi gençliklerinde zorluk çeken kayınvalidelerin, günümüzde gelinlerine daha anlayışla yaklaştıkları görülmüştür. Günümüzde bebek bekleyen gelinlerin bu süreçlerinde nazlı ve kırılgan oldukları, bunu da çevrelerine fazlası ile yansıttıkları tespit edilmiştir.

4.8.3. Bebeğe isim konulması

Geleneksel Çerkez ailesinde isim koyma ile ilgili değişik gelenekler vardı. Evdeki misafirin veya bebek doğduğunda avluya ilk giren kişinin adının ya da önceden hazırlanan bir ismin bebeğe verilmesi bu geleneklerdendir. Çerkezlerde bebeğin isminin hayatını etkileyeceğine inanıldığından isim vermek çok önemsenirdi. Bu nedenle verilecek isim ailenin büyükleri tarafından belirlenirdi (Papşu, 2002, S.45). Bazen de hala veya amcalar bebeğe isim koyarlardı. Her halükârda bebeğe isim koyan maddi gücü oranında hediye yapmakla da mükellef olurdu (Sarebiy, 2016, S.136). Çerkezler doğan çocuklarına uzun yıllar boyunca, Çerkezce isimler koyamamışlardır. Avrupa Birliği Uyum Yasaları beraberinde kültür mozaikleri de belirginleşmeye başlamıştır. Bu sayede birçok halklar önceden kullanamadıkları kendi kültürlerine, geleneklerine özgü adları kullanmaya başlamışlardır. Çerkezler arasında kullanılmaya başlanan kız ve erkek isimlerine; Göşenay, Setenay, Tamara, Guşef, Tijin, Nejan, Gupse, Sinejan, Sinemis, Ritsa, Bırfin... Erkek adlarına Guşay, Nart, Abriskil, Kanşay, Nesren, Janbek, Jankat, Argun, Jabağı, Beslan, Berkok... Örnek verilebilir (Erciyes, 2007, S.6).

Araştırma kapsamında, kaynak kişilere bebeğe isim konulması ile ilgili bilgileri sorulmuştur. Kaynak kişilerin geneli, geçmişte doğan bebeğin isminin ne olacağına genellikle aile büyükleri tarafından, bazen de hala veya amca tarafından karar verildiği ve tercih edilen ismin ezan eşliğinde bebeğin kulağına okunarak, bebeğin adının konduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Kaynak kişiler, günümüzde ise doğan çocuklarının ismine, anne ve babaların kendilerinin karar verdiğini belirtmişlerdir. Bir kaynak kişi de geçmişte, bebeğin ismine büyüklerin karar verdiğini ve isim veren kişinin Adıge Khabze gereği bebeğe hediye yaptığını, günümüzde bu Adıge Khabze'nin uygulanmadığını dile getirmiştir (K.K.17). Bir başka kaynak kişi ise günümüzde gençlerin isim tercihi konusunda büyüklerine danışmadıklarını, bebek için kendilerinin belirlemiş oldukları ismi, bebeğin kulağına okuması için büyüklerinden ricada bulunduklarını, böylece ismini bebeğin kulağına okutarak büyüklerini onurlandırdıklarını dolayısı ile günümüzün saygı anlayışının böyle olduğunu belirtmiştir (K.K.23). Diğer kaynak kişi de geçmişte, bebeğe seslenirken Adıge Khabze'ye aykırı olacağı gerekçesi ile aile büyüklerinin adının konulmasına

sıcak bakılmadığını, genellikle güzel anlam ifade eden veya İslami motif taşıyan isimlerin tercih edildiğini, günümüzde de bu Adıge Khabze'nin devam ettiğini belirtmiştir (K.K.15). Bir kaynak kişi ise geçmişteki zorunluluklardan dolayı yeni doğan çocuklara Çerkezliği çağrıştıracak isimlerin çok uzun yıllar boyunca verilemediğini ifade etmiştir. Çerkezliği çağrıştıracak isimlerinin ancak 2000'li yıllardan sonra, şartların oluşması ile kullanılabilmeye başlandığını söyleyen kaynak kişi, kendisinin de çocuklarına Çerkez isimleri verdiğini mutlulukla dile getirmiştir (K.K.22).

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, geçmişte Çerkez ailesinde bebeğin ismine genellikle aile büyüklerinin, bazen de hala ya da amcaların karar verdikleri, bebeğe isim koyan kişinin aynı zamanda bebeğe hediye de yaptığı, fakat bu Adıge Khabze'nin günümüzde uygulanmadığı tespit edilmiştir. Geçmişte de günümüzde de bebeğe güzel manalı isimler takmak önemli görülürken, aile büyüklerin adının tercih edilmediği belirlenmiş olup, uzun yıllar boyunca kullanılamayan Çerkez isimlerinin 2000'li yıllardan sonra kullanılabildiği de belirlenmiştir. Günümüzde ise, bebeğin adına anne ve babasının karar verdiği, sadece çocuğun kulağına ezan eşliğinde isim okutmak için büyüklerden yardım istedikleri belirlenmiştir.

4.9. Boşanma Olgusuna İlişkin Bulgular

4.9.1. Boşanma kararının ortaya çıkışı

Geleneksel Çerkez ailesinde, evli çiftlerin ayrılmaları hoş karşılanmaz ve Adıge Khabze kuralları ile bağdaştırılmazdı. Her şeye rağmen boşanma, kaçınılmaz bir hal almışsa boşanan çiftin ve taraf ailelerin, birbirlerinin onur ve haysiyetlerini incitmemeye dikkat etmeleri Adıge Khabze gereğiydi. Çerkezlerde çok az rastlansa da boşanmalar dört şekilde olurdu.

1. Anlaşarak boşanma şeklinde; istek üzerine bir araya gelen iki tarafın ailelerinin verdikleri kararla boşanma gerçekleşirdi. Bu boşanmada, kadın kendi hediyelerini baba evine götürebilirdi.
2. Gelinin isteği ile gerçekleşen boşanma şeklinde; erkek ailesinin gelini vazgeçirmeye çalışmasına rağmen gelinin kendi ailesinin onayını alması ile

boşanma gerçekleşirdi. Bu tarz boşanma gelinin isteği ile olduğundan, gelin boşanma sebebine göre hediyelerini alabilir veya koca evinde bırakabilirdi.

3. Damadın isteği ile gerçekleşen boşanma şeklinde; birlikte yaşayamayacağına karar veren damat, durumu ailelere bildirerek gelini babasının evine gönderirdi. Bu tarz boşanmada da boşanma sebebine göre gelin hediyelerini bırakmak zorunda kalabilir veya baba evine götürebilirdi.
4. Evliliğin iptali ise meydana gelmiş herhangi bir vakayı damadın kabul etmek istememesi sonucunda kendi kararı ile eşini babasının evine geri götürüp bırakması şeklinde uygulanırdı.

Boşanma ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, mal ayrımı ve tespitinde erkeğin açgözlü davranmaması, boşandığı kadını zor duruma düşürecek davranışlardan uzak durması Adıge Khabze kurallarının gereği idi (Tuna, 2014, S.219).

Araştırmada kaynak kişilere, boşanacak çiftlerin kararlarını uygularken nasıl bir yol izledikleri sorulmuştur. Sorulan soruya kaynak kişilerin çoğunluğu gerek geçmişte gerekse günümüzde, Çerkez gençlerinin genellikle eşlerini kendileri seçerek evlendikleri, bu nedenle boşanma eylemine çok az rastlandığı şeklinde cevap vermişlerdir. Bir kaynak kişi ise geçmişte toplum içinde boşanmanın ayıp karşılandığını, “*El âleme ne deriz?*” endişesinin olduğunu, günümüzde ise boşanmanın sıradanlaştığını dile getirmiştir (K.K.15). Başka bir kaynak kişi de geçmişte kendi seçimleri ile severek evlenen gençlerin, anlaşmazlık halinde boşanmamak için çok mücadele ettiklerini, şayet boşanma gerçekleşecek ise en yakın arkadaşları ve aile büyüklerini konu ile ilgili bilgilendirerek yardım istediklerini belirtmiştir. Kaynak kişi, ayrıca geçmişte boşanma eylemi ve sebeplerinin çok dile düşürülmediğini, tarafların birbirlerini küçük düşürecek davranışlar sergilemediğini de söylemiştir. Günümüzde ise gençlerin kimseyi kararlarına dâhil etmediklerini belirten kaynak kişi, gençlerin eskisi gibi sabırlı olmadıklarını, çok çabuk boşanma kararı alarak yetkili makamlara müracaat edip boşandıklarını belirtmiştir. Mahkeme sürecinin de boşanmanın sebeplerine göre şekillendiğini, bu süreçte tatsız ve yakışsız olaylar yaşanabildiğini sözlerine ekleyen kaynak kişi, mal bölüşümünün de yasalar çerçevesinde gerçekleştirildiğini belirterek cümlelerini sonlandırmıştır (K.K.16).

Elde edilen bulgular incelendiğinde, geçmişte Çerkez aile yapısında gençlerin kendi iradeleri ile evleneceği kişiyi seçebiliyor olmaları nedeni ile boşanma vakalarına sık rastlanmadığı, günümüzde ise aynı şartlarda evlenmelerine rağmen çok çabuk boşanma kararı alabildikleri belirlenmiştir. Geçmişte boşanma gerçekleşecek olduğunda Adıge Khabze gereği tarafların birbirinin onurunu, haysiyetini düşünerek hareket ettikleri fakat günümüzde bu hassasiyetlerin ortadan kalktığı, hakların bölüşümü esnasında tatsızlıkların yaşanabildiğini söylemek mümkündür. Geçmişte toplum baskısının, boşanmalar üzerinde engelleyici etkisinin olduğu fakat günümüzde kişilerin, toplumun bakış açısını önemsemediği tespit edilmiştir.

4.9.2. Evin büyüklerinin boşanma kararına yaklaşımları

Vunereko Mira Adıge ailesindeki büyüklerin, çiftlerin boşanma kararına yaklaşımları hususunda düşüncelerini şöyle dile getiriyor:

“Adıge kültüründe, boşanma Adıge Khabze gereği hoş karşılanmayan ve tercih edilmeyen bir durumdur. Bu nedenle, ortaya konulan çok sıra dışı bir boşanma nedeni yok ise büyükler bu süreci barışla sonlandırmaya çalışırlardı.” (Vunereko, Mayıs 2019 tarihli görüşme)

Bu bağlamda, araştırmadaki kaynak kişilere aile büyüklerinin boşanma kararına yaklaşımları ile ilgili görüşleri sorulduğunda kaynak kişilerin biri dışında tamamının gerek geçmişte gerekse günümüzde boşanma eylemine iki tarafında aile büyüklerinin asla sıcak bakmadığını söyledikleri görülmüştür. Büyüklerin, gençler arasında barışı sağlayabilmek amacıyla çok çaba sarf ettiğini belirten kaynak kişiler, geçmişte bu çabaların genellikle olumlu sonuç verdiğinden fakat günümüzde ne yazık ki çok etkili olamadığından bahsetmişlerdir. Bu bilgilere ek olarak bir kaynak kişi, geçmişte boşanmanın toplum içinde çok ayıp karşılandığını ve bu yüzden çiftlerin her anlamda sabırlı olduklarını böylelikle boşanmaların da yok denecek kadar az olduğunu belirtmiştir. Kaynak kişi günümüzde ise sabır olgusunun kalmadığını söyleyerek yakın çevresinde ani biçimde boşanmaya karar verip hızla boşanan daha sonra ailelerine boşandıklarını söyleyenlere defalarca şahit olduğundan bahsetmiştir (K.K.1). Bir kaynak kişi de geçmişte olağanüstü kabul edilen boşanma eyleminin, günümüzde olağan karşılandığını ifade etmiştir (K.K.7). Farklı düşüncedeki bir kaynak kişi ise günümüzde kızına ya da oğluna; *“Peki kızım, peki oğlum, boşan tabi, onun kahrını mı*

çekeceksin?” diyen birçok kişi ile karşılaştığını ve bu nedenle de günümüz aile büyükleri ile ilgili fikrinin olumsuz yönde değiştiğini ifade etmiştir (K.K.15).

Elde edilen bulgular neticesinde, Çerkez aile yapısında aile büyüklerinin boşanma eylemini hiçbir zaman uygun bulmadıkları ve engel olabilmek adına her türlü çabayı gösterdikleri tespit edilmiştir. Fakat bu çabaların, günümüzde verilen boşanma kararlarında fazla etkili olamadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte bir kaynak kişinin, günümüzde adeta evlatlarının boşanmasını teşvik eden aile büyüklerinden bahsettiği bulgusu ile de karşılaşılmıştır. Ayrıca geçmişte, aile büyükleri tarafından tepki ile karşılanan ve toplumda da ayıp kabul edilen boşanma eyleminin, günümüzde doğal karşılandığı, bazı çiftlerin boşanma sürecini kendi başına yaşayıp boşandıktan sonra ailelerini haberdar ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

4.9.3. Boşanmaya karar veren erkeğin süreçteki davranışları

Geleneksel Çerkez ailesinde boşanmak isteyen erkeğin sergileyeceği davranışlar Adıge Khabze’ye aykırı olmamalıdır. Vunereko Mira bu konuda şöyle diyor:

“Geleneksel Adıge ailesinde, eşinden boşanmak istediğinde bile eşinin ve eşinin ailesinin itibarını düşünmek zorunda olan damat, yanına bir erkek arkadaşını alıp gece kimsenin görmeyeceği şekilde sessiz sedasız babasının evine götürüp gelini teslim ederdi. Bu esnada gelinin çeyizleri de kendisine iade edilirdi. Adıge Khabze’ye göre, eşinden ayrılan erkek aynı sülaleden başka bir bayanla asla evlenemezdi. Bu toplumda hoş karşılanmazdı.” (Vunereko, Mayıs 2019 tarihli görüşme).

Boşanma sürecinde sergilenecek davranışlar, boşanma sebebi ile ilgili gelişir. Boşanmak, genelde iki kişinin kararı olsa da bazen tek tarafa ait bir karar da olabiliyor. Bu bağlamda araştırmaya katılan kaynak kişilere, Çerkez ailesinde eşinden boşanmak isteyen erkeğin davranışlarına ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bir kaynak kişi cevabında, geçmişte boşanma kaçınılmaz olduğunda damadın gelinin mehirini¹ ödediğini ve daha sonra gelini babasının evine teslim ettiğini, günümüzde bu hassasiyetin kişinin inancına göre şekillendiğini ifade etmiştir (K.K.6). Başka bir kaynak kişi de cevabında,

¹ Mehir: Erkeğin evlenirken eşine verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya başka bir mala mehir denir. (Kaynak: kurul.diyanet.gov.tr)

boşanma kararını veren erkeğin, kararını eşine ve aile büyüklerine ilettiğini ardından kendisine karşı çıkan aile büyüklerini kararının gerekçelerine ikna etmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu süreçleri aşan erkeğin, gelini babasının evine gönderdiğini söyleyen kaynak kişi, gelinin geri gönderilmesinde uygulanacak Adıge Khabze'nin, boşanma sebebine göre değiştiğini söylemiştir. Kaynak kişi buna göre; genellikle gece olması tercih edilerek gelinin baba evine erkeğin kendisi tarafından götürülebildiği gibi aile büyüklerinin eşliğinde de gönderilebildiğini ve bu aşamada, gelinin ailesinin saygınlığını zedelememeye dikkat edildiğini ifade etmiştir. Günümüzde ayrılık aşamasına gelindiğinde ise erkeklerin kız ailesine “*Gelip kızınızı alın*” şeklinde haber yolladıklarını, sürecin eskisi gibi hassasiyetli yaklaşımlarla devam etmediğini dile getirmiştir (K.K.16). Bir kaynak kişi ise günümüzde eşini boşayan erkeğin, eski eşine uzun yıllar tazminat ödemek zorunda bırakıldığını, geçmişte tarafların bu tarz taleplerinin olmadığını dile getirmiştir (K.K.6). Başka bir kaynak kişi de geçmişte eşinden boşanmak isteyen erkeğin bu kararını çok çekinerek dile getirdiğini, günümüzde ise rahatlıkla söyleyebildiğini, boşanma sonunda da gerek geçmişte gerekse günümüzde erkeğin evde kalıp gelinin evden gittiğini ifade etmiştir (K.K.12).

Ede edilen bulgular neticesinde, geçmişte eşinden boşanmak isteyen erkeğin bunu dile getirdiğinde aile büyüklerinin onayını almadan eyleme dökmediği belirlenmiştir. Erkeğin boşayacağı eşine karşı takınacağı tavırların, boşanma sebebine bağlı geliştiği anlaşılmış olup genel olarak gelinin baba evine yalnız gönderilmediği, çeyizlerinin de iade edildiği ve bu süreçte gelin tarafının itibarını sarsmamaya dikkat edildiği tespit edilmiştir. Geçmişte dini hassasiyetleri olan damatların geline mehirini ödedikleri, bu uygulamanın günümüzde de kişinin dini hassasiyetine bağlı olduğu belirlenmiştir.

Günümüzde ise erkeklerin boşanma kararı verdikten sonra eşlerini baba evine götürmek yerine, eşlerinin ailesine, gelip kızlarını almaları yönünde haber gönderdikleri, boşanmanın ardından da eski eşlerine, uzun süre nafaka ödedikleri belirlenmiştir. Gerek geçmişte gerekse günümüzdeki boşanmalarda genel olarak erkeğin, eşini evden gönderdiği görülmektedir.

4.9.4. Boşanmaya karar veren kadının süreçteki davranışları

Kadının eşinden boşanmak istemesi hususunda Vunereko Mira Şöyle diyor:

“Adıge toplumunda, boşanma hoş görülmemesine rağmen az da olsa karşılaşılan bir durumdur. Geleneksel Adıge aile yapısında, kadın evliliğin devamı noktasında son derece hassas ve fedakâr bir tavır içerisinde gereken sabrı gösterirdi. Her şeye rağmen ayrılık kaçınılmaz olduğunda ise boşanmaya kara veren kadın, Khabze ölçülerine uygun davranışlar sergilerdi. Adıge Khabze’de, eşinden ayrılan kadının ayrıldığı eşinin sülalesinden birisi ile evlenmesi hoş karşılanmaz, bu nedenle kişiler ve aileler bu ayrıntıya çok dikkat ederlerdi.” (Vunereko, Mayıs 2019 Tarihli görüşme).

Bu çerçevede araştırmaya katılan kaynak kişilere, eşinden boşanmak isteyen kadının davranışlarına ilişkin bilgileri sorulduğunda bazı kaynak kişiler; geçmişte eşinden ayrılmaya karar veren kadının, bu kararını kimseye söylemeden babasının evine ziyarete gitmeyi beklediğini, ziyarete gittiğinde de geri gelmediğini ifade etmişlerdir. Kadının ailesinin, “*Gelin gittiğin evden ancak kefenle çıkarsın.*” diyerek, başlangıçta bu durumu hoş karşılamadığını ve kızlarını evine geri dönmesi için ikna etmeye çalıştıklarını söyleyen kaynak kişiler, kızlarının boşanma gerekçesini haklı bulmuşlar ise ailenin bu çabadan vazgeçip kızlarına yardımcı olmayı seçtiklerini belirtmişlerdir. Kaynak kişiler bu aşamada, kadının ailesinin hemen harekete geçmediğini, sessizce damat tarafından kızlarını almaya gelecek kişiyi beklediklerini, bu kişinin damat, kayınpeder ya da kayınbirader olduğunu söylemişlerdir. Ailenin büyüklerinin gelen kişiye, gelinin ayrılma talebini ilettiklerini ve gerekenin yapılmasını istediklerini belirten kaynak kişiler, günümüzde kadınların, evi sessiz sedasız terk etmediklerini, eşlerine de eşlerinin ailelerine de rahatlıkla her türlü tepkilerini dile getirdiklerini ifade etmişlerdir. Kaynak kişiler ayrıca, günümüzde baba evine dönen kadınların tüm yasal haklarını kullanabilmek amacıyla avukatlardan profesyonel destek de aldıklarını belirtmişlerdir (K.K.1, 2, 6, 11 ve 22).

Elde edilen bulgulardan yola çıkarak, geçmişte geleneksel Çerkez ailesinde Adıge Khabze kültürü ile yetişmiş olan kadınların, eşlerinden ayrılmaya karar verdiklerinde bu kararlarını kimseye paylaşmadan sabırla uygun zamanı bekleyerek uygulamaya geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu aşamada kadının ailesinin de Adıge Khabze çerçevesinde hareket ettiğini, karşı tarafın onurunu zedelemekten durumu bildirip gereğinin yapılmasını istediği görülmektedir.

Günümüzde ise eşinden ayrılmaya karar veren kadınların, geçmişteki kadınlar gibi sessiz ve soğukkanlılıkla davrandıklarını söylemek mümkün değildir. Ayrıca günümüzde kadınların, eşlerine ve onların ailelerine tepkilerini rahatlıkla dile getirdikleri ve kendilerini güvene almak kaygısı ile profesyonel avukat desteği ile hareket ettikleri belirlenmiştir.

4.9.5. Çocuk sahibi olan çiftlerin boşanma sürecindeki davranışları

Boşanma istenmeyen bir durum olsa da çocuk sahibi olan çiftlerde boşanma sürecinin daha dikkatli yaşanması çocuğun ruh sağlığı açısından önem arz eder. Bu konuda Vunereko Mira'da şöyle diyor:

“Adıgelerde çocuk çok önemlidir ve baba tarafına ait olarak düşünülür. Bu nedenle anne-baba ayrıldığında çocuğun baba evinde kalmasına, orada büyümesine özen gösterilirdi. Kendileri tercih yapabilecek yaşta iseler fikirleri sorulsa da baba evinde kalmaları öncelikli olurdu” (Vunereko, Mayıs 2019 Tarihli görüşme).

Bu bağlamda araştırmaya katılan kişilere, boşanacak olan çift çocuk sahibi ise boşanma sürecinde nasıl bir yol izledikleri sorulmuştur. Bir kaynak kişi, geleneksel Çerkez ailesinde, çocuğun baba evine ait olduğunu fakat çocuk çok küçük ve anne sütü alıyorsa babanın, çocuğu geçici süre için anneye verebildiğini söylemiştir. Kaynak kişi, günümüzde ise “Çocuk baba evine aittir ve orada büyümelidir.” düşüncesinin kalmadığını, boşanma; annenin yüz kızartıcı bir eyleminden kaynaklanmamışsa, babaların çocukları genellikle anneye verdiklerini belirtmiştir (K.K.23). Bir kaynak kişi ise geçmişte boşanan çiftlerin gerek boşanma sürecinde gerekse sonrasında, kendileri görüşmeler de çocuğa asla birbirleri ile ilgili kötü sözler söyleyip incitmediklerini çocuğu iki arada bırakmadıklarını söylerken günümüzde bazı çiftlerin boşanma süreci ve sonrasında, çocukları birbirine karşı kullanabildiklerine şahit olduğundan bahsetmiştir (K.K.26). Bazı kaynak kişiler de geleneksel Çerkez aile yapısında, boşanacak olan anne ve babalar Adıge Khabze'ye göre yetiştiklerinden, çocuklar ile ilgili tavırlarının da Adıge Khabze'ye göre şekillendiğini söylemişlerdir. Buna göre zaten çocuğun baba evine ait olduğunu bilen annelerin bu konuda ısrar etmeyip çocuğu babaya bıraktıklarını, özlediklerinde uygun görüldüğü şekilde çocuklarını alıp misafir ettiklerini dile getirmişlerdir. Kaynak kişiler, büyük aile yaşantısı kalmadığından, babaların tek başına çocukların hizmetinde zorlandıklarını, bu yüzden de çocuğu annesine verdiklerini ifade etmişlerdir (K.K.3,16 ve 31). Bir

kaynak kişi ise günümüzde boşanma durumunda annelerin, çocukları yanına almakta ısrarcı olduklarını belirtmiştir. Bazı babaların, tekrar evlenmeyi düşündüklerinde çocuğun sorun olabileceğini düşünerek çocuğu almak konusunda ısrarcı olmadıklarını ve çocukların da genellikle anneleri ile kaldıklarını belirtmiştir. Kişi ayrıca böyle düşünen babaların, anneye ekonomik destek vererek yükümlülüklerini yerine getirdiklerini söylemiştir (K.K.12).

Elde edilen bulgular neticesinde, geleneksel Çerkez aile yapısında çocuğun baba evine ait olduğunu bilen annelerin, boşanma durumunda, çocuklarını yanında götürmek için ısrar etmedikleri fakat babasının evinde çocuğa bakacak kimse yok ise babanın çocuğu anneye verebildiği belirlenmiştir.  ocuk baba evine ait olsa da anne sütü alan küçük bebeklerin, uygun koşullar sağlanarak annesine verildiği, biraz büyüdükten sonra baba evine geri getirildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde ise çocuğun baba evine ait olduğunu düşünen kimselerin azaldığını, hatta boşanma ahlaki bir sebepten kaynaklanmamışsa babaların çocuğu annesine verme eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür. Bu eğilimin, büyük aile düzeninin kalmamasından, aynı zamanda babanın kuracağı yeni düzende, çocuğun sorun olabileceği endişesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Geçmişte babanın, kendisinde kalan çocuğun annesi ile görüşmesini engellemediğini fakat boşanan çiftlerin görüşmediğini söylemek mümkündür. Geçmişte, babasının yanında kalması doğru kabul edilen çocuğa bakabilecek kimse yok ise babaların zorunlu olarak çocuğu annesine verdikleri belirlenmiştir. Ayrıca geçmişte, boşanan anne ve babaların birbirleri hakkında, çocuklarının düşüncelerini olumsuz etkilememeye dikkat ettikleri görülse de günümüzde boşanma sürecindeki bazı anne babaların çocuklarını birbirlerine yaptırım aracı olarak kullanabildiklerine de rastlanmaktadır. Günümüzde boşanma durumunda, annenin çocuğunu yanına almak konusunda daha istekli olduğu, babanın da anneye ekonomik destek vererek sorumluluğunu yerine getirmeyi tercih ettiği belirlenmiştir.

4.10. Cenaze Geleneklerine İlişkin Bulgular

4.10.1. Cenaze haberinin duyurulması ve defin süreci

Çerkez geleneklerinde, bir ailede cenaze olduğunda; komşular cenaze evine toplanırlar, taziyelerini sunarlar ve cenaze sahibine her konuda yardımcı olmaya çalışırlardı. Bu esnada cenaze sahipleri ilk iş olarak cenazenin defnedileceği gün ve saati belirleyerek yakınlarını bilgilendirirlerdi. Daha sonra sıra cenaze haberinin duyurulmasına gelirdi (Serbes, 2016, S.222). Vunereko Mira cenaze haberinin çevreye duyurulması hususunda önemli bir detayı aşağıdaki cümlelerle dile getirmiştir.

“Adige Khabze’ye göre cenaze haberini ilgili kişilere duyurmak, cenaze sahiplerinin görevi değildir. Bu görev, cenaze sahibinin en yakın komşusu ya da akrabası olan gençlerin sorumluluğunda yerine getirilir.” (Vunereko, Mayıs 2019 tarihli görüşme).

Eski zamanlarda cenaze haberi, atlı haberciler vasıtası ile eş, dost ve akrabalara bildirilirdi. Atlı haberci, koyu renk giysiler giyer, başına kalpağını takar, her zamankinin aksine tek başına yola çıkar ve yolda hiç durmazdı. Gideceği yere vardığında atı ile avluya girer, atının başını çevirmeden durup, kamçısı da sol elinde olmak üzere, atın sol tarafından inerek beklerdi. Ev sahibi, habercinin attan iniş ve duruş şekline cenaze olduğunu anlar ve habercinin yanına yaklaşarak detayları öğrenirdi. Haberci, gittiği yerde misafir olarak kalmaz, süratle cenaze evine geri dönerdi (Huvaj, 2003, S.28).

Günümüzde ise gelişen teknoloji sayesinde cenaze haberini eş, dost ve akrabalara duyurmak eskisinden daha hızlı ve kolay gerçekleştiriliyor. Haberi alanlar da kısa zamanda cenaze evine ulaşabiliyorlar.

Araştırmaya katılan kaynak kişilere, cenazesi olan ailelerde uygulanan gelenekler ve bu geleneklerin günümüze ulaşan şekli ile ilgili bilgileri sorulduğunda kaynak kişilerin tamamı, öncelikle cenazenin yakınlarına haber verilmesi gerektiği şeklinde cevap vermişlerdir. Geçmişte atlı haberciler vasıtası ile duyurulan cenaze haberinin, günümüzde telefon, sosyal medya aracılığı ve cami minarelerinden yapılan anonslar ile daha hızlı duyurulduğunu dile getirmişlerdir. Bir kaynak kişi, geçmiş yıllarda köylerde cenazesi olan ailelerin, evlerinde veya bahçelerinde uygun bir yere, etrafı perdeler ile kapatılan cenaze yıkama düzeneği kurduklarını ve cenazelerin

burada yıkanıp kefenlendiğini belirtmiştir. Aynı zamanda erkek cenazelerinin, genellikle köyün imamı tarafından yıkandığını, kadın cenazelerin ise bu işi büyüklerinden öğrenerek uygulayan komşu kadınlardan biri tarafından yıkandığını ifade etmiştir. Kendi annesinin de köyde uzun yıllar cenaze yıkadığını ve bu işi yaparken giyeceği kıyafetlerini itina ile özel bir bohçada sakladığını söyleyen kaynak kişi günümüzde ise cenazelerin; gasilhanelere¹ götürülerek, gassallar² tarafından yıkandığını, bu esnada dileyen cenaze yakınlarının yıkamaya eşlik ettiklerini ifade etmiştir (K.K.14). Bazı kaynak kişiler de cenazesi olan ailenin evinde, bir hafta kadar yemek pişirilmediğini, komşular ve akrabaların cenaze evine yemek yapıp getirdiklerini, günümüzde ise cenaze sahibelerinin misafirlere yemek ikram ettiğini, komşuların eskisi gibi bu konuda hassas olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte geçmiş yıllarda cenazenin defnedildiği akşamdan başlamak suretiyle yedi gece ardarda Kuran-ı kerim, definden sonraki kırkinci ve elli ikinci gecelerde de Kur'an-ı Kerim ile ve mevlit okutulduğunu söyleyen kaynak kişiler, günümüzde ise yedi gün yerine üç gün kuran okunduğunu, kırk ve elli ikinci gecelerde ise bazen okuma yapıldığını dile getirmişlerdir (K.K.1, 2, 16, 17, 25 ve 31). Diğer altı kaynak kişi ise geçmiş yıllarda uzaktan gelecek olanları da düşünerek cenazenin, evinde bir gece bekletildiğini, bu esnada cesedi beyaz bir bez ile örtüp, üzerine makas veya bıçak koyduklarını, günümüzde ise cenazenin hastane morglarında bekletildiğini belirtmişlerdir. Kaynak kişiler ayrıca cenazenin defnedilmesinden birkaç gün sonra, ailenin ölen kişinin kullanılabilir durumdaki eşyalarını, hatıra olarak saklamak isteyen yakınlarına ve belirledikleri ihtiyaç sahibi kimselere dağıttıklarını, bu geleneğin günümüzde de devam ettirildiğini belirtmişlerdir (K.K.3, 6, 10, 11, 23 ve 28). Bazı kaynak kişiler ise büyük şehirlerde yaşayan ailelerin genellikle cenazelerini köylerine götürüp defnetmeyi tercih ettiklerini söylemişlerdir (K.K.4, 9, 13, 22 ve 27).

¹Gasil hane: Ölü yıkama yeri. (Kaynak; <https://kelimeler.gen.tr/>)

²Gassal: Gasilhanelerde görevli ölü yıkayan görevlilere verilen isim. (Kaynak; <https://www.turkcesozlukler.com/>)

Elde edilen bulgular incelendiğinde, cenaze sahiplerinin cenaze haberinin çevreye duyurulmasını önemseydiği ve geçmişte daha zor koşullarda çevreye haber ulaştırılırken günümüzde gelişen teknoloji sayesinde daha kısa sürede daha uzun mesafelere haber ulaştırılabildiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra geçmişte cenazelerin, kendi evlerinin uygun bir yerinde oluşturulan alanda, ölen kişi erkek ise köy imamı, kadın ise köyde bu işi bilen bir komşu kadın tarafından yıkanıp kefenlendiği, günümüzde ise bu görevin belediyelerin gasilhanelerinde ve gassallar tarafından yerine getirildiği belirlenmiştir. Bulgular neticesinde geçmişte cenaze evlerinin yükünü paylaşan, yemek götüren, misafirleri ağırlayan komşuların günümüzde kalmadığını bu nedenle cenaze sahiplerinin kendi acılarını yaşarken, misafirlerin yemek ihtiyacını da düşünmek zorunda kaldıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca geçmişte cenazenin defin işleminin ardından yedinci, kırkıncı, elli ikinci gecelerde okutulan dua ve mevlitlerin günümüzde defin ardından üç gün de bitirildiği, ailenin koşullarına göre bazen elli ikinci gecede okuma yapıldığı görülmektedir. Geçmişte uzaktan gelecek olanlar düşünülerek evde bekletilen cenazelerin, günümüzde hastane morglarında bekletildiği belirlenmiştir. Geçmişte ve günümüzde değişmeyen geleneğin, ölen kişinin eşyalarının dağıtılması olduğu anlaşılmaktadır. Şehirde yaşayan ailelerin cenazelerini, genellikle köylerine götürmeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir.

4.10.2. Yas süreci

Adıge Khabze'ye göre ölen kişinin ailesi, bir hafta boyunca evin bahçe kapısını gece yarısına kadar açık bırakırdı. Cenazenin yakınları, üç gün boyunca evi terk etmezler, cenaze sahibini yalnız bırakmaz ve taziye kabul ederlerdi. İlerleyen günlerde taziye gelenleri ise evin en yaşlısı kabul ederdi (Serbes, 2016, S.225).

Araştırma kapsamında, kaynak kişilere cenazenin ardından yas sürecinin nasıl yaşandığına ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bazı kaynak kişiler, geçmişte yas sürecinin uzun sürdüğünü, köylerde birkaç gün cenaze evindeki bahçe kapılarının ve evlerin ışıklarının geç saatlere kadar açık bırakıldığını dile getirmişlerdir. Ölen kişinin ailesinin; bu süreçte düğünlere, akraba ziyaretlerine gitmediklerini, evde televizyon, radyo açmadıklarını, yakın komşuların bile bu süreçte aynı hassasiyetlere dikkat ederek acıya ortak olduklarını hatta köylerde düğünlerin bile ertelendiğini

belirtmişlerdir. Kaynak kişiler günümüzde ise yas süreçlerinin uzun sürmediğini, cenazenin birinci derece yakınlarının bile acılarını içlerinde yaşıyor olsalar da kısa süre içerisinde rutin hayatlarına geri döndüklerini belirtmişlerdir (K.K.1, 4, 5, 7, 10, 14, 21, 29, 30 ve 31). Bir kaynak kişi, günümüzde kısa süren yas sürecinin “Ölenle ölünmez, hayat devam ediyor.” mantığından (K.K.7), bir kaynak kişi de insanların hayatının hızlanmış olmasından kaynaklandığını dile getirmiştir (K.K.15). Diğer kaynak kişi ise günümüzde çok kısa süren bir yas sürecine örnek olarak şahit olduğu bir olayı şöyle dile getirmiştir:

“2004 yılıydı, bayram ziyareti için köyümüze gitmiştik. Evimizin karşısında oturan komşu iki gün sonra oğluna yapacağı düğüne hazırlanıyordu. Fakat düğün günü, düğün evinin bitişiğindeki evin sahibi İstanbul’da öldü ve cenaze köye getirildi. Gelin alıcılar yola çıkacak fakat yan bahçede cenaze yıkıyor ikindi ezanında gömülecek. Düğün sahibi ise hem cenazeye ağlıyor hem de biricik oğlunun düğünü ile ilgili yıkılan hayallerine. Herkes şaşkın. Gelin alıcılar sessiz sedasız yola çıktılar, cenaze de ikindi vakti gömüldü, birkaç saat içinde cenaze sahipleri İstanbul’a geri dönmek üzere yola çıktılar. Gelin alıcılar da gelini köye getirdiler, ardından o gece düğün töreni yapıldı.” (K.K.12).

Elde edilen bulgular sonucunda geçmiş yıllarda, yas süreçlerinin uzun sürdüğü ve komşuların da bu sürece eşlik ettiği tespit edilmiştir. Günümüzde ise kişilerin olaylara bakış açısının değişmesi aynı zamanda mevcut şartların gereklilikleri ile alakalı olarak, yas sürecinin kısa sürede sona erdiği belirlenmiştir. Bulgulara bakıldığında geçmişte kırsal kesimde yaşayan ailelerin, bahçe kapılarını ve evdeki odaların ışıklarını uzun süre açık bıraktıkları tespit edilmiştir.

5. SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu araştırmada, 1864 yılında zorla ana vatanlarından koparılarak sürgün edilen Çerkezler, sürgün sonrası Osmanlı imparatorluğuna geldiklerinde yerleştirildikleri bölgelerden biri olan Biga ilçesine bağlı Çerkez köyleri ve bu Çerkez köylerine mensup Çerkez ailelerde aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin, geçmişten günümüze değişimleri incelenmiştir.

Araştırma, Bigalı Çerkezler ve aile içi Adıge Khabze ile sınırlandırılmıştır.

Güneybatı Marmara’da yer alan Biga, Çanakkale’nin en büyük ilçesidir. Biga ilçesinde; Aşağı Demirci (Бэджэшъкъуай-Едыпсыкъуай), Bahçeli (Еджэрыкъуай), Bakacak (Бакаджак), Cihadiye (Тыгъужъкъуай), Dereköy (Шынджый, Тэхъутэмыкъуаей), Emiorman (Хьацлыккыуай), Насикöy (Аскэлай), Kahvetepe (Хьаккыуцукыуай), Osmaniye (Гьобэкыуай), Savaştepe (Бжыхэкъоежъ), Tokatkırı (Токаткыры), İdriskoru (Тэфкой, Бжыхэкыуай) olmak üzere on iki Çerkez köyü bulunmaktadır (Ek.4). Araştırmanın evrenini de bu köylerden olan Çerkezler oluşturmaktadır. Bu Çerkez köyleri, kendi vatanları olan Kafkasya’dan koparılarak, Osmanlı İmparatorluğu’na sürgün edilen Çerkezler tarafından 1852 ve 1887 yılları arasında kurulmuştur. Daha sonra bu köylerin bazılarında 1877-1878 Osmanlı Rus savaşının ardından Bulgaristan’dan göç eden muhacirler yerleştirilmiş ve Çerkezler ile birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bazı köylerde ise sadece Çerkezler yaşamaktadır.

Araştırmada; bu Çerkez köylerinden olan yirmisi kadın, on biri erkek olmak üzere toplam otuz bir Çerkez kaynak kişi ile görüşülmüştür (Ek:2). Bu otuz bir kaynak kişi, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Görüşülen kişiler, on beş ile seksen altı yaş aralığındadır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından daha önceden hazırlanmış ve yarı yapılandırılmış, açık uçlu ellidört sorudan oluşan görüşme formu ekseninde

gerçekleştirilmiştir (Ek:1). Görüşmelerden elde edilen bulgular neticesinde, aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri tespit edilmiştir.

Araştırma, nitel araştırma yöntemi ve tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilerek yorumlanmıştır.

Verilerin analizi sonucunda;

- Geleneksel Çerkez aile yapısının, çeşitli sosyo-ekonomik sebeplerden olumsuz etkilendiği,
- Büyükkanneler ve büyükbabaların geçmişteki büyük aile düzeninde sahip oldukları otoritenin, günümüzdeki çekirdek aile düzeninde etkisini kaybettiği,
- Geçmişteki, evin dış işlerinden ve geçiminden sorumlu olan baba ile evin iç işlerinden ve düzeninden sorumlu anne modelinin, günümüzde şekil değiştirdiği, genel olarak her ikisi de çalışan eşlerin çocuk yetiştirmek dâhil her konuda iş bölümü yaparak birbirlerine yardımcı oldukları,
- Geleneksel Çerkez ailesinde, kardeşlerin ilişkilerini düzenleyen Adıge Khabzelerin günümüzde değişime uğradığı,
- Geleneksel Çerkez aile yapısında özgürce evlilik kararı alan ve genellikle kaçarak evlenmeyi tercih eden gençlerin, günümüzde de özgürce evlilik kararı aldıkları fakat kararlarını uygularken aileleri ile birlikte hareket ettikleri ve kaçarak evlenmeyi tercih etmedikleri,
- Geleneksel Çerkez aile yapısında, aileye yeni katılan gelinin, aile üyeleri ile iletişimini belirleyen Adıge Khabzelerin günümüzde uygulanmadığı,
- Geleneksel Çerkez aile yapısında, torun haberinin çevreye bildirilmesi, bebek bekleyen geline yaklaşımlar ve bebeğe isim konulmasını içeren Adıge Khabzelerin günümüzde uygulanmadığı,
- Çerkez aile yapısında hiçbir zaman boşanma fikrine sıcak bakılmadığı fakat boşanma kaçınılmaz ise geçmişte birbirinin onurunu incitmemeye özen gösteren tarafların günümüzde aynı hassasiyeti göstermedikleri,

- Çerkez aile yapısında, cenaze ve yas sürecinde uygulanan Adıge Khabzelerin, günümüzde değişime uğradığı ve yas sürecinin çok kısa sürdüğü sonuçlarına ulaşılmıştır.

5.2. Değerlendirme

Bu çalışmanın genel amacı, Bigalı Çerkezleri tanımak ve günlük yaşantılarında aile içi ilişkileri kapsayan Adıge Khabzelerin, geçmişten günümüze değişimlerini araştırmaktır. Araştırmanın amaçları ile ilgili aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Biga ilçesindeki Çerkezler; Abzeh, Bjeduğ ve Şapsığ boylarına mensup ailelerden oluşmaktadır.

Biga’da Khabze’nin kuşaklar arasında aktarılmasında annelerin rolü önemlidir. Geçmişte köylerde doğup büyüyenler anadillerine ve Khabze’ye hakimdiler. Günümüzde ise sosyo-ekonomik koşullar, yapılan yabancı evlilikler ve dilin unutulması gibi sebeplerden dolayı Khabze’nin kuşaklar arasındaki aktarımı zayıflamıştır.

Biga Çerkezlerinde aile kurmak isteyen gençler, geçmişte ve günümüzde özgürce evlilik kararı alabilmektedir. Geçmiş yıllarda ağırlıklı olarak kaçma şeklinde evlenmeyi tercih eden gençler, günümüzde aileleri ile birlikte hareket ederek sırası ile söz, nişan, düğün törenleri eşliğinde evlenmeyi tercih etmektedir. Evlilik kaçma ya da normal şekilde de olsa, Biga Çerkezlerinde cebir kullanarak evlilik tercih edilen bir durum değildir. Bigalı Çerkezlerde 80’li yıllara kadar yapılan evliliklerde başlık parası (vase) ödenirken sonraki yıllarda bu gelenek uygulamadan kalkmıştır.

Geçmişte, kardeşler öz ya da üvey ayrımı yapmadan evlilik sırasına dikkat ederdi. Sıranın bozulması halinde, hemcins olan kardeşler arasında dargınlıklar yaşanırken hemcins olmayan kardeşler arasında daha uzlaşmacı yaklaşımlar olurdu. Günümüzde ise evlenecek olan kardeşler arasında evlilik sırası sorun olmamakta, aksine bu konuda birbirlerine anlayışla yaklaşp destek vermektedirler.

Geçmişte tarım ve hayvancılıkla geçinen geleneksel aile yapısında, çocukların eğitimi genel olarak önemszenmezken günümüzdeki aileler çocukların eğitim hayatına önem vermektedir.

Geleneksel aile yapısında otoriter ve çocukları ile resmi bir iletişim içinde olan babalar, günümüzde çocuklarına arkadaşça yaklaşp eğlenceli vakit geçirmektedir.

Geçmişte büyük kardeşler evlenerek evden ayrılırken en küçük erkek çocuk evlendiğinde Adıge Khabze gereği baba evinde yaşamaya devam ederdi. Günümüzde ise çekirdek aile düzenine geçilmesi nedeni ile bu Adıge Khabze uygulanmamaktadır.

Çerkez kültürü saygı temeli üzerine inşa edilmiştir. Özellikle büyüklere ve yaşlılara saygı gösterilmesi Adıge Khabze’de temel esastır. Geçmişten günümüze bu esas korunsada geçmişteki büyük aile yapısında otoriteyi, evin yönetimini ve nihai karar yetkisini elinde bulunduran büyükanne ve büyükbabaların bu fonksiyonlarını günümüzdeki çekirdek aile yapısında devam ettiremedikleri, tecrübelerini ve fikirlerini ancak tavsiye niteliğinde dile getirdikleri görülmüştür. Ayrıca geçmişte büyükbabalar konumları gereği, torunları ile büyükanne kadar yakın iletişim içerisinde olmazlardı. Günümüzde ise büyükanne ile birlikte, anne ve babaları çalışan torunlarına bakmakta ve torunları ile yakın iletişim içerisinde dirler.

Geleneksel Çerkez aile yapısında baba aile reisidir ve otoriteyi elinde bulundurur, anne ise şefkati temsil eder. Geçmişte babaların otoritesi ve resmiyeti, duygularının anlaşılmasına engel oluyordu. Bu durum çocukları olumsuz etkileyerek ilerleyen yıllarda travmalara sebep olmuştur.

Geçmiş yıllarda Adıge Khabze gereği birbirlerine resmiyet esaslı davranan eşlerin bu tavrı günümüzde değişmiştir.

Geleneksel yapıda, erkek çocukların soyun devamı olarak kabul edilerek ön planda tutulup bir evin sorumluluğunu alabilecek donanımlarla yetiştirilmesine özen gösterilirken günümüzde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın çocukların hayata hazırlanması daha fazla önemszenmektedir.

Geçmişte donanımlı bir ev hanımı olarak yetişmesi ön planda tutulan ve Adıge Khabze'yi, pşşe vunedde öğrenerek yetiştirilen kız çocukları, günümüzde okutularak bir meslek sahibi olmaya teşvik edilmektedir. Pşşe vune geleneği de günümüzde uygulanmamaktadır.

Geçmişte kardeşler arasındaki ilişkiler, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin büyüklük ve küçüklük esaslı çerçevesinde şekillenirdi. Toplum içinde de öncelik büyük kardeşin olur, küçük kardeşler de bu durumu sorgulamadan saygıyla karşılardı. Günümüzde ise büyük kardeşe saygı gösterilse de sorgulamadan itaat etmek ve büyüğe öncelik tanımak düşüncesi yaygın değildir. Erkek kardeşlerin iletişimlerini gelinlerin bakış açıları etkilemektedir. Ayrıca geçmişte kız ve erkek kardeşler birbirlerini sahiplenirlerdi. Toplum içinde erkek kardeş daha ön planda olurdu. Kız çocuklar, erkek kardeşlerine hizmet etmekten kaçınmazlar, erkek kardeşler de korumacı davranışları ile kız kardeşlerini gözetirlerdi. Günümüzde, eğitim hayatları yoğun olan kardeşlerin birbirine hizmet etmeye vakitleri olmadığı gibi toplum içinde gerçekleşen etkinliklere de kimse ön planda olmadan birlikte katılıp eğlenebiliyorlar.

Geleneksel Çerkez ailesinde üvey kardeşlerin diğer kardeşleri ile ilişkileri öz kardeşlerden farklı değil iken günümüzde özellikle miras bölümümü söz konusu olduğunda üveylik kavramı yoğun biçimde dile getirilmektedir.

Geçmişte Çerkez gençleri, Adıge Khabze çerçevesinde düzenlenen çeşitli etkinlikler ve ortamlarda bir araya gelip birbirlerini tanıma imkânına sahiptiler. Bu ortamlarda oluşan kaşenlikler evliliğe giden yolun başlangıcı olurdu. Günümüzde bu amaçla sosyal medya da aktif olarak kullanılmaktadır. Geçmişte genel olarak kaçma şeklinde gerçekleştirilen ve başlık parası (vase) ödenen evlilik şekli günümüzde uygulanmamaktadır. Kaşenlik anlayışı da zaman içerisinde değişmiştir.

Kız tarafının aile büyüklerinin ve damadın katılmadığı günlerce süren düğün törenleri, günümüzde tüm aile bireylerinin de katılımıyla kız tarafındaki kına gecesi ve erkek tarafındaki düğün ya da nikâh merasimi ile iki günde bitirilmektedir. Geleneksel Çerkez kültüründe olmayan kına gecesi geleneği, Bigalı Çerkezler tarafından uygulanmaktadır. Bu konuda, Bigalı Çerkezlerin başka toplumların kültüründen etkilendiği anlaşılmaktadır.

Çerkez ailesinde gelin; yeni evine, gelin alıcı konvoyu ve eğlenceli şakalar eşliğinde düzenlenen törenler ile getirilirdi. Günümüzde şakaların şekli değişmiş olsa da gelin alıcı konvoyları ve gelin alma törenleri hala sürdürülmektedir.

Son derece mesafeli olan kayınpeder ve gelin iletişimini düzenleyen Adıge Khabzeler bugün uygulanmamaktadır.

Büyük aile yapısında kayıinvalideler, evin düzeninden sorumlu iken gelinler her konuda kendilerinin yardımcısı konumundaydılar. Günümüzde çekirdek aile yapısında, gelinler kendi ev düzeninden sorumlu ve geçmişin aksine kayıinvalideler gelinlerinin yardımcısı konumundalar.

Gelinler, Adıge Khabze gereği görümcelerine ve kayınbiraderlerine isimleri ile seslenmez, güzel anlam ifade eden lakaplar ile seslenirlerdi. Bu Adıge Khabze günümüzde uygulanmamaktadır.

Büyük aile yapısında birbirini kollayan ve aile itibarını önemseyerek hareket eden eltiler, günümüzde daha bireysel düşünerek davranmaktadırlar.

Geçmiş yıllarda damatlar, eşlerinin ailesi ile uzun süre bir araya gelmezlerken günümüzde ilk günden itibaren, o evin oğlu rahatlığında hareket etmektedirler.

Geleneksel yapıda uzlaşmacı ve yapıcı yaklaşımlar sergileyen gelin tarafı aileleri, günümüzde daha karpisli tavırlar sergilemektedirler.

Aileye yeni katılacak bebek haberi her zaman mutluluk kaynağıdır. Geleneksel Çerkez ailesindeki gelinler, mutlu bir haber de olsa bebek beklediklerini rahatlıkla ilan edemezlerdi. Bu çok ayıp karşılanırdı. Bebek bekleyen gelinler olağan dışı bir durumları yok ise günlük hayatlarına aynen devam ederler, özel muamele görmezlerdi. Gelinin durumundan şüphelendiği için kendisine sorarak bebek haberini öğrenen görümce ya da eltiler, konudan haberdar olsalar da bu durumu gündem haline getirmezlerdi. Günümüzde ise gençler, bebek beklediklerini tüm çevreleri ile kendileri paylaşıyor ve bebek olana kadar konu güncelliğini korurken, gelinler de ilgi odağı olmak istiyorlar.

Geçmiş yıllarda yeni doğan bebeğe genellikle aile büyükleri zaman zaman da amca ya da halalar isim koyar ve isim koyan kişi, bebeğe hediye verirdi. Günümüzde bebeğin ismine anne ve babası karar vermektedir. Karar verilen isim, geçmişte de günümüzde de bebeğin kulağına ezanla birlikte okutulmaktadır. Çocuklara Çerkez isimleri, 2000’li yıllardan itibaren konulabilmeye başlanmıştır.

Çerkez aile yapısında boşanma sık rastlanan bir durum değildir. Aile büyükleri ve toplum baskısı boşanmaların önüne geçebilmekteydi. Günümüzde ise boşanmaya karar veren çiftler, bu sürece kimseyi dâhil etmiyor ve kendi kararlarını uyguluyorlar. Geçmişte boşanmaya karar veren çiftler, birbirini rencide etmemeye özen gösterirken günümüzdeki boşanmalarda özellikle de ekonomik paylaşımlarda, taraflar birbirlerine karşı sert tutumlar takınabilmektedir.

Boşanacak olan çiftler çocuk sahibi ise geçmişte, çocukların baba evine ait olduğu fikri kabul gördüğünden genellikle babanın yanında kalan çocuklar, günümüzde annelerinin yanında da kalabilmektedir. Babalar bu süreçte, anneye ekonomik destek vererek sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Çerkez ailesinde cenaze olduğunda öncelikle yapılması gereken bu haberin ailenin yakınlarına iletilmesidir. Geçmişte atlı haberciler ile çevreye duyurulan cenaze haberi, günümüzdeki teknoloji sayesinde daha kısa sürede çevreye duyurulmaktadır. Geleneksel yapıda köylerde işinin ehli olan kimseler tarafından defin işlemine hazırlanan cenazeler, günümüzde ilgili belediyelerin cenaze teşkilatında görevli personelleri tarafından defin işlemine hazırlanmaktadır. Önceki yıllarda komşular cenaze evine her türlü desteği verirlerdi. Günümüzde ise cenaze sahiplerinin acılarının arasında misafir ağırlamaya çalıştıkları göze çarpmaktadır. Ölen kişiye ait olan kişisel eşyaların dağıtılması, değişmeden günümüze ulaşan uygulamalardandır. Bununla birlikte, geçmiş yıllarda cenazenin defininin ardından yedi gün okutulan dualar günümüzde üç günde bitirilmekte, kırkinci ve elli ikinci günlerde ayrı ayrı yapılan dualar da cenaze sahibinin şartlarına göre bazen elli ikinci gecede yapılmaktadır. Geçmiş yıllarda cenaze olan yerde akrabalar ile birlikte tüm çevre yas sürecine dâhil olurken günümüzde sadece cenaze evinin yakın akrabaları yas sürecine hassasiyet göstermektedir.

5.3. Öneriler

Bu çalışmada, Bigalı Çerkezlerde aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri araştırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda, Çerkez aile yapısındaki aile içi ilişkileri düzenleyen pek çok Adıge Khabze'nin günümüze ulaşmadığı bu nedenle de uygulanamadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmacının kendisi de Bigalı olup Çerkez bir ailede doğup büyümüştür. Bu nedenle araştırma konusu ile ilgili yıllara dayalı geniş gözlem imkânına sahip olmuştur. Yapmış olduğu araştırmadan elde ettiği sonuçlar ve kendi gözlemleri birtakım önerileri gerekli kılmıştır. Öneriler, uygulama önerileri ve yeni araştırma önerileri olarak iki başlık altında verilmiştir.

5.3.1. Uygulama önerileri

- Aile içi ilişkileri düzenleyen Adıge Khabzelerin gelecek kuşaklara aktarılmasında, öncelikle çocukların yetişmesinden sorumlu anne babalar ve Adıge toplumu gereken hassasiyeti göstermelidir.
- Çerkez danslarının ve Çerkez dilinin öğretilmesi konusunda aktif faaliyet gösteren dernekler, Adıge Khabze konusunu da önemsemeli, bu konuda da eğitim ve seminerler düzenlemelidirler.
- Thamateler belirli aralıklar ile hase'yi toplayıp, teknolojik gelişmeleri de (sosyal medya ortamı) dikkate alarak Adıge Khabze'yi güncellemelidir.
- Çeşitli medya ortamlarında Adıge Khabze'yi tanıtan çalışmalar yapılmalıdır.

5.3.2. Yeni araştırma önerileri

Çanakkale'nin Biga ilçesinde Çerkez, Boşnak, Pomak, Kumuk, Roman (Çingene), Tatar ve Çeçen olmak üzere birçok etnik kökenli toplumlar bir arada yaşamaktadır. Bu araştırmada, Biga Çerkezlerinde aile hayatını düzenleyen Adıge Khabzelerin geçmişten günümüze değişimleri incelenmiştir. Daha önce konu ile ilgili bölgede yapılmış akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır dolayısı ile yapılan bu araştırma ilk olma özelliği taşımaktadır.

Gelecekte araştırmacılar, daha geniş bir evren ve örneklem grubu ile farklı çalışmalar yapabilirler, bu araştırmanın sonuçları ile karşılaştırarak yeni çözüm nerileri sunabilirler.

6. ÇERKEZCE GENİŞ ÖZET

6.1. Резюме.

Мы уплэкунхэр зыфэгъахыгъэр хабзэр къэзгъэлъэгъорэ унэгъо зэфыщытыклэхэр ары, унэгъоу адыгэ псэуплэхэу районэу Бига щыпсэуштыгъэхэр ыкли адыгэу япсэуплэ рафыхи 1864 илъэсым Османлы империем къэклогъагъэхэр ары.

лофшлагъэм ахэлэжъагъэх адыгэу Бига щыпсэухэрэр.

Бига анахъ район инэу Чанаккалэ итхэм ащыщ. Ащ хахьэх адыгэ псэуплэ пщыкӀутӀу: -Асаги Демирджи (Бэджэшъкъуай-, Едыпсыкъуай), Бахъчели (Еджэрыкъуай) Бакаджак, Джихъадие (Тыгъужъкъуай), Дерекъой (Шынджыи, Тэхъутэмыкъуай), Эмирорман (ХацӀыкӀукъуай), Хъаджыкъой (Аскъэлай), Къахъвэтэпэ (ХъакӀуцукъуай), Османйе (Гъобэкъуай), Саваштэпэ (Бжыхъэкъоежъ), Токаткыры, Идрискору (Текфкой, Бжыхъэкъуай).

Мы адыгэ чылэхэр загъэпсыгъэхэр 1852 ыкли 1887 илъэсхэр ары. Адыгэхэр Кавказым къырафыхи Османлы империем къэкӀонхэу зэхъур ары. Бэлкъархэри мыхэм къахэӀыстэжыгъагъэх. Осман-Урыс заоу 1877-1878 илъэсым щылагъэм къыкӀыжыгъагъэхэр, ау щыӀэх чылэхэр адыгэ щэху дэмысэу.

Мы чылэхэм ащыпсэухэрэр ары лофшлагъэм ахэлэжъагъэхэр, зэкӀэмкӀи нэбгырэ щэкӀырэ зырэ, ахэмэ ащыщэу тӀокӀыр бзылъфыгъ, пшыкӀузыр хъульфыгъ.

УпчӀэгъу тызфэхъугъэхэм аныбжъ илъэс пшыкӀутфым щегъэжъагъэу тӀокӀиплӀырэ хырэм нэсы. УплэкӀуныр упчӀэ нэшанэм илъэу кӀуагъэ.

Зэфэхьысыжым кыгълэгъуагъ унэгъо зэфыщытыклэ хабзэу щылэхэр. Джэуаплэу кытлэкыхагъэхэр зэхатфыжыгъэх ыкли кэттхыжыгъэх:

- Адыгэ унэгъо зэфыщытыклэм иягъэ еклы социально-экономическэ ушхыагъу зэфэшхыафэхэр.
- Блэклыгъэ зэманым нэж-лужхэм, унэгъо гъэпсынымклэ уасэу афашыщтыгъэм джырэ лъэхъанэм кыщыклагъ.
- Тыхэмрэ, ныхэмрэ лэнатлэу унагъом щырялагъэхэр зэщыкыуагъэ хъугъэх, джы тлури эфэдэу мэлажэх, унэгъо- хызмэтыр зэдашлэ, сабыихэр зэдаплух.
- Адыгэ унэгъо кызырыклэм, хабзэу зэш-зэшыхъухэм язэфыщытыклэнэу щытыр, непэрэ мафэм з эблэхъугъэ мэхъу.
- Ныбжыклэу кызырэхэрэр язакъоу псэунхэу фаех, ау яунагъохэр упчлэжыгъо ашыхэуи кыхэклы.
- Адыгэ унэгъом нысаклэу кыххэрэм зызырэхигъэпсынэу щыт хабзэм непэ члэнагъэхэр фэхъугъэх.
- Сабыир къэхъумэ цлэ фэусыным ехыллэгъэ хабзэр непэ агъэфедэжырэн.
- Адыгэ унэгъом зэхэклыжыныр емыклушхоу шалытэщтыгъэ, ау зэхэклыжыныхэ фаеу зыхъуклэ зыми иягъэ рамыгъэклынэу пылтыщтыгъэхэмэ джы ар кырадзэжырэн.
- Цыфыр дунаем зехыжыкылэ, ащ ифэлэ фашлэхэм непэ члэнагъэхэр фэхъугъэх, икыу фэдизэу апылтыжыыхэн.

6.2. Зэфэхьысыжыр

Мы лэфшлагъэм мэхъанэу илэр – адыгэу Бигам щыпсэухэрэм нэлуасэ зафэтшлынэу ыкли янепэрэ щылакларэ блэклыгъэ щылакларэ зэдгъэпшэнышъ, зэхыоклыныгъэу фэхъугъэхэр кыхэдгъэщынэу ары.

Ащ кыхэкклэу мыш фэдэ зэфэхьысыжыыхэр тшлыгъэх:

Бига районым иадыгэхэр абдзах, бжъэдыгъу ыкл шапсыгъэ лъэпкыыхэм ащыщых.

Ныбжыклэу Бига унагъо щызышлэ зышлоигъохэм непэрэ хабзэри, ижырэ хабзэри агъэфедэн фитых. Непэрэ ныбжыклэхэм нысащэр игъэклотыгъэу ашлы. Осэтыныр, Бига щыпсэурэ адыгэхэм илъэс 80-м нэс агъэфедагъ, ащ нэужым члэнагъэу хъугъэ.

Блэк1ыгъэм зэш-зэшыхъухэм чэзыу-чэзыоу унагъо аш1эщтыгъэ.

Зын хэмык1ыгъэ зэш-зэшыхъухэми мы чэузыур агъэфедэу хъуштыгъэ. Непэ чэзыум мэхъан ратыжырэп, адрэ лъэныкъомк1э зэдрагъаштэ, зэдэлэпылэх.

Блэк1ыгъэ лъэхъанэм сабыихэм яегъэджэн мэхъанэшхо ратыштыгъэп. Унагъо хъызмэтым фагъасэщтыгъэ, ау джырэ зэманэм гъэсэныгъэм осэшхо фаш1ы.

Унагъом тым ч1ыплэшхо щибубыштыгъэ, лъытэныгъэшхо фаш1ыштыгъэ, джы непэ ясабыихэм адэджэгух, адэсэмэркьэух.

Блэк1ыгъэм к1элэ нахыжъым кызышцэк1э, ик1ыти унагъо ыш1эщтыгъэ. К1элэ нахык1эр лъапсэм кыинэщтыгъэ. Непэ а хабзэр ч1анагъ.

Адыгэ культурэр лъытэныгъэ шъуашэм илъэу гъэпсыгъэ. Лъытэныгъэ нахыжъхэм афэпш1ынэр непэрэ уахътэми агъэфедэ. Нахыжъхэм уяупч1ыжыныр ижырэ лъэхъанэм кыщцежъагъэу непэрэ мафэми фаехэм агъэфедэ. Непэ ныжъхэм я1энат1э пхъорэльфыхэм алъыплъэныхэр ары.

Адыгэ унэгъо кызырык1ом тым ч1ыплэ шъхьалэ щилыгъ, ныр – гук1эгъуш1. Тым ыгу илър кыгъэльэгъон фитыгъэп. Ащ кыхэк1эу сабыихэм кын алъэгъуштыгъэ.

Ащ фэдэ зэфыштык1э тэк1у тэк1оу зэблэхъугъэу хъугъэ.

Блэк1ыгъэм хъульфыгэ к1алэхэм нахь уасэ афаш1ыштыгъэ. Лъэпкыр лъагъэк1отэнэу ащыгугъухэу ягъэсэни нахь пыллыштыгъэх.

Непэрэ лъэхъанэм сабыихэм зэфэдэу апылтых.

Пшъашъэхэр унэгъо хъызмэтым фагъасэщтыгъэх, непэ сэнэхъат зэфэшъафхэр зэрагъэгъотэу хъугъэ.

Блэк1ыгъэм нахыжъ-нахык1э хабзэр агъэлаплэщтыгъэ. Нахыжъым уасэшхо фаш1ыщтыгъэ. Нахыжхъэр нахык1эхэм афэсакъыщтыгъэх, агъасэщтыгъэх. Джы уахътэ зэрямылэм къыхэк1оу а хабзэри ч1анагъ.

Адыгэ унагъом зын хэмык1ыгъэ зэш-зэшыпъухэр зэхадзыщтыгъэхэп. Зэк1эри зэфэдэу ш1у зэрэлъэгъуштыгъэх.

Блэк1ыгъэм ныбжык1эхэр хабзэм диштэу джэгум нэ1уасэ щызэфэхъуштыгъэх. Ащ ыуж унагъуи зэдаш1эщтыгъэ. Непэ а 1офымк1э интернетыри агъэфедэх.

Нысашэу мэфэ зауэрэ клорэм клалэми пшъашъэми яунагъохэр хэлажэрэп. К1эухыр мэфит1урэ мак1о. Зы чэщыр пшъашъэм иунэ; джэгур клалэм иунэ. Чэщэу «кына» зыфалорэр адыгэ культурэм хэтэп, ау Бигам щыпсэурэ адыгэхэм мыр агъэфедэ.

Нысак1эр адыгэ унагъом къыращэ зыхъук1э дахэу пэгъок1ых, сэмэркъэу зэфэшхъафхэмрэ, мэкъамэхэмрэ агъэфедэ.

Блэк1ыгэм Унэгъо ш1эным гуащэм ч1ыплэшхо щибубытыщтыгъ, нысэхэр ащ ренэу еупч1ыжыштыгъэх ык1и дэлэпылэщтыгъэх. Непэ гуащэхэр нысэхэм яупч1ыжых.

Ижърэм нысэхэм пщыкьо-пщыпхъухэм ац1эк1э яджэщтыгъэхэп. Ц1э тедзэхэр афаусыштыгъэ мэхъанэ дэгъу къарык1эу. Непэрэ лъэхъанэм а хабзэри ч1энагъэ хъугъэ.

Махъулъэр ишгъэхэгъусэ ытыщ ихъан фитыгъэп. Джы апэрэ мафэм щегъэжьагъэу як1алэм федеу мээек1о, тыщхэми як1алэу алытэ.

Сабыир къызэрэхъушт къэбарэм лъэшэу ежэщтыгъэх, ау нысэм ышгъо сабий зэрэхэлъыр ылотэныр емык1оу алъэгъуштыгъэ. Непэрэ лъэхъаным а къэбарыр гуш1охэзэ а1уатэ.

Блэк1ыгъэм сабыим ц1э фэзыусыштыгъэхэр нахыжхъэр ары ык1и ц1э зыусырэм сабыим шъуашэ фиш1ыщтыгъэ. Непэрэ уахътэм сабыим ыц1э ны-

тыхэм кыхахы. Сабым ыцлэ азаным хэтэу ытхыаклүмэ ралоштыгъэ. Адыгэцлэхэр сабыихэм афаусынэу зырагъэжыагъэр 2000-э илгъэхэр ары.

Адыгэхэм зэхэк1ыжынынэр емк1ушхоу алътэщтыгъэ. Унагъом нахыжъэу исыхэмрэ, лътэныгъэ зыфаш1ырэ нахыжъхэмрэ яш1уагъэ к1ак1ощтыгъэ унагъор зэхэмык1ыжыным пае. Непэ ныбжык1эу зэхэк1ыжынынэу изыхъухъэхэрэр зыми еупч1ыжыыхэрэп, ежхэм яш1оигъоныгъэ тетэу мэпсэх. Унагъом к1ыхъухъагъэ сабыир тым к1ыфэнэнэу зэрэщтыгъэр блэк1ыгъ, джы сабыихэм ным дэжэ загъэзэн фитых.

Цыфыр дунаем зехыжыкӀэ апэрэу Ӏахыылхэм макӀэ зэрарагӀэлуштым пылбыгӀэх. А кӀэбарыр ыгӀэӀунэу шыур атӀупшыщтыгӀэ. ДжырӀэ лӀэхъанэм ар нахӀэ ӀэшӀэхэу хӀугӀэ. ӀӀагӀэм ищыгӀынхэр гошчыгӀэныр джырӀэ лӀэхъанэми кӀэнагӀ. Ау тхьальӀоу мафӀэблым кӀыкӀоцӀ ашӀыщтыгӀэр джы мӀэфищкӀэ аухы.

6.3. Гушцы1эк1эухыр

Мы зэгэпшэнмэ кьагьэлыагьо Бига и адыгэхэм яунэгьо зэфышытыклэхэр блэклыгьэ льэхъанэм кышчыублагьэу джырэ уахьтэм нэс. Зэфэхьысыжьэу тшыгьэхэм кьызэрагьэлыагьорэмклэ тхыгьэхэу адыгэ унэгьо гьэпсыклэхэр зэрытыгьэхэр алэклэзыгьэх, ащ кьыхэклэу агьэфедэни алгьэклыжьырэл.

Мы зэгэпшэнхэр резгэклөкыгэри Бига щыц, адыгэ унагъом кышыхугъ. Ащ кыхэклэу ламалышхохэр илагэх мы уплэклуныхэр ригэклөклынхэу. Зэфэхысыжбэу ышлыгэхэр агъэфедэнышъ ыкли льягэклотэн фитэу изын аритыгъ.

6.3.1. Зэрэгбгээфедэщтыр

- Адыгэ ны-тыхэу сабий гэсэныгэмклэ пшэрылтхэр зилэхэм, унэгъо шлэнымклэ шапхэу щылэхэр ясабыхэм тэрэзэу алыагъэлэсынэу.

- Хызмэтшлэлэу бзэ зэгэшлэнымрэ ык1и адыгэ кьашьом апылхэм джащ фэдэу шэн хабзэ дахэр ахалхьанэу гуцылэгьу афэхьунхэу.
- 1ашхэтетыхэмрэ, тхьэмагэхэмрэ кьэбарэр аугьонизэ алэглагьэхьан ык1 хабзэм халхьан фае
- Уплэк1ун кьэбарык1эхэр 1амалэу щы1эхэр агьэфедэзэ ц1ыфмэ анагьэсын фае.

6.3.2. Уплэк1унык1эу щы1эхэр

Адыгэхэр, Бойснейцэхэр, Помакхэр ык1и нэмык1 ц1ыф льэпкьхэр Чанаккалэ районэу Бига щэпсэух.

Уплэк1унхэр зыфэгьахьыгьагьэр Бига иадыгэхэр блэк1ыгьэ льэхьанэм кьыщыублагьэу тильэхьанэ кьэсэу. Джырэ нэс мыш фэдэ уплэк1унхэр щы1агьэхэп, ащ кьыхэк1эу мыр апэрэу тэлытэ.

Тапэк1э мыш фэдэ уплэк1унхэр нахь игьэк1отыгьэу редгьэк1ок1ын, нахь ц1ыфыбэ хэдгьэлэжьэн, нэужым зэфэхьысыжхэр зэдгьэпшэн.

KAYNAKÇA

- AF2016 Adıge Filolojisi Sempozyumu-Güncel Konular. (2016). *Düzce Üniversitesi Uluslar Arası Adıge Filolojisi Sempozyumu-Güncel Konular Bildiriler Kitabı 13-15 Mayıs*. İstanbul: Apra Yayıncılık, 1-534.
- AF2019 Adıge Filolojisi II Sempozyumu-Adıge Dünyasının Bugünü. (2019). *Düzce Üniversitesi ve Adıge Devlet Üniversitesi İşbirliği ile Düzenlenen II. Uluslararası Adıge Filolojisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 18-20 Ekim*. Ankara: Pelin Ofset Matbaa, 1-365.
- Altın, F. (2016). Düzce Üniversitesinde Çerkez Dili ve Edebiyatının Gelişmesi ve Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Alanda Toplumsal Gelişmeye Katkıları. *AF2016 Adıge Filolojisi-Güncel Konular.Düzce Üniversitesi Uluslararası Adıge Filolojisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 13-15 Mayıs*. İstanbul: Apra Yayıncılık, 25-45.
- Altın, F. (2019). 21.Yüzyılda Anadolu'da Tehlike Altında Olan Adıge(Çerkez)Kültürü ve Adıge Khabze. *AF2019 Adıge Filolojisi II-Adıge Dünyasının Bugünü.Düzce Üniversitesi ve Adıge Devlet Üniversitesi İşbirliği İle Düzenlenen II. Uluslar Arası Adıge Filolojisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 18-20 Ekim*. Ankara: Pelin Ofset Matbaa, 260-274.
- Altın, G., & Gümüş, M. (2011). Çerkezlerde Kaşenlik Adeti Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Eskişehir Örnekleme. Bursa: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu, 30-31.
- Bağ, Y. (1997). *Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür Din Tanrı* (1.Basım). İstanbul: Ceylan Matbaacılık.
- Baj, J. (2019). *Çerkeslerde Sosyal Yaşam* (2.Basım). Ankara, Hamamönü/Altındağ: Kafdav Yayıncılık İşletmesi.

Baxuhukhue Betal. (2020). *Adıge Nise*. nartlar.com/: <http://www.nartlar.com/adige-nise.html> adresinden 13 Ağustos 2020 tarihinde alındı.

Baxuhukhue,B.(2020).*Şarkı Sözleri (Çev.İlhan Aydemir)*. Nartlar.com: <http://www.nartlar.com/adige-nise.html> adresinden 01 Haziran 2020 tarihinde alındı.

Baytekin, S. (2017). *Diaporada Çerkes Olmak* (1.Basım). Bursa: Kuzgun Kitap.

Biga Belediyesi.(2020,Ocak). *Ekonomik Hayat*. Biga-Tanıtım: <https://www.biga.bel.tr/biga-tanitim/ekonomik-hayat> adresinden 08 Şubat 2020 tarihinde alındı.

BigaTmo.(2019).*Biga*: <http://www.tmo.gov.tr/upload/images/subeharita/kultur/bandirmabiga.pdf> adresinden 23 Ağustos 2019 tarihinde alındı.

Ceyhan, D. (2008). *Türkiyede Kültürel Çeşitlilik Olarak Alt Kültürler:Çerkez ve Manav Alt Kültürleri Arasında Mukayeseli Bir Çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Programları Ve Öğretim Bilim Dalı, Ankara.

Çelikkıran, M. (1992). *Çerkesce-Türkçe sözlük*. Maykop: Adige Yayınevi.

Çünatıkho, M. Y. (1914). *Kafkas Tarihi*. (F. Huvaj, Çev.). İstanbul: Hürriyet Matbaası.

Devrisheva, K. (2018). Ahıska Türklerinde Aile Kültürü. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4 (7), 1-8.

Emoji Crew. (2017). *Çerkez Dünyasını Tanıyalım*. Emoji: <https://emoji.com.tr/cerkesler/> adresinden 04 Ekim 2019 tarihinde alındı.

Erciyes, J. C. (2007). Adapazarı-Düzce Yöresi Çerkeslerinde Ad Koyma Adetleri. s. 6. http://apsnyteka.org/file/Jade_5_CerkeslerdeAdKoymaAdetleri-JadeCemre.pdf adresinden 23 Mayıs 2020 tarihinde alındı.

- Guşıps. (2014, Mart). *Doç. Dr. Sima Nart ile “Thamadelik” Üzerine*. <http://www.gusips.net/soylesi/5533-doc-dr-sima-nart-ile-thamadelik-uzerine.html> adresinden 26 Temmuz 2020 tarihinde alındı.
- Güngör, F. (2004). *SSCB Sonrası Dönemde Batı Kafkasya'da Sosyal Yapı ve Değişme Adıge Toplumu Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı-Sosyal Değişme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gürsu, E. (2019). *Kuruluş Biga Sidene.(1.Basım)*. İstanbul: Mor Yayıncılık.
- Hotko, S. (2015). *Çerkeslerin (Adigelerin) Tarihi*. (O. Uravelli, Çev.). İstanbul: Apra Yayıncılık.
- Huvaj, F. (2003). *İslam Dini ve Adıge Gelenekleri Çerçevesinde Cenaze Hizmetleri* (1.Basım). Ankara: Adıge Yayınları.
- Kafkas Dernekleri Federasyonu. (2020, Mayıs). *Diaspora*. Kaffed web sitesi: <https://www.kaffed.org/21may/> adresinden 25 Mayıs 2020 tarihinde alındı.
- Kafkasevi Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2007, Ekim). *Kafkasya Tarihinden*.Kafkasevi.Com: <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/29> adresinden 26 Temmuz 2019 tarihinde alındı.
- Kakınç, H. (2013). *Çerkes Aşkı* (2.Basım). İstanbul: Destek Yayınevi.
- Kalkan, Y. B. (2006). *Çerkes Halkı ve Sorunları* (1.Basım). İstanbul: Özdemir Matbaacılık.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (33.Basım). Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Ticaret Limited Şirketi.
- Kaya, Y. (2015). *Çerkesler -1-Tarih-Mitoloji-Gelenek* (1.Basım). İstanbul: Dahi Yayıncılık.

kelimeler.gen.tr.(2020).gasilhane-nedir-ne-demek-: <https://kelimeler.gen.tr/gasilhane-nedir-ne-demek/> adresinden 13 Ağustos 2020 tarihinde alındı.

Khajeh, B. H. (2013). *İran'da Yaşayan Hallaç Türklerinin Sosyo Kültürel Yapısı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Kurt, İ. (2013, Ocak). *Patchwork Aileleri.* Tİ Entertainment: <http://www.ti-entertainment.com/Yz-5-Makale-Patchwork-Aileleri---Irem-Kurt.html> adresinden 20 Mayıs 2019 tarihinde alındı.

kurul.diyaret.gov.tr. (2020). *mehir-ne-demektir-.* <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/808/-> adresinden 01 Ağustos 2020 tarihinde alındı.

Lı, Y. H. (2019). *Çin'de Yaşayan Salarların Sosyo-Kültürel Yapıları Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Türkiyat Araştırmaları, Ankara.

Namıtok, A. (1939). *Çerkeslerin Kökeni (Origines DesCircassiens).* (A. Çeviker, Çev.). Ankara: Kaf-dav Yayınları.

Natho, K. (2009). *Kafkasya'da ve Kafkasya Dışındaki Çerkesler.* (Ö. A. Kurmel, Çev.). Ankara: Kaf-Dav Yayınları.

Nazlı, S. (2013). *Aile danışmanlığı* (9.Basım). Ankara: Anı Yayıncılık.

Noghumuka, Ş. (1974). *Çerkes Tarihi.* (V. Güsar, Çev.). İstanbul: Baha Matbaası.

Papşu, M. (2002). *Çerkes Adları Sözlüğü* (1.Basım). İstanbul: Cihivi Yazıları Yayınevi.

Polovinkina, T. V. (2007). *Çerkesya Gönül Yaram.* (O. Uravelli, Çev.). Ankara: Kaf-Dav Yayınları.

Sarebiy, M. (2016). *Çerkesler ve Gelenekleri.* (Y. Bayazıt, Çev.). Ankara: Kalkan Matbaacılık.

Sediyani, İ. (2011, Eylül). *Türkiyedeki Çerkes Köyleri*. Sediyani Haber: <http://www.sediyani.com/?p=4978> adresinden 20 Temmuz 2019 tarihinde alındı.

Serbes, N. (2016). *Benim Yolum Xabze*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Sezal, İ. (2003). *Sosyolojiye Giriş* (2.Basım). Ankara: Martı Yayınları.

Symbiosis, C. (2020). *Mysia kentleri*. celinesymbioss: <https://twitter.com/celinesymbioss/status> adresinden 07 Ağustos 2020 tarihinde alındı.

Tavkul, U. (2007). *Kafkasya Gerçeği* (2.Basım). İstanbul: Selenge Yayınları.

Tuna, R. (2014). *Adıge Xabze* (2.Basım b.). İstanbul: As Yayınları.

turkcesozlukler.com. (2020). <https://www.turkcesozlukler.com/hukuk-terimleri> adresinden 13 Ağustos 2020 tarihinde alındı.

Türk Dil Kurumu. (2011). *Resimli Okul Sözlüğü* (2.Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Üstün, Y. Ş. (2018). *Bulgaristan'dan 1989 Yılında Yalova'ya Göç Eden Türklerin Sosyo Kültürel Yaşamı ve Süreç İçindeki Değişimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Anabilim Dalı Türk Müziği Programı, İstanbul.

Vunereko, M. (2019, Mayıs 08). Aile İçi Habze. (E. Demirkıran, Röportaj Yapan).

Vurucu, A. G. (2014). *Muş İlindeki Kafkas Kökenli Halklar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Бахъуэ Бетлал. (2020). <https://teksty-pesenok.ru/rus-adyge/tekst-pesni-nyse/1723699/> adresinden 13 Ağustos 2020 tarihinde alındı.

EKLER

Ek 1: Görüşme Formu

GÖRÜŞME FORMU

Bu sorular ‘‘Çerkez Aile İçi Adetlerinde Sosyal Değişim: Biga Örneği’’ adını taşıyan tez için hazırlanmıştır. Amacımız; Biga ilçesinin Çerkezlerinde, aile içi örf ve adetlerin (Adıge Khabze) geçmişten günümüze değişim sürecinin incelenmesidir. Gönüllülük esasına dayalı olarak aşağıdaki sorulara vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel amaçlar için kullanılacak olup başka bir kuruma veya kişilere verilmeyecektir. Vereceğiniz samimi cevaplarınız ve katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

EMEL DEMİRKIRAN

Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çerkez Dili ve Edebiyatı Programı

Yüksek Lisans Öğrencisi

Görüşme Tarihi:

Görüşme Yeri:

1.BÖLÜM

KİŞİSEL SORULAR

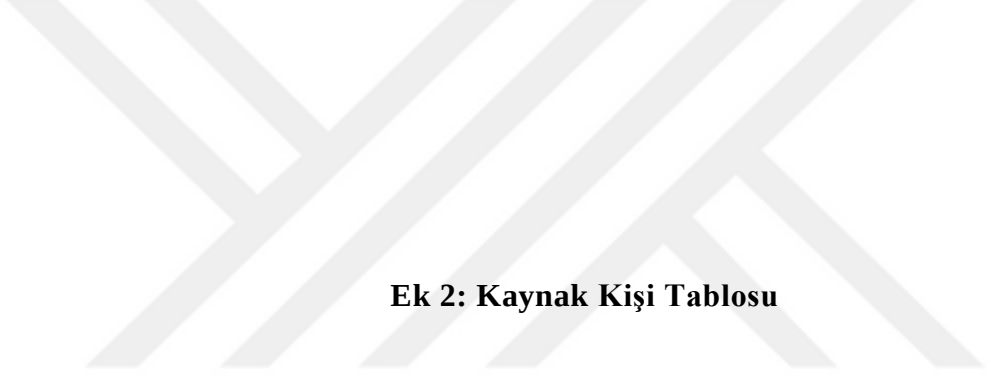
1. Adınız nedir?
2. Soyadınız nedir?
3. Doğum tarihiniz?
4. Doğum yeriniz?
5. Yaşadığınız Yer Neresidir?
6. Eğitim durumunuz nedir?
7. Mesleğiniz nedir?
8. Babanızın adı nedir?
9. Annenizin adı nedir?
10. Hangi boya mensupsunuz?
11. Hangi sülaleye mensupsunuz?
12. Kafkasya'dan ilk gelen aile büyüğünüz kimdir?
13. Kaç kardeşsiniz? (Kız- Erkek)
14. Sırası ile kardeşlerinizin adları nedir?
15. Medeni durumunuz?
16. Evli iseniz; evlenme tarihiniz ve evlenme şekliniz? (Kaçarak mı? Ailelerin rızası ile mi?)
17. Evlenirken başlık (Vase) ödenmesi oldu mu?
18. Evlenirken kardeşler arasında sıra gözettiniz mi?
19. Çocuğunuz var mı? Kaç tane? (Kız – Erkek)
20. Sırası ile çocuklarınızın adları nedir?
21. Nasıl bir ailede büyüdüünüz?
 - a- Büyükanne, büyükbaba, hala ve amcalardan oluşan büyük aile
 - b- Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile
22. Nerede büyüdüünüz? (Şehir – Köy)

2. BÖLÜM

AİLE İÇİ ÖRF- ADET (ADIGE KHABZE) UYGULAMALARI ve ÇERKEZ AİLE YAPISI İLE İLGİLİ SORULAR

23. Sizce Adıge Khabze nedir?
24. Sizce Adıge Khabze'nin kuşaklar arasında aktarımını etkileyen faktörler nelerdir?
25. Geçmişte geleneksel Çerkez aile yapısı nasıldı? Bu konudaki bilgileriniz nelerdir?
26. Günümüzdeki Çerkez Aile yapısı nasıl? Bu konudaki bilgilerinize nelerdir?
27. Büyükbaba ve büyükannelerin Çerkez aile yapısındaki rolü ve önemi ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
28. Büyükbaba ve büyükannelerin torunları ile olan ilişkileri geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
29. Baba ve annelerin Çerkez aile yapısındaki Rolü, davranışları ve önemi ile ilgili görüşleriniz nelerdir?
30. Çerkez ailesinde erkek çocuklarının yetiştirilmesi Geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
31. Çerkez ailesinde kız çocuklarının yetiştirilmesi geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
32. Erkek kardeşler arasındaki ilişkiler geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
33. Kız kardeşler arasındaki ilişkiler geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
34. Erkek ve kız kardeşler arasındaki ilişkiler geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
35. Üvey erkek ve kız kardeşler arasındaki ilişkiler geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
36. Evlilik kararının alınıp uygulanması geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
37. Aileye gelin gelmesi ile ilgili Adıge Khabzeler geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
38. Kayınpeder ve gelin arasındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
39. Kayınvalide ve gelin arasındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
40. Görümceler ve gelin arasındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
41. Kayınbiraderler ve gelin arasındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
42. Eltiler arasındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?

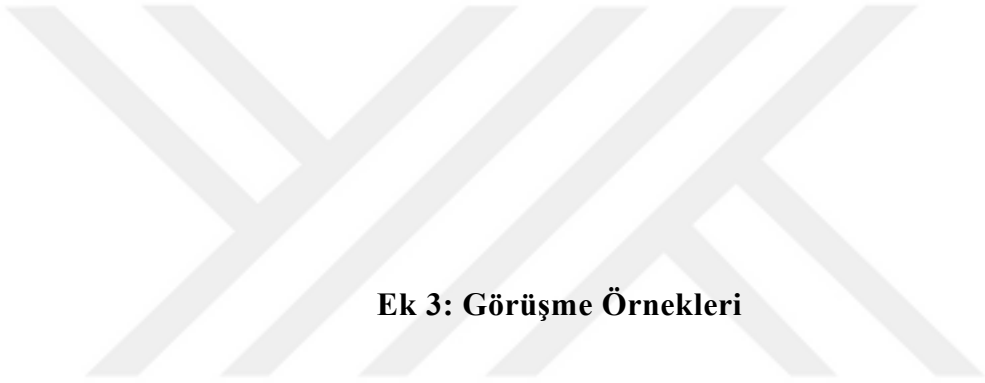
43. Gelinin ailesi ve akrabaları ile damat arasındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
44. Dünür olan ailelerin aralarındaki davranışlar geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
45. Aileye katılan gelinin bebek beklediği haberi aile fertlerine geçmişte nasıl bildirilirdi? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
46. Bebek bekleyen geline aile üyelerinin davranışları geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
47. Bebeğe isim konulması ile ilgili uygulamalar geçmişte nasıl olurdu? Günümüzde nasıl? Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?
48. Boşanmaya karar veren çiftler geçmişte nasıl bir yol izlerlerdi? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
49. Evin büyüklerinin boşanma kararına yaklaşımları geçmişte nasıl olurdu? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
50. Erkek eşini boşamak istediğinde izlediği yol geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
51. Kadın eşinden boşanmak istediğinde izlediği yol geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
52. Boşanacak olan çift çocuk sahibi ise izledikleri yol geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
53. Ailede cenaze olduğunda uygulanan gelenekler geçmişte nasıldı? Günümüzde nasıl? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?
54. Ailede, cenazenin ardından geçmişte yas süreci nasıl yaşanırdı? Günümüzde nasıl yaşıyor? Bu konudaki bilgi ve görüşleriniz nelerdir?

Ek 2: Kaynak Kişi Tablosu

Sıra	Kaynak Kişiler	Yaş	Cinsiyet	Medeni Hal	Eğitim	Meslek	Mensup Oldukları Boy
1	K.K.1	76	Kadın	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Bjeduğ
2	K.K.2	80	Kadın	Dul	İlkokul	Ev Hanımı	Bjeduğ
3	K.K.3	53	Kadın	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Bjeduğ
4	K.K.4	55	Erkek	Evli	Ortaokul	Emekli	Abzeh
5	K.K.5	55	Erkek	Evli	İlkokul	Emekli	Şapsıg
6	K.K.6	65	Kadın	Evli	İlkokul	Emekli	Bjeduğ
7	K.K.7	22	Kadın	Bekâr	Öğrenci	-	Bjeduğ
8	K.K.8	21	Kadın	Bekâr	Öğrenci	-	Abzeh
9	K.K.9	21	Erkek	Bekâr	Öğrenci	-	Bjeduğ
10	K.K.10	35	Kadın	Evli	Üniversite	Öğretmen	Bjeduğ
11	K.K.11	45	Kadın	Evli	Lise	Ev Hanımı	Bjeduğ
12	K.K.12	46	Kadın	Evli	İlkokul	Tekstil	Abzeh
13	K.K.13	40	Kadın	Evli	Üniversite	Memur	Bjeduğ
14	K.K.14	59	Kadın	Evli	Lise	Emekli	Abzeh
15	K.K.15	59	Erkek	Evli	Üniversite	Emekli	Bjeduğ
16	K.K.16	72	Kadın	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Bjeduğ
17	K.K.17	67	Kadın	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	Abzeh
18	K.K.18	35	Erkek	Bekâr	Üniversite	Mühendis	Bjeduğ

Sıra	Kaynak Kişiler	Yaş	Cinsiyet	Medeni Hal	Eğitim	Meslek	Mensup Oldukları Boy
19	K.K.19	47	Erkek	Evli	Üniversite	Özel Sektör Çalışanı	Bjeduğ
20	K.K.20	16	Kadın	Bekâr	Öğrenci	-	Bjeduğ
21	K.K.21	39	Kadın	Evli	Lise	Esnaf	Şapsığ
22	K.K.22	42	Kadın	Evli	Üniversite	Özel Sektör Çalışanı	Bjeduğ
23	K.K.23	78	Kadın	Dul	İlkokul	Ev Hanımı	Abzeh
24	K.K.24	57	Kadın	Bekâr	İlkokul	Ev Hanımı	Abzeh
25	K.K.25	78	Erkek	Evli	İlkokul	Emekli	Abzeh
26	K.K.26	44	Erkek	Evli	Yüksek Okul	Pazarlama Uzmanı	Bjeduğ
27	K.K.27	35	Kadın	Dul	İlkokul	Ev Hanımı	Şapsığ
28	K.K.28	85	Erkek	Bekâr	İlkokul	Çiftçi	Şapsığ
29	K.K.29	43	Erkek	Bekâr	Üniversite	Pazarlama Uzmanı	Şapsığ
30	K.K.30	56	Erkek	Evli	Lise	Personel Müdürü	Bilmiyor
31	K.K.31	70	Kadın	Dul	İlkokul	Emekli	Bjeduğ

Ek 3: Görüşme Örnekleri

GÖRÜŞME 24.

1. A.
2. C.
3. 1963
4. -
5. Ortaokul
6. Kışın şehirde, yazın köyde yaşıyorum.
7. Ev hanımı
8. -
9. -
10. Abzah baba, Cemguy anne
11. -
12. Kafkasya'dan gelen ilk aile büyüğümüz babamın babası yani dedem.
13. Beşkardeşiz.
14. -
15. Bekârım.
16. -
17. -
18. -
19. -
20. -
21. Annem, babam ve kardeşlerimden oluşan çekirdek ailede büyüdüm.
22. Köyde büyüdüm.
23. Adıge Khabze Adıgelere özgü, temeli saygıya dayanan Adıge yasalarıdır.
24. Bana göre Khabze'nin kuşaklar arasında aktarımında dil bilmek önemli fakat tek başına yeterli değil, dilin yanında adıge şuuruna da sahip olmak gerekli.
25. Geçmişteki geleneksel Çerkes Aile yapısında; dede, nine, çocuklar ve torunlar aynı evde ya da aynı bahçede, genellikle köyde yaşarlardı. Çiftçilik ve hayvancılık ile geçinirlerdi.
26. Günümüzde aileler küçüldü, çocuklarının okul hayatına daha çok önem vermeye başladılar. Çiftçilik ve hayvancılık azaldı. Yazları köyde geçirip kışları şehirde geçirmeye başladı ailelerin çoğu.
27. Benim büyükbabam rahmetli olmuş. Biz babaannemi biliyoruz. Babaannem istanbul'da halamın çocuğuna bakıyordu, sık sık gelip bizdede kalırdı, nerede olursa olsun otoritesi hissedilirdi.
28. Benim büyükannem torunlarına düşküdü, hepimizi çok severdi. Başka ailelerde de büyükbaba ve büyükanneler torunlarını çok sever ve nazlandırırldı. Büyükannelere "Nenej ya da Nendah" diye seslenirdik.
29. Adıge ailesinde babalar aile bireylerine karşı son derece resmi olur, anneler her konuda baba ve çocuklar arasında köprü vazifesi görürlerdi. Bu bizim evimizde de böyleydi. Tam mesai ile bir iş yerine gidip çalışan baba

çevremizde de yoktu. Tarım hayvancılık ile geçinirdik bu nedenle bize de bu işleri öğretirlerdi. Hayat prensipleri haynape üzere kurulu idi. Bu düzen annem ve babamın gençliğinde de böyleymiş.

30. Ailemin gençlik anılarını anlattıkları anları da hatırladığımda; geçmişte erkek çocuklar soyun devamı, evin direği, anne babanın güven kalesi olarak görülüp bu yaklaşımla büyütülüyordu diye biliyorum. Ben de bu bakış açısının kurbanı olduğumu düşünüyorum malesef. Okuyup bir meslek sahibi olmayı çok istememe rağmen, bana nasıl olsa evlenip gidecek gözüyle bakılarak, okutma tercihinin erkek kardeşimden yana kullanılması yüzünden benim hayallerim yarım kaldı. Günümüzde bu tarz düşünce yapısı iyi ki tamamen değişti. Şükür ki, erkek çocukların ekseninde kurulan aile düzeni kalmadı artık.
31. Geçmişte kız çocukları bir evi çekip çevirebilecek beceriye sahip olacak şekilde yetiştirilirdi. Genç kızların evde odaları (Pşeşe vune) olurdu. Bizim de pşeşe vunemiz vardı ve burada misafir kabul eder, zehesler yapardık fakat günümüzde pşeşe vunelerde zeheslerde kalmadı, gençler derneklerde bir araya geliyorlar. Günümüzde ailelerin büyük çoğunluğu kızlarını okutup meslek sahibi olmalarına önem veriyorlar. Kızlarının birine bağımlı olmasını istemiyor, kendi ayaklarının üzerinde durmasını istiyorlar.
32. Geçmişte aileler daha iç içe yaşadıkları için kardeşler de birbirine daha düşküncüydü bence. Erkek kardeşlerde birbirine saygılıydı. Düğün olduğunda abisi olan gençler biraz daha geride durur, abi kardeş aynı zeheste kaşenleri ile konuşmazlar, aynı kahvehanede oturmazlardı. Güzel olan yanı küçük olan kardeş böyle bir ortama daha önce gitmiş ise abisi bilmeden gitse bile kardeşinin orada olduğunu öğrendiğinde geri çekilir ortama girmezdi. Zaman zaman bu durumlardan çevredikiler espriler üretir eğlenceli anlar da yaşanırdı. Günümüzde bunlar kalmadı artık. Ortamlar değişti, şimdi derneklerde herkes bir arada. Bunada şükür Adıge olduklarını unutmasınlar da bu kadarına razıyız.
33. Geçmişte büyük aile hayatı tercih edildiğinden kız kardeşler de bir arada ve birbirine destek olarak büyütülürlerdi. Evlilik dışında evden ayrılan kız olmazdı genelde. Evlenen kıza diğer kız kardeşleri ihtiyaç duyduğu her konuda yardımcı olurlardı. Bekar ablası varken küçük kız evlenmezdi, aksi olduğunda çoğu zaman ablalar kırılırdı. Benim kız kardeşim evlendi ama ben tepki göstermedim. Günümüzde ise herkes bir mücadele içinde, genelde gençler çalıştığı için anneler onlara yardımcı oluyorlar, kardeşler birbirini çok sevse de birlikte zaman geçirmek müsait şartların oluşmasına bağlı oluyor.
34. Erkek ve kız kardeşler geçmişte sevgi ve saygıya dayalı bir şekilde yaşarlardı. Yaşları birbirine yakın olanlar, daha samimi ve sırdaş olurlardı fakat ev içinde ne kadar sırdaş olsalarda toplum içinde kız kardeş erkek kardeşinin önüne geçmezdi. Evde kızlar erkek kardeşlerine hizmet ederlerdi, erkek kardeşin temiz ve uyumlu giyimi kız kardeşe mal edilirdi. Erkek kardeşler de kız kardeşlerini bir yere gidip gelecekleri zaman götürüp getirirlerdi, sahip

çıkarlardı. Günümüzde herkes kendi geleceğine yön verme derdinde. Okul, iş veya evlilik nedeni ile evden uzaklaşmalar arttı, bu yüzden kardeşler özlemle bir araya geliyor ve kurallar ortadan kalkıyor hep birlikte eğlenip zaman geçiriyorlar. Erkek kardeşlerin korumacı tavrı, kız kardeşlerinde onlara hizmet eden konumu kalmadı artık bence.

35. Üvey kardeşlere gelince; geçmişte boşanan çiftlerin çocukları babada kalır, babanın ikinci eşi varsa onun tarafından ya da babaanne tarafından büyütülürdü. Diğer kardeşleri ile bir arada büyümesi önemsenirdi bu sayede üveylik diye bir kavram çocuklarda oluşmazdı. Büyüklerin tutumu bu konuda belirleyici unsurdur. Onlar sahiplenici olunca öz kardeş gibi birlikte büyürdü tüm kardeşler. Günümüzde ise miras bölüşme söz konusu olunca üveylik çok gündeme getiriliyor.
36. Geçmişte gençler zeheslere gider, kaşen yaparlar, düğünlerde saygı çerçevesinde birlikte eğlenirlerdi. Bu sayede birbirlerini yakından tanıma fırsatı bulur, gönül rahatlığı ile evlilik kararı alırlardı. Evlilikler genelde kaçma usulü ile olurdu. Delikanlı yakın bir arkadaşını yanına alarak anlaştığı kızı kaçırmaya giderdi. Kaçırılan kız yakın bir akrabanın evine emanet bırakılır, kızın ailesine haber gönderilir ‘‘emanet bizde merak etmeyin’’ diye. Sonra elçiler gidip kızın ailesi ile barışı sağlardı. Düğün vaktine kadar gelin kız bu evde ağırlanır, misafir gençler ona yalnızlık hissettirmezlerdi. Ardından düğün olacağı vakit kız emanet bırakıldığı evden gelin alıcılarla alınır düğün yapıldı. Damat düğünde olmazdı bir arkadaşının evinde saklanırdı aksi ayıp karşılanırdı. Günümüzde ise gençler yine anlaşarak evleniyorlar fakat kaçma usulü yok. Her iki ailenin rızası ve desteği ile oluyor genelde her şey. Düğünlerde herkes bir arada oluyor. Köy düğünü yerine salon düğünleri tercih ediliyor artık.
37. Geçmişte evlilikler genellikle kaçma yöntemi ile gerçekleşiyordu. Kaçırılan kız, düğün hazırlıkları bitene kadar emanet (Teşe) bırakıldığı evde bekletilirdi. Düğün hazırlıkları bittiğinde gelin alıcılar ile gidilip gelin alınırdı. Düğün evine getirilen gelin, gelin odasına alınırdı. Gelini görmek isteyenler odaya gidip görürdü. Düğün sonrasında gelin aile ile birlikte yaşayacak ise ev halkı aile düzenine uyum sağlaması adına geline yardımcı olurdu. Gelin eşi ile birlikte ayrı bir evde yaşayacaksa yine evine ve evliliğe alışma sürecinde yanında bulunulur var ise bu görevi genelde görümceler ağırlıkla üstlenirdi. Günümüzde ise gençler anlaşarak söz, nişan, düğün süreçleri ile evlenmektedirler. Aileler bu esnada gençlere destek olmaktadır. Büyük aile yaşantısı kalmadığından evlenenler ayrı ev açmakta, aile bireyleri adete birer komşu olmakta. Saygı muhafaza edilse de ilişkiler ihtiyaçlara göre şekillenmekte.
38. Geçmişte kayınpeder ve gelin son derece resmîydiler. Aynı evde yaşıyorlarsa aynı sofrada yemek yemezler, gelin kayınpederle konuşmaz aynı odada bulunmazdı. Benim dedem erken rahmetli olduğu için bizim evde olmasa da

çevremde böyleydi. Yakınımızda babamın dayısı oturuyordu annem bu adetleri saygıdan dolayı ona karşı uygulardı. Bu adetler annelerimizden sonra yok oldu artık. Günümüzde gençler bu uygulamaları katı ve gereksiz buluyorlar.

39. Geçmişte, kayınvalidelerde gelinlerle resmiydiler. Benim babaannemin yanında annem ve babam yan yana gelmemeye özen gösterirler aynı anda aynı sofraya bile oturmazlardı. Annem ancak kendisi kayınvalide olunca aştı bu bürokrasiyi. Günümüzde ise kayınvalideler ile gelinler arasında eskisi gibi resmiyet içeren Adıge Khabzeler uygulanmıyor.
40. Gelin ve görümceler arasındaki ilişkilere gelince; Geçmişte gelin gelen evde evlenmemiş görümceler varsa yaşça geline en yakın görümce her anlamda yengesine yardımcı olmaya çalışır, onun arkadaşı, sırdaşı olurken yaşça gelinden büyük olan görümceler geline daha mesafeli dururdu.
41. Kayınbiraderler geçmişte de günümüzde de gelinlere son derece saygıyla yaklaşırlarmış. Kayınbirader yaşça çok büyükse kayınpeder gibi ona da aynı adetler uygulanırmış. Yaşça küçük ise kardeş gibi görülür güzel isimler takılır, yaşıt ise saygı çerçevesinde kardeşçe bir arada yaşanılırdı. Günümüzde de büyük küçük konumu ilişkilerde önemli fakat bir arada yaşama durumları kalmadı artık.
42. Eltiler annemlerin zamanında aynı evlerde veya aynı bahçelerde olmak üzere yakın mesafelerde yaşarlar ve her konuda birbirine yardımcı olurlardı. Aileye ilk katılan gelinler, kendilerinden sonra aileye katılan gelinlerin yol göstericisi olurlar, kayınvalideden sonra ikinci otorite sayılırlardı. Aralarında bir sorun olduğunda da eşlerine yansıtmaz ailede sorun çıkmasına zemin hazırlamazlarmış. Günümüzde ise çok iyi anlaşılan eltiye çok rastlamıyorum açıkçası.
43. Gelinin ailesi ile damadın ilişkileri geçmişte çok resmi idi fakat günümüzde oldukça samimi.
44. Dünür olan aileler geçmişte çok sık birbirini ziyaret etmezmiş, günümüzde ise daha yakın davranıyorlar birbirlerine.
45. Geçmişte gelinin bebek beklediği haberi öyle ulu orta dile getirilmezdi. Ancak gelin bunu ancak en yakın elti ya da görümce ile paylaşırdı Günümüzde ise gençler bu konuda daha rahatlar. Rahatlıkla bebek haberini büyüklere söyleyebiliyorlar, ultrason görüntülerini elden ele gezdiriyorlar.
46. Bebek bekleyen gelin durumundan dolayı sorun yaşıyor olduğunda en yakın elti veya görümce ona yardımcı olurlardı. Genellikle bu durum büyüklerin kulağına gitmişse de onlar bilmiyormuş gibi davranırlardı. Gelin bebek bekliyor diye kenara çekilmezdi olağanüstü bir durum yoksa günlük hayatına aynen devam ederdi. Günümüzde ise gelinler bu durumda özel ilgi bekliyorlar ve ilgiden memnun olmazlar ise güceniyorlar.

47. Geçmişte bebeğe genellikle büyükler isim takarlarmış. Günümüzde ise bebeğin adını anne ve babalar takıyorlar. Bizim ailemizde de yeğenlerimin ismine kimse karışmadı, kendi anne ve babaları karar verdiler.
48. Adığe gençleri özgürce eşlerini seçtiği ve sevgi evliliği yaptıkları için boşanma geçmişte de günümüzde de çok sık rastlanan bir durum değil bence.
49. Böyle bir duruma ne geçmişte ne de günümüzde büyükler olumlu bakmazlar. Ayrılmak isteyen çifti barıştırmanın yollarını ararlar bence.
50. Geçmişte erkek eşini boşamak isteyince babasının evine geri götürürdü, günümüzde böyle olduğunu düşünüyorum.
51. Geçmişte kadın eşinden boşanmak isteyince babasının evine geri giderdi, günümüzde de böyle olduğunu düşünüyorum.
52. Boşanacak ift ocuk sahibi ise geçmişte ocuk babada kalırdı fakat günümüzde genellikle annelerin yanında kalıyor ocuklar.
53. Ailede cenaze olduğunda en kısa zamanda yakınlarına haber verilirdi. Köyde evin bahçesinde uygun olan bir yerde cenaze yıkanır ve defne hazırlanırdı. Cenazenin ardından yedisinde, kırkında, elli ikisinde dualar okutulurdu. Ayrıca len kişinin eşyaları dağıtılırdı.
54. Cenaze olan evde uzun süre radyo dahi açılmazdı. Eğlencelere gidilmezdi. Komşular bile buna dikkat ederlerdi.

GÖRÜŞME 16.

1.BÖLÜM

1. B.
2. Y.
3. 1948
4. -
5. İlkokul mezunu
6. Şu an İstanbul'da yaşıyorum.
7. Ev hanımı
8. -
9. -
10. Bjeduğ
11. -
12. Babamın babası (dedem) Kafkasya'dan geldi.
13. Yedi kardeşiz.
14. -
15. Evli, 1969 yılında
16. kaçarak evlendik,
17. Evlenirken sıra gözetmedim, Büyük ablam bekarken ben kaçtım.
18. Babam vase aldı.
19. Beş çocuğum var.
20. -
21. Dedem rahmetli olmuştu, biz annem, babam, babaannem ve tüm kardeşlerim, ile birlikte büyük ailede büyüdüm.
22. Köyde büyüdüm.

2. BÖLÜM

23. Adıgelerin kendine ait örf adetleri, yaşayış kuralları.
24. Dilini konuşamayanın Khabze'si olur mu hiç? Biz köyde doğduk, köyde büyüdük. Khabze'mizde dilimizde yaşam tarzımızdı, bu nedenle de kendimizi daha çok Çerkez hissediyorduk.
25. Geçmişte geleneksel Adıge ailesi nine, dede, ansne, baba ve çocuklardan oluşurdu. Evlenen çocuklarda ailesinden uzaklaşmaz, aynı bahçede ya da yan yana olacak şekilde otururlardı. Genellikle çiftçilik ve hayvancılık ile geçinirlerdi.
26. Günümüzdeki Adıge ailesi birbirinden uzakta ve küçük aile şeklini aldı. Gençler iç içe yaşamayı sevmiyorlar. Bizim evlendiğimiz yıllarda, evlenenler genelde eşini yanına alıp büyük şehirlere yerleşmeyi tercih ettiler. Nerdeyse tüm akranlarımız böyle yaptı Büyük şehirde ve sigortalı işlerde çalışmayı

tercih etiler. Çünkü ekonomik imkânlar kısıtlı, mevcut olanaklar büyüyen ailelere yetersiz olacaktı.

27. Büyükanne ve büyükbabalar Adıge ailesinin baş tacıdır, saygının odağındadırlar. Nihai karar daima onlara ait olur. Çocuklarına karşı son derece resmi olurlar. Benim dedem rahmetli olduğu için biz babaannemle oturuyorduk. Evde her şeyi babaannem yönetiyordu. Babam askerden gelene kadar tek otorite kendisiymiş fakat babam askerden gelince biraz daha babamla da fikir birliği içinde olmaya çalışmışsa da otorite yine ona aitmiş.
28. Büyükanne ve büyükbabalar torunlarına karşı kendi çocuklarına olduğundan daha samimi ve daha şefkatli davranırlardı. Torun sevgisi bence geçmişte de günümüzde de insanın kendi çocuklarında uyguladığı tüm kuralları yerle bir eden eşsiz bir duygu.
29. Adıge ailesinde babalar aile fertlerine karşı son derece resmi olurlardı. Çocukları ile iletişimi anneleri üzerinden kurarlardı. Büyüklerin yanında çocuklarına temas etmezler, uzak dururlardı. Anneler çocukların yetiştirilmesinde daha aktif rol alırlar, çocukları ile daha içli dışlı olurlardı. Ben babamın beni çok sevdiğini kaçıgım zaman yaşanan bir olayı duyunca hissetmiş ve çok ağlamıştım. Benim kaçıgımı duyunca babamın anneme “Sen nasıl olurda daha dikkatli davranmayıp bu kızın kaçmasına engel olamadın ben üzülmem mi zannettin, şimdi ben de seni babanın evine göndereyim de gör bakalım” diyerek ağlamış. Hatta bir süre sonra hafızasını kaybetmeye başlamıştı. Bu dönemlerinde bile yola çıkarmış, tabi köyde herkes birbirini tanıdığı için onu gören eve getirmeye kalkışan olduğunda “Ben kızlarıma gidiyorum, bırakın beni, onların arkasında babaları var, kendilerini yalnız zannetmesinler” diyerek tepki gösterirmiş. Ah babacım keşke bu sevgini çocukluğumuzda da hissedebilseydik. O dönemdeki tüm babalar ve çocukların durumu buydu sanırım. Annelerle daha yakındık hepimiz.
30. Geçmişte Adıge ailesinde erkek çocuklar daha öncelikli olurdu bence. Benim annem üç kızdan sonra bir kız, bir erkek olmak üzere ikiz doğum yapmış. Ardından fakir bir ailenin ikizleri olmuş haberini duyan, kendilerinin de çocukları olmayan varlıklı bir aile, ikizlerin birini evlatlık almak istemiş. Babam biraz tereddüt etse de kızı verme fikrine ılımlı yaklaşmış, erkek çocuğu soydur diye vermek istememiş. Annem bu duruma karşı çıkmış, “Eğer kızı verirsen oğlunu da asla emzirmem ve asla ona bakmam.” diyerek babamı tehdit edip bu konuyu kapatmış. Çocukların okutulmasına çok önem verilmezdi. Okutulacaksa da öncelik erkek çocuğuna tanınırdı. Bizim köyümüzde yaşlılarımızdan sadece iki erkek kardeş okutulup öğretmen olmuşlardı. Günümüzde anne ve babalar çocuklarına eşit imkânlar tanıyorlar bence. Oğullarına soyun devamı gözüyle baksalar da çocuklarını hayata hazırlarken adil olmayı önemsiyorlar.
31. Geçmişte Adıge ailesinde kız çocuklar bir evin hizmetini karşılayabilecek kapasite ve donanımda yetiştirilmeye çalışılırdı. Kızlara bağ bahçe işleri,

hayvan bakımı da öğretilirdi. Kızları okutmaya sıcak bakmazlardı. Bizim köyümüzde bir kız çocuğu okutulup öğretmen olmuştu yaşitlarımızdan. Ayrıca kızların misafir kabul ettikleri bir odaları (pşşe vuneleri) olurdu. Bu odalarında zehesler yaparlardı fakat benim babam sadece kız arkadaşlarımızı misafir etmemize izin verirdi zehes kabul etmezdi. Günümüzde ise şehirlerde evler küçük herkese ayrı oda imkânı biraz zor. Gençler toplanacağı zaman anneler ve babalar başka yere misafirlğe gidiyorlar genelde. Kız çocuklarının okutulması ev hanımı olacak şekilde yetiştirmekten daha önemli artık.

32. Geçmişte Adıge ailesinde erkek kardeşler arasındaki ilişkileri aradaki yaş farkı belirliyordu. Yaşça büyük olan babadan sonra evin ikinci erkeği konumunda olurdu. Kardeşlerin yaşları yakınsa daha sırdaş ve daha yakın arkadaş gibi olurlardı. Ağabeyi bir yerde bulunan küçük kardeş aynı yere gitmezdi. Mümkün olduğunca büyük bekâr ise küçük evlenmezdi. Günümüzde ise erkek kardeşler hemcins olarak birbirine daha yakın olsalar da aradaki yaş farkı yine önemli. Evlilik için eskisi gibi sıra da gözetilmiyor.
33. Geçmişte Adıge ailesinde kız kardeşler arasındaki ilişkilerde de aradaki yaş farkı samimiyetin ölçüsünü belirlemekteydi. Yaşça yakın olanlar daha samimi olurlardı. Evlilikte sıra gözetmek saygının gereği idi. Kız kardeşler daima birbirlerinin yardımcısı ve tamamlayıcısı olurlardı. Günümüzde de aradaki yaş farkı samimiyetin dozunu belirleyen unsur bence. Evlilik için genelde sıra gözetilmiyor artık. Ben de ablam bekâr iken kaçtığım için ablam bana kırdı ve çok uzun yıllar konuşmadı benimle. Şimdi dargın olmasak da o kırgınlık hala hissedilebiliyor.
34. Geçmişte erkek ve kız kardeşler arasındaki ilişkiler saygı içerisinde devam ederdi. Kızlar erkek kardeşlerine hizmet ederler, saygıda kusur etmezlerdi. Erkek kardeşler de kız kardeşlerini kollar gözetir, ricalarını kırmazlardı. Günümüzde ise bekârken okudukları için birbirlerine hizmet etmeye, zaman ayırmaya imkânları azalsa da hayata atıldıktan sonra daha duygusallaşıp kardeşlik bağlarını güçlü tutmaya çalışıyorlar bence.
35. Genelde bizlerin dedeleri savaşta şehit olmuş, geride kalan annelerin bazıları ikinci evliliklerini yapmak durumunda kalmışlardı. Yanlarında getirdikleri çocukları ve sonradan olan çocukları öz kardeş gibi bir arada büyür, bir ömür de böyle devam ederdi. O dönemlerde iki eşi olan beylerde mevcut olabiliyordu. Savaşta eşi ölen hanımları eş olarak alıyorlardı. İki hanım da aynı evde geçinip yaşayabiliyorlardı. Bazen de eşini kaybeden erkekler ikinci evlilik yapabiliyorlardı. Çocuklarının arasında da üveylik diye bir yaklaşım olmuyordu. Benim anneannem doğumda ölünce annemi kendi anneannesi büyütmüş. Çünkü babaannesi de sağ değilmiş. Babadan üç kardeşi daha olmuş büyüyünce hiç üveylik yapmamışlar. Günümüzde zaten çift evlilik mümkün değil. Eski anlayışlar yok artık. Genellikle üveylik düşüncesi hâkim oluyor taraflarda, hele mal bölüşümü söz konusu ise.

36. Evlilik kararı gençlerin birbirlerini tanıyıp anlaştıkları kaşenlik sürecinin ardından alınırdı. Anlaşan gençler genellikle kaçmayı planlar ve uygulamaya koyarlardı. Genç kız delikanlıya kaçma sözü verirken mendil, kimlik vs. gibi eğuj adı verilen sembolik bir hediye verirdi. Anlaşan gençler yanlarına yakın birer arkadaşlarının eşlik etmesi ile kaçarlar genç kız bir akrabasının evine emanet (teşe) bırakılırdı. Ardından aileler haberdar edilir, barış elçileri araya girer belli bir başlık (vase) karşılığında barış sağlanır ve düğün hazırlıkları başlardı. Ben de kaçarak evlendim. Ablam bekârdı ve bana çok kırıldı, yıllarca konuşmadı benimle. Kaçınca eşimin teyzesinin evine götürdüler beni. 2 gün sonra aileler görüşüp başlık alındı ve barıştılar, gelin alıcılar geldi 15 gün düğünümüz oldu. Damat düğünde yoktu. Çerkeslerde'' ayıp var günah yokmuş. 'Günümüzde ise artık kaçmak yok, yine gençler anlaşarak karar veriyorlar evlenmeye. Söz, nişan, düğün törenleri yapılıyor sırası ile. Başlık alma geleneği de kaldırıldı artık. Kendi düğünlerinde her şeyin tadını çıkarıyorlar artık gençler. Kaç-göç yok artık.
37. Geçmişte kaçırılıp akraba evinde emanet (teşe) bırakılan kız, gelin alıcılar eşliğinde gidip alınır ve damat evine getirilirdi. Burada tercihe göre bir hafta, on beş gün düğün olurdu. Düğün evine getirilen gelin, gelin odasına (Nise vuneye) alınırdı, bu sırada bozuk para ve şekerler gelinin üzerine saçılırdı. (nise tepha) Düğüne gelenler, gelini odasında ziyaret ederlerdi. Düğünde asla damat yer almazdı. Damat bir arkadaşının evinde gizlenirdi. Düğün sonrasında da uzun bir süre saygı gereği büyüklerinden köşe bucak saklanırdı. Gelin düğün sonrasında, evde yaşıtı olan bekâr görümce var ise onun refakati ile ya da aynı bahçede veya aynı evde daha önce gelin gelen eltisi var ise onun eşliğinde yeni evine alışma sürecine girerdi. Günümüzde ise aileye gelin gelmesi ailelerin rızası ve anlaşması da gözetilerek, gençlerin aldığı ortak kararların doğrultusunda gerçekleşmektedir. Söz, nişan, düğün gibi törenler yapılmaktadır evlilik uygulamasında. Eskisi gibi bir arada oturmuyor hiç kimse artık. Herkes ayrı evlerde yaşıyor. Fırsat buldukça bir araya geliyorlar.
38. Geçmişte Kayınpeder gelinlere son derece resmi davranır, söylemek istediği bir şey var ise kayınvalide aracılığı ile iletirdi. Gelinler kayınpeder ile uzun zaman konuşmaz, aynı yerde bulunmaz, aynı sofrada yemek yemezlermiş. Ben dokuz yıl kayınpederimle aynı sofraya oturmam ve asla konuşmadım Günümüzde ise kalmadı artık böyle uygulamalar. Benim gelinlerimde damatlarımda böyle davranmıyorlar, saygıda kusur etmezler fakat diyaloglarını da gayet rahat devam ettirirler.
39. Geçmişte kayınvalideler evin iç yönetimini yürütürlerdi. İş bölümü yaparlardı. Evin babası ve gelinleri arasında köprü vazifesi görürlerdi. Yeni gelinin evin düzenini öğrenip uyum sağlayabilmesi için gereken zemini sağlarlardı. Benim kayın validem çok uzun süre adet yaptırmadı. Sadece bir müddet aynı sofraya oturmam. Ben evin ilk gelini olduğum için, beni çok sevdiler. Günümüzde ise gençler kendi evinde, başına buyruk yaşamayı tercih ediyorlar. Ancak

- ihtiyaçları olursa talepte bulunuyorlar. Genelde de çalışıyorlar zaten. Kayınvalideler eskisi gibi otorite değiller.
40. Görümceler aynı evdeyseler yengelerinin yardımcısı, sırdaşı, arkadaşı olurlardı. Yenge onlara güzel isimler ile seslenirdi. Ben grmceme Pşeşe fiş derdim. Günümüzde de yaşları yakınsa daha bir samimi olabiliyor gelin ile görümce. Güzel isim takma geleneği hiç kalmadı. Eskiye göre yaşantılar daha bireysel olduğu için gelin görümce ilişkileri de mesafeli oldu.
41. Kayınbiraderler ile gelinler arasındaki ilişkileri yaş farkı belirliyordu. Kayınbirader büyük ise kayınpedere uygulanan adetler hemen hemen ona da uygulanırdı. Kayınbirader daha kk ise yengesi ona abla gibi yaklaşır, yaşıt iseler kardeş gibi olurlardı. Ben kk kayınbiraderim on yaşında iken yanıma alıp onu evladım gibi bakıp büyüttüm. O'na "Cele ř" diye isim takmıştım. Diğer kk kayınbiraderime de "cele an" diye seslenirdim. Günümüzde kalmadı artık bu ilişkiler. şehir hayatı biraz daha kopuk ve resmi yaşanıyor. Eltiler belirliyor ilişkilerin dozunu.
42. Eltiler arasında da eskisi gibi değil artık ilişkiler. Önceden eltiler aynı evde, aynı bahçede oturur gayet uyum içinde yaşarlardı. Aralarındaki hiçbir sorunu eşlerine yansıtmaz, eşlerinin arasını açabilecek her türlü davranıştan sakınırlardı. Etrafta aile düzeni ile ilgili olumsuz konuşmaz ailelerini yceltirlerdi. Günümüzde ise birbirinden uzakta ve mesafeli yaşıyorlar. Daha bireysel düşünüyor herkes.
43. Geçmişe damatlar gelinin ailesi ile çok samimi olmazlardı, günümüzde sanki oğulları gibi rahat davranıyorlar.
44. Geçmişe dnr olan aileler birbirlerine saygı içerisinde davranırlar ve çok sık grşmezlermiş fakat günümüzde daha sık görüşüyorlar.
45. Gelinin bebek beklediği durumlar ailede dile getirilmezdi, ayıp karşılanırdı. Gelinin evde ya da en yakınında bulunan elti veya evli görümce durumdan haberdar olurdu. Onlar bu durumu gelinin halinden anlayabilir veya şüphelenip sorarlar ise gelinden öğrenirlerdi. Kimse anlamaz ise karnı büyüyünce anlaşılırdı. Günümüzde ise bebek olacağı haberi ilk günden rahatlıkla tüm aile fertlerine ilan ediliyor, bu durum gayet normal karşılanıyor.
46. Bebek bekleyen gelinin ciddi bir sağlık sorunu yok ise günlük hayatı aynen devam ederdi. Nazlanması ayıp karşılanırdı. Günümüzdeki gelinler daha rahat davranıyorlar. Hele ki gelinler Adığe değil ise kendileri öğrendikleri anda, karı koca birlikte veriyorlar bu haberi aile üyelerine. Çok güzel tepki vermesen de alınırlar, sevinmediğini düşünürler. Biz biraz daha tutuk olduğumuz için bu konularda ilk tepkimiz biraz mahcup ve şaşkın olabiliyor. Başka kültürlerde bu durum ayıp karşılanmıyor çünkü. Herkes şehirde yaşamaya ve diğer kültürleri de tanımaya başlayınca çok şey yakışksız (yemuk) olmaktan ıktı.
47. Bebeğin adını geçmişe aile büyükleri koyarlarmış, bebeğin adını koyan kimse bebeğe hediyelerde yaparmış eskiden. şimdi herkes kendi çocuğunun adını kendisi koyuyor. Büyüklere adını kulağına okuması rica ediliyor çoğu zaman.

Adıgelerde geçmişte büyüklerin adı doğan çocuğa konulmazdı. Günümüzde bu Adıge Khabze de kalktı artık.

48. Adıge gençleri genellikle eşlerini kendileri seçip, sevgi evliliği yaptıkları için boşanma olayına rastlanmıyor pek. Her şart altında geçinmeye çalışırlardı. Yakın çevremde böyle bir olaya şahit olmadım ama evlilik kararını nasıl kendileri alıyorlarsa boşanma kararını da kendileri alıp yakın hissettikleri bir aile ferdinin aracılığı ile diğer aile üyelerini haberdar ederlermiş diye duymuştum büyüklerden. Günümüzde ise gençler daha tahammülsüzler daha hızlı karar alıyorlar. Kendi kararlarını kendileri alıp uygulamaya koyuyorlar. Ailelerine kendileri söylüyorlar durumlarını.
49. Evin büyükleri ne geçmişte ne de günümüzde bir yuvanın dağılmasına sıcak bakmazlar kesinlikle, bu sorun neyse giderip evliliğin devamını sağlamaya yönelik tavır takınırlar bence. İnsan evladının yuvasının yıkılmasına nasıl göz yumabilir ki. Hele birde ortada çocuk varsa.
50. Ben böyle bir duruma şahit olmadım ama büyüklerimden duyduğum kadarıyla geçmişte erkek eşini boşamak isterse yanına bir arkadaş alıp kimseler görmeden eşini babasının evine geri götürür bırakmış. Günümüzde de boşanma sebebine göre takınılacak tavır değişmekte. Erkeğin eşini babasının evine götürüp bıraktığı da olabiliyor, evden kovduğu da.
51. Yine büyüklerimden duyduğuma göre geçmişte kadın eşinden boşanmak istediğinde kendi ailesinin yanına gezmeye gider gibi gidip uzun süre geri gelmezmiş. Eşi kendisini almaya şahsen gittiğinde veya aile büyüklerinden birisini gönderdiğinde gelin geri gelmeyeceğini, ayrılmak istediğini beyan edermiş. Günümüzde ise yine boşanma sebebine göre değişiyor tavırlar. Mesela erkek eşine ciddi bir hata yapmışsa ve çocukları da varsa evden ayrılan taraf kendisi oluyor. Kadının ekonomik özgürlüğü var ise çocukları ile evdeki hayatına devam edebiliyor. Ekonomik sorun var ise çocukları ile baba evine dönebiliyor. Tersi durumda da kadın evden ayrılır baba evde kalır. Çocukları küçük ise babaanneden veya halalardan yardım alır.
52. Adıgelerde çocuk çok önemlidir ve baba tarafına ait olarak düşünülür bu yüzden mümkün olduğunca baba evinde olması önemsenir. Kendileri tercih yapacak yaştaysalar, kendilerine tercihleri sorulsa da baba evinde olmaları öncelikli tutulur. Günümüzde ise tam tersi genelde çocuklar annelerde kalıyor, çok nadir rastlanıyor çocuğun babayla kalmasına.
53. Geçmişte cenaze evine komşular yemek yapıp götürürler ve gelenlere ikram ederlerdi, günümüzde ise cenaze sahipleri gelenleri kendileri ağırlıyorlar. Ayrıca geçmişte cenazenin ardından yedi gün okuma yapıldı daha sonra kırk ve elli ikinci gecelerde de okunurdu. Günümüzde cenazenin ardından üç gün okuma yapılıyor, kırk ve elli ikinci günlerden de birinde okuma yapılıp süreç bitiriliyor.
54. Geçmişte yas süreci uzun sürerdi fakat günümüzde uzun sürmüyor.

Ek 4: Biga İlçesine Bağlı Çerkez Köylerinin Görselleri

1.BAHÇELİ KÖYÜ

2.AŞAĞIDEMİRCİ KÖYÜ

3.AŞAĞIDEMİRCİ KÖYÜ

4.CİHADİYE KÖYÜ

5.CİHADİYE KÖYÜ

6.DEREKÖY

7.DEREKÖY

8.EMİRORMAN KÖYÜ

9.HACIKÖY

10. İDRİSKORU

11.İDRİSKORU

12.KAHVETEPE KÖYÜ

13.KAHVETEPE KÖYÜ

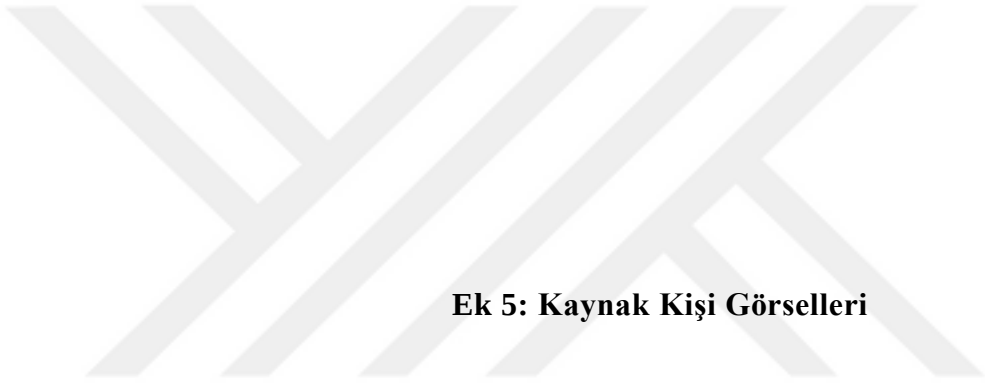

14.SAVAŞTEPE KÖYÜ

15.BAKACAK KÖYÜ

Ek 5: Kaynak Kişi Görseileri

Ek 6: Nise Wored

Адыгэ нысэ унэ идошэ

(Псаль. Бахъуэ Бет1ал)

Адыгэ пшынэм щыгур кыпэджэмэ, уoirэ, уорирэ, уойра,
Бжэлупэ джэгум кыуажэр зэхишэмэ,
Хъуэхъубжыэ усэр псэм зэхидзыжымэ,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Ей жи, адыгэ лъахэ,
Ей жи, ди хабзэ дахэ,
Дарий лэщхьэху, кьамэ лэпщэху,
Нэ фыцлэ нэху, джэгу умыпсэху,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Хьэзыр лупэхуу ди щауэ уардэхэм, уoirэ, уорирэ, уойра,
Ди лъэпкы гурыщлэр я уэредадэмэ,
Дыгъэр зэхуапсэр я дыщэидэмэ,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Ей жи, адыгэ лъахэ,
Ей жи, ди хабзэ дахэ,
Дарий лэщхьэху, кьамэ лэпщэху,
Нэ фыцлэ нэху, джэгу умыпсэху,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Гъатхэм и дахэр уэрам кыдихьэмэ, уoirэ, уорирэ, уойра,
Бжыхьэм и бэвыр жьэгум кыдилхьэмэ,
Къалъхуа мазэщлэр и нэмыс щыпкьэмэ,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Ей жи, адыгэ лъахэ,
Ей жи, ди хабзэ дахэ,
Дарий лэщхьэху, кьамэ лэпщэху,
Нэ фыцлэ нэху, джэгу умыпсэху,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

И фоужь матэр дадэ икьутэмэ, уoirэ, уорирэ, уойра,
Пшэплъыфэ лупэм хуахьыр фоущхьэмэ,

Флыгъуэ къепхъыхыр уэшхыу кыттешхэмэ,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Ей жи, адыгэ лъахэ,
Ей жи, ди хабзэ дахэ,
Дарий лэщхьэху, къамэ лэпщэху,
Нэ флыцлэ нэху, джэгу умыпсэху,
Адыгэ нысэ унэ идошэрэ, уoirэ, уорирэ, уойра.

Kaynak: [www. teksty-pesenok-](http://www.teksty-pesenok-), -Erişim tarihi:13.08.2020

Söz: Baxuhukhue Betal.

Adige pşinem s'igur kipeceme, woyra-woyra-worira,
Bje'upe cegum kuajer zexişeme,
Xoxubze wuser pısem zepidzıjime,
Adige nise wine yidoşeri, woyra-woyra-worira.

Yey ji, Adige tsıxuxer, Yey ji, si xabze daxe,
Dariy aşhexu, kame apşexu,
Ne fitse nexu, cegu wimipsexu,
Adige nise wine yidoşeri, woyra, woyra, worira.

Hazır upexu dişawe wardexem, woyra, woyra, worira.
Si lepx guriş'er ya woredademe,
Diğer zexuapser ya dişe yideme,
Adige nise wine idoşeri, woyra, woyra, worira.

Yey ji, Adige tsıxuxer, yey ji, si xabze daxe,
Dariy aşhexu, kame apşexu,
Ne fitse nexu, cegu wimipsexu,
Adige nise wine yidoşeri, woyra, woyra, worira.

Ğatxem yi daxter lhapsem kırıyxeme, woyra-woyra-worira
Bjixem yi bevir, jegum kılilheme,
Kalxua mezaş'er yi nemis şıpxeme,
Adige nise wine yidoşeri, woyra-woyra-worira.

Yey ji, Adige tsıxuxer, Yey ji, si xabze daxe,
Dariy aşhexu, kame apşexu,
Ne fitse nexu, cegu wimipsexu,
Adige nise wine yidoşeri, woyra-woyra-worira

ÇERKES GELİNİ

Çeviri: İlhan Aydemir.

Adıge pşinesini yeryüzü karşılsa,
Kapıda yapılan düğün, köyü toplarsa,
Yalvarış şerbetine yapılan dizeler, duygulara hitap ederse,
Adıge gelini eve götürüyoruz.

Ey Adıge insanları, ey benim güzel törem.
İpekli beyaz kolluk, beyaz tutacağı olan kama.
Siyah gözlü aydınlık, oyna...dinlenme.
Adıge gelini eve götürüyoruz.

Güzel giyimli yiğit delikanlıların,
Milletimin kalbinden geçenler şarkısıysa,
Güneşin imrendiği altın işlemeleriyse,
Adıge gelini eve götürüyoruz.

Ey adıge insanları, ey benim güzel törem.
İpekli beyaz kolluk, beyaz tutacağı olan kama.
Siyah gözlü aydınlık, oyna...dinlenme.
Adıge gelini eve götürüyoruz.

Baharın güzelliği yeryüzünü kaplarsa,
Sonbaharın bereketi mutfağı doldurursa,
Yeni doğan ay gibi namusluysa,
Adıge gelini eve götürüyoruz.

Ey adıge insanları, ey benim güzel törem.
İpekli beyaz kolluk, beyaz tutacağı olan kama.
Siyah gözlü aydınlık, oyna...dinlenme.

Adıge gelini eve götürüyoruz.

Kaynak: www.nartlar.com, erişim tarihi: 01.06.2020